

MANFRED B. STEGER

KÜRESELLEŞME

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 50

2. BASKI

DOST

KÜRESELLEŞME

MANFRED B. STEGER

Türkçesi: ABDULLAH ERSOY

İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ DÜNYANIN KİLİT KAVRAMLARINDAN BİRİNE DÖNÜŞTÜ KÜRESELLEŞME. İKTİSADİ, SİYASAL, KÜLTÜREL, ASKERİ VE STRATEJİK DÖNÜŞÜM DİNAMİĞİNİN TARİHİN HİÇBİR DÖNEMİNDE OLMADIĞI KADAR BAŞ DÖNDÜRÜCÜ BİR HIZLA YOL ALDIĞI MODERN DÜNYANIN "MOTTO"LARINDAN BİRİ OLDU KUŞKUSUZ. KÜRESELLEŞMEYİ GLOBAL OLDUĞU KADAR YEREL DEĞİŞİM MOMENTLERİ ÜZERİNDEN DE İZLEYEN STEGER, KAVRAMIN TEKNİK VE AHLAKİ ÖNCÜLLERDEN İTİBAREN ÇÖZÜMLENENDOĞASINIOLGUSAL VE KAPSAYICI BİR BAKIŞ İNCELİĞİYLE YORUMLUYOR.

Kültür Kitaplığı: 50; Siyasetbilim: 3

D

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 50

D

Manfred B. Steger

Illinois State University'de siyasetbilim profesörüdür ve University of Hawai'i-Manoa'daki Küreselleşme Araştırma Merkezi'nde çalışmalar yapmaktadır.

Steger, Manfred B.
Küreselleşme
ISBN 978-975-298-265-9 / Türkçesi: Abdullah Ersoy
Haziran 2013, Ankara, 182 sayfa
Kültür Kitaplığı: 50; Siyasetbilim: 3

KÜRESELLEŞME

Manfred B. Steger

DOST

İÇİNDEKİLER

Illinois State University ve University of Hawai'i-Manoa'daki öğrencilerim için.

ÖNSÖZ

'Küreselleşme' gibi karmaşık bir konuda kısa ve kolay okunabilir bir giriş kitabı hazırlamak yıldırıcı bir iştir. Bu güçlük, *çok kısa* bir giriş kitabı söz konusu olduğunda daha da artar. Bu yüzden, konuya ilişkin mevcut az sayıdaki giriş kitabının yazarlarının küreselleşmenin sadece bir yönünü –genellikle gelişmekte olan küresel ekonomik sistem, bu sistemin tarihi, yapısı ve küreselleşmenin sağlayacağı düşünülen yararlar ve başarısızlıkları– ele almayı tercih etmeleri şaşırtıcı değildir. Bu gibi dar kapsamlı incelemeler uluslararası ticaret politikasının, küresel finans piyasalarının, dünya üzerindeki mal, hizmet ve işgücü akışlarının, ulus ötesi şirketlerin, offshore finans merkezlerinin, doğrudan yabancı yatırımlarının ve yeni uluslararası ekonomi kuruluşlarının karmaşık yönlerini açıklamada yararlı olmakla birlikte, çoğu kez genel okuyucuyu, küreselleşmenin temelde bir ekonomik olgu olduğu şeklindeki sığ bir anlatımla yetinmek durumunda bırakmaktadır.

Elbette, ekonomik konuların tartışılması küreselleşmeye ilişkin kapsamlı bir incelemenin önemli bir bölümünü oluşturmalıdır. Ancak, küreselleşmeye ilişkin bir inceleme,

ekonomik konuların tartışılmasıyla yetinmemelidir. Bu kitap küreselleşmenin, tek bir konunun çerçevesine sığmayan bir toplumsal süreçler dizisi olarak düşünülmesinin uygun olacağını güçlü kanıtlarla ortaya koymaktadır. Aslında, küreselleşmenin dönüştürme gücü, çağdaş toplumsal yaşamın ekonomik, siyasi, kültürel, teknolojik ve ekolojik boyutlarını derinden kavramaktadır.

Buna ek olarak, küreselleşmenin ideoloji yüklü anlatımlar biçiminde, *birbirinden kopuk* önemli yönleri de bulunmaktadır. Bu yönler, kamuoyunun önüne tartışılması, soru sorulması ve talepte bulunulması gereken özel konulardan oluşan bir gündem koymaktadır. Bu anlatımların varlığı, küreselleşmenin sadece nesnel bir süreç olmayıp, aynı zamanda sürecin kendisini tanımlayan, anlatan ve analiz eden bir öyküler bileşimi olduğunu da göstermektedir. Küreselleşmeye ilişkin bu farklı anlatımların gerisinde yer alan toplumsal güçler, oldukça yeni olan bu sözcüğe, sadece güçten kaynaklanan belli çıkarları meşrulaştırıp savunmakla kalmayan, aynı zamanda milyarlarca insanın kişisel ve ortak kimliklerini biçimlendiren norm, değer ve anlamlar yüklemeye çalışmaktadır. Bu söylemsel manevraları aydınlığa kavuşturmak için, küreselleşmeye giriş niteliğindeki bir kitapta ideolojik boyutun da incelenmesi gerekir. Ne de olsa, sınıflardaki, yönetim kurullarındaki ve sokaktaki hararetli tartışmalarda en çok tartışılan konu, küreselleşmenin 'iyi' bir şey mi, yoksa 'kötü' bir şey mi olarak ele alınacağıdır.

Bu kitap küreselleşme konusundaki bir araştırmanın mevcut yerleşik akademik alanların dışında ele alınması gerektiği bilinciyle yazılmıştır. Ancak, kesin olarak belir-

lenmiş bir alanın olmayışı büyük bir fırsatı da sunmaktadır. 'Küreselleşme araştırmaları' geleneksel alanların sınırlarını aşan yeni bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Disiplinler arası olmaya verilen büyük önem, küreselleşme araştırmacılarının, genellikle birbirinden ayrı olarak ele alınan konulardaki literatüre aşina olmalarını gerektirmektedir. Bu yüzden, günümüzün küreselleşme araştırmacısının önündeki en büyük güçlük, postmodern dünyamızın giderek gelişen akışkanlık ve karşılıklı bağımlılık niteliğine uygun şekilde davranarak, çeşitli bilgi türlerinin birleştirilmesi ve sentezinin yapılmasıdır. Kısacası, küreselleşme araştırmaları, 'büyük tablo'yu görmeyi sağlayacak kadar geniş bir disiplinler arası yaklaşımı gerektirmektedir. Böyle kapsamlı bir entelektüel girişim, çok uzunca bir süredir uzmanlaşma tarafından gölgede bırakılan genelci akademisyen konumunun canlandırılmasını da sağlayabilecektir.

Son olarak, birkaç açıklama daha yapalım. Kitabın temel amacı, okuyuculara küreselleşmenin çeşitli boyutlarını açıklayıcı ve betimleyici bir şekilde anlatmak olduğu halde, dikkatli okuyucu, bölümlerde alçak bir ses tonuyla dile getirilen eleştirel bir düşünceyi de bulacaktır. Ancak, küreselleşmenin çağdaş biçimlerinin doğasına ve etkilerine ilişkin kuşkucu bakış açım, olgunun kesin şekilde reddi olarak yorumlanmamalıdır. Dünyanın, insanların ortak insanlıklarını fark etme ve tanıma olanaklarını arttıran, giderek karşılıklı ilişkilerin çoğaldığı bir yer haline gelmesinden teselli bulmamız gerektiğine inanıyorum. Düşüncelerin ve malların küresel akışının ve teknolojideki hızlı gelişmenin küresel çevremizin daha etkin korunmasının yanı sıra, tüm insanlar için daha fazla özgürlük ve eşitlik sağlama ile bir-

likte gerçekleşmesi halinde, küreselleşme adı altında gerçekleşen, toplumsal yapılardaki ileriye yönelik dönüşümü memnuniyetle karşılıyorum. Eleştirimin en önemli bölümü, küreselleşmenin, daha eşitlikçi ve daha az vahşi bir küresel düzene ilişkin yüce bir kozmopolit bakış açısıyla çelişen bazı sonuçlarına ve eğilimlerine yöneliktir.

Şükran duyduğum kişileri belirtmek benim için zevkli bir görevdir. Birincisi, University of Hawai'i-Manoa'da bulunan Küreselleşme Araştırma Merkezi'ndeki meslektaşlarına ve arkadaşlarıma, araştırma gündemime verdikleri sürekli destek için teşekkür etmek istiyorum. Taslağın bölümlerini okuyarak yararlı önerilerde bulundukları için özel olarak Illinois State University'deki meslektaşlarıma, özellikle de Jamal Nassar ve Lane Crothers'a teşekkür ederim. Haritalara ilişkin mükemmel çalışması için ISU'daki grafik tasarımcısı Kay Stults'a teşekkür borçluyum. Yıllar boyunca küreselleşme konusundaki konuşma ve yayınlarıma yönelik yararlı yorumlarda bulunan, dünyanın her yerindeki sayısız okuyucularıma, araştırmacılara ve dinleyicilere teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum.

University of Hawai'i-Manoa'daki sosyoloji bölümü başkanı Eldon Wegner'e, yaz okulunda toplumsal kuram konusunda ders verme olanağının yanı sıra, değerli ofis olanağı sağladığı için teşekkür borçluyum. Doktora asistanım Ryan Canney'e sağladığı coşkulu araştırma yardımı için teşekkür etmek istiyorum.

Honolulu'da bulunan Küreselleşme Araştırma Merkezi'ndeki iyi dost ve çalışkan araştırmacı Franz J. Broswimmer özel bir teşekküre layıktır. Bana küreselleşmenin ekolojik ve tarihsel yönleri konusunda değerli bilgiler sağladı.

Oxford University Press'teki editörüm Shelley Cox, profesyonelliğin ve uzmanlığın parlak bir örneğiydi. Son olarak, her zaman olduğu gibi, bitmek bilmeyen desteği için eşim Perle Besserman'a teşekkür etmek istiyorum. Bu kitabın kalitesinin iyileştirilmesine birçok kişi katkıda bulunmuştur; kitabın kalan eksikliklerinin sorumlusu benim.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AOL	America Online
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CEO	Genel Müdür
CFC	Kloroflorokarbon
CITES	Tehlike Altında Olan Doğal Bitki Türleri Uluslararası Ticareti Sözleşmesi
CNN	Cable News Network
CNBC	Cable National Broadcasting Corporation
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FTAA	Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi
G8	Sekizler Grubu
GATT	Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
USTK	Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu

MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	*Mercado Comun del Sur* (Güney Ortak Pazarı)
MTV	Music Television
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OD	Ortak Dönem
ODÖ	Ortak Dönem Öncesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
STK	Sivil toplum kuruluşu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UÖŞ	Ulus Ötesi Şirketler

I. Bölüm

KÜRESELLEŞME: TARTIŞMALI BİR KAVRAM

2001 yılının sonbaharında, çağdaş siyaset kuramı ve toplumsal kuram konusunda bir lisans dersi veriyordum. Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan son terörist saldırıların sarsıntısından hâlâ kurtulamamış olan birçok öğrencim, derslerde ve tartışmalarda aktarmaya çalıştığım, kökten dinci sertlik yanlısı güçlerle, teknolojik olarak gelişmiş, hızla küreselleşen daha laik bir dünya tablosu arasındaki ilişkiyi tam olarak kavrayamıyordu. Sınıfın arkalarında oturan parlak bir tarih bölümü öğrencisi, "'Küreselleşmenin' bazen çelişkili toplumsal süreçleri ifade eden tartışmalı bir kavramolduğunu anlıyorum" dedikten sonra, şakayla karışık bir şekilde şunları ekledi: "Ancak, Afganistan'da dağdaki bir mağaradan moderniteyi ve laikliği suçlayan bir dinci fanatiğin, küreselleşmenin karmaşık dinamiğini tam olarak kavradığını nasıl söyleyebilirsiniz? Bu korkunç terörist eylemler tam tersini, yani küreselleşmeyi

yıkmaya çalışan ruhani güçleri akla getirmiyor mu?" Belli ki bu öğrenci, 7 Ekim günü tüm dünyada yayınlanan, videoya alınmış açıklamasında 'uluslararası kâfirleri' suçlayan Suudi Arabistan doğumlu El Kaide lideri Usame bin Laden'i kastediyordu.

Öğrencimin sorusunda hissettiğim entelektüel aciliyet duygusundan etkilenmiştim. Bu yüzden, günümüzde moda haline gelmiş belirsiz bir kavrama şekil, renk ve ses katacak gerçek hayattan alınmış örnekler olmaksızın küreselleşmenin öyküsünün anlaşılmasının zor olacağını anladım. Bundan dolayı, gerekli tanımlara ve analitik açıklamaya girişmeden önce, konumuza soyutluktan biraz uzak biçimde yaklaşmamız gerekmektedir. Yolculuğumuza, daha önce sözünü ettiğimiz video bandını dikkatle inceleyerek başlamayı öneriyorum. Bu görüntülerin yapıbozumunun, 'küreselleşme' olarak adlandırdığımız olgunun niteliğine ve dinamiğine ilişkin önemli ipuçlarını nasıl sağladığı biraz sonra açıklığa kavuşacaktır.

Usame bin Laden'in Yapıbozumu

İğrenç video bandının üzerinde tarih yok, ancak uzmanlar bant kaydı ve yayını arasında iki haftadan daha az bir süre geçtiğini tahmin ediyorlar. Bu bandın yayınının zamanlamasının Afganistan'daki Taliban ve El Kaide güçlerine karşı ABD bombardımanının başladığı günde azami etkiyi sağlayacak şekilde dikkatlice planlandığı bellidir. Usame bin Laden ve üst düzey kurmayları ülkenin uzak bir bölgesinde saklansalar da, bu açıklamayı kaydetmek için

Resim 1. El Kaide lideri Usame bin Laden 7 Ekim 2001 günü küresel izleyicilere sesleniyor.

gerekli yüksek teknolojili donanıma sahip oldukları bellidir. Bundan başka, El Kaide üyeleri, kendileriyle ilgili uluslararası gelişmelerden onları anında haberdar eden gelişmiş bilgi ve iletişim ağlarına bağlanma olanağına da sahiptiler. Bin Laden modernite güçlerini kesin bir dille mahkûm etmiş olabilir, ancak örgütünün düzgün bir şekilde faaliyet göstermesi, 20. yüzyılın son iki onyılında geliştirilen ileri teknolojiye tamamıyla bağımlı durumdaydı.

Ortadaki bu çelişkiyi daha iyi görebilmek için, bin Laden'in mesajının dünyadaki milyarlarca TV izleyicisi tarafından duyulması ve izlenmesi için mevcut olması gereken karmaşık karşılıklı bağımlılıklar zincirini ele alalım. Video bandı Doğu Afganistan'ın ücra dağlarından yola çıkıp başkent Kabil'e ulaştıktan sonra, kimliği belirsiz bir kurye tara-

fından Katar'da bulunan El-Cezire televizyon şirketinin yerel bürosuna bırakılmıştır. Bu TV ağı yayına başlayalı yalnızca beş yıl olmuştu ve devlet tarafından finanse edilen, Arapça haber sunan ve sınırlı bir programa sahip bir ağdı. El-Cezire'nin kurulmasından önce, Arap dünyasında, kamuoyunun ilgilendiği çeşitli konularda mülakatlar yapan ve stüdyodaki izleyicilere *talk show*lar sunan etkin bir TV gazeteciliği mevcut değildi. Ancak, aradan sadece üç yıl geçtikten sonra, El-Cezire, Ortadoğulu izleyicilere, Avrupa'nın roketleri ve ABD'nin uzay mekikleri tarafından yörüngeye yerleştirilen güçlü uydular aracılığıyla gün boyu iletilen baş döndürücü bir program dizisini sunmaktaydı.

Aslında, uydu çanaklarının fiyatlarının büyük ölçüde düşmesi ve boyutlarının önemli ölçüde küçülmesi sonucunda, bu TV ağının pazar payı daha da artınıştır. Bu türden teknolojiler birdenbire düşük gelirli tüketiciler tarafından bile satın alınabilir hale gelmiştir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, El-Cezire'nin yayınları beş kıtada gün boyu izlenebiliyordu. 2001 yılında bu şirketin üst düzey yöneticileri, dev çokuluslu bir şirket olan AOL-Time Warner'ın sahibi olduğu dünyanın önde gelen haber ağı CNN ile kazançlı bir işbirliği anlaşması imzalayınca, dünyada ulaştığı alan daha da genişledi. Bundan birkaç ay sonra, dünyanın dikkati Afganistan'daki savaşa yöneldiğinde, El-Cezire kendisini gerçek küresel bir oyuncu olarak konumlandırmış durumdaydı. Reuters ve ABC gibi ünlü haber sağlayıcılarına donanım kiralayacak, Associated Press ve BBC'ye uydu zamanı satacak ve ABD'li ağ ortağı CNBC ile birlikte yaratıcı bir Arapça ekonomi ve iş haberleri kanalı tasarlayacak kadar güçlüydü.

Yaygınlaşan bu haber ağlarının kendi aralarındaki, ulusal sınırlar ve coğrafi kısıtlamalar tarafından engellenemeyen işbirliği o kadar etkin bir duruma gelmişti ki, CNN, Kabil'deki El-Cezire bürosuna tesliminden yalnızca birkaç saat sonra Usame bin Laden bandının bir kopyasını elde ederek yayınladı. Günümüzdeki bilgi alışverişinin inanılmaz hızı tarafından hazırlıksız yakalanan Bush yönetimi, bin Laden bandının önceden kendisine danışılmadan hızlı bir şekilde yayınlanmasının Arap dünyasında ABD karşıtı duyguların doğmasına katkıda bulunduğunu ve bu yüzden ABD'nin savaş çabalarını baltaladığını öne sürerek Katar Hükümetinden "El-Cezire'yi durdurmasını" istedi. Fakat algılanan 'zarar' çoktan gerçekleşmişti. Bandın, bin Laden'in açıklamasının tam metninin de dahil olduğu bazı bölümleri bir bilgisayar ve bir modemi kullanan herkes tarafından izlenebildi. El-Cezire'nin Web sitesi hızla uluslararası bir izleyici kitlesini kendisine çekti ve bir gündeki ziyaretçi sayısı büyük bir hızla artarak yedi milyonu aştı.

Hiç kuşkusuz, bin Laden'in konuşmasının küresel bir izleyici kitlesine anında ulaşmasını mümkün kılan, bu küresel karşılıklı bağımlılık ve bağlantılar zinciriydi. Fakat aynı zamanda, moderniteye muhalefet eden seslerin bile, kendilerini, o kadar kötüledikleri küreselleşme sürecinden kurtaramadıkları vurgulanmalıdır. Modernite karşıtları, mesajlarını yaymak ve yeni yandaşlar bulmak için küreselleşmenin sağladığı araçları kullanmak durumundadır. Ortada olan bu gerçek bin Laden'in görüntüsünde bile bellidir. Bu TV bandında, bin Laden'in geleneksel Arap giysileri yerine çağdaş askeri giysileri giydiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, bin Laden'in giysileri, küreselleşme konusunda

araştırma yapanların 'melezleşme' adını verdikleri –ekonomik ve kültürel alışverişlerin kolaylaştırdığı, farklı kültürel biçimlerin ve tarzların birbirine karışması– çağdaş parçalanma ve birbirini besleme süreçlerini yansıtmaktadır. Aslında, bin Laden'in benekli askeri giysisinin soluk renkleri, giysinin Rus kökenlerini ele vermekte ve onun bu giysiyi 1980'lerde Afganistan'daki Rus işgal güçlerine karşı kendisinin ve diğer İslamcı militanların yürüttükleri şiddetli gerilla savaşını hatırlatan bir simge olarak giydiğini hatırlatmaktadır. Her zaman yanında taşıdığı AK-47 Kalaşnikov'u da, bu popüler saldırı silahı son 40 yıldır dünyadaki düzinelerce fabrikada üretilmekle birlikte, muhtemelen Rusya'da imal edilmiştir. 1990'ların ortalarına kadar Rusya'da ve diğer ülkelerde 70 milyondan fazla Kalaşnikov üretilmiş bulunuyordu. En azından 50 ülkenin ulusal ordusunda bu silah vardı ve Kalaşnikov'lar dünyanın tercih ettiği silah durumuna gelmişti. Bu yüzden bin Laden'in AK-47'si dünyanın herhangi bir yerinde üretilmiş olabilir. Fakat, son 20 yıldır örgütlü suçlarda görülen şaşırtıcı küreselleşme eğilimi dikkate alındığında, bin Laden'in silahının, El Kaide ve Rus mafyası gibi güçlü uluslararası suç örgütleri tarafından planlanan ve gerçekleştirilen yasadışı silah ticaretinin bir parçası olduğu düşünülebilir. Ayrıca, bu silahın Afganistan'a, Mayıs 1996'da San Francisco'da polisin ele geçirdiği, Çin'de imal edilmiş ve yasadışı yollardan ülkeye sokulmuş 2000 adet silah gibi, yeraltı silah ticareti yoluyla girmiş olması mümkündür.

Bin Laden'in sağ bileğine dikkatlice bakıldığında, küreselleşme dinamiğinin bir diğer güçlü işareti görülebilir. Elinde tuttuğu mikrofona ABD ve müttefiklerine karşı

nefret sözcüklerini haykırırken, giysisinin katlanmış kolları şık spor saatini açığa çıkarmıştır. Bu pahalı aleti fark eden gazeteciler, söz konusu saatin kökeni hakkında tahminlerde bulunmuşlardır. Üzerinde uzlaştıkları nokta, bunun bir Timex ürünü olduğuydu. Fakat Timex ürünlerinin, tıpkı elmalı turta gibi bir Amerikan ürünü olması dikkate alındığında, El Kaide liderinin bu kronometreyi tercih etmiş olması çok ilginçtir. Ne de olsa, Timex Şirketi'nin kökeni olan Waterbury Clock Company, ilk olarak 1850'lerde Connecticut'ın, 19. yüzyılda 'ABD'nin İsviçre'si olarak bilinen Naugatuck Vadisi'nde kurulmuştur. Bu şirket günümüzde çokuluslu duruma gelmiştir ve 65 ülkedeki bağlı şirketlerle ve satış bürolarıyla yakın ilişki içindedir. Şirket dört kıtada 7.500 kişiyi istihdam etmektedir. Çoğu küresel Güney'in düşük ücretli ülkelerinden binlerce işçi Timex'in küresel üretim sürecini işleten gücü oluşturmaktadır.

Video bandındaki belli başlı görüntülerin bazılarına ilişkin kısa yapıbozumumuz, Afganistan'daki bir mağaranın önündeki modernite karşıtı bir teröristin, görünüşte tarihe aykırı görüntülerinin aslında küreselleşmenin temel dinamiklerinden bazılarını nasıl yakaladığını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Aslında, özelleşme ve evrenselleşme güçleri arasındaki gerilimler, sadece yerel ve küreseli birleştiren karşılıklı bağımlılıkların tarihte görülmemiş bir hızla artmasından dolayı, benzeri görülmemiş düzeylere çıkmıştır. El Kaide benzeri uluslararası terörist örgütlerin ortaya çıkması, küreselleşmenin birçok göstergesinden sadece biridir. Tıpkı bin Laden'in romantik 'saf İslam' ideolojisinin modern imgelemin bir ürünü olması gibi, küresel çağımız da, teknoloji saplantısıyla ve kitlesel pazar mal-

larıyla, küreselleşmeye karşı şiddetli bir tepkiyi kalıcı tarzda biçimlendirmiştir.

Usame bin Laden'e ilişkin yapıbozumumuz, küreselleşmenin gerçek yaşamdaki karışık –ve bazen çelişkili– bir örneğini oluşturmaktadır. Şimdi ayrıntılı bir şekilde ele alınması çok zor, tartışmalı bir kavram olan küreselleşmeye ilişkin kullanılabilir bir tanım şeklindeki zor işi daha kolaylıkla başarabilecek durumdayız. Bu tanım, tartışmalı bir kavrama bir ölçüde analitik kesinlik sağlayan kullanılabilir bir tanım olacaktır.

Bir Küreselleşme Tanımına Doğru

'Küreselleşme' terimi, ilk ortaya çıktığı 1960'lardan beri, hem popüler hem de akademik literatürde, bir süreci, durumu, sistemi, gücü ve dönemi tanımlamak için kullanılmıştır. Birbirine rakip bu tanımlamaların çok farklı anlamları olduğu dikkate alındığında, bunların gelişigüzel kullanılmasının çoğu kez anlaşılmayı güçleştirdiği ve karışıklığa yol açtığı görülmektedir. Örneğin, sürece ve duruma ilişkin iki versiyonun bir arada itinasız bir şekilde kullanılması, çok açıklayıcı olmayan dolaylı tanımların yapılmasını teşvik etmektedir. Örneğin, 'küreselleşmenin [süreç olarak] daha fazla küreselleşmeye [durum olarak] yol açtığı' şeklindeki, doğruluğu herkesçe kabul edilen önerme, nedenler ve sonuçlar arasında anlamlı analitik ayırımlar yapmamıza olanak vermemektedir. Bundan dolayı, mevcut sınırların ve hudutların birçoğunu geçersiz hale getiren küresel ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel karşılıklı iliş-

kilerin ve akışların belirlediği bir *toplumsal durumu* ifade etmek için *küresellik* terimini kullanmayı öneriyorum. Ancak 'küreselliğin', bu deyimin daha da geliştirilmesini engelleyen bir nihai noktaya işaret ettiğini düşünmemeliyiz. Tersine, bu kavramın, diğer tüm durumlar gibi, yerini yeni ve niteliksel olarak farklı takımyıldızlara bırakması kaçınılmazdır. Örneğin, küreselliği, 'dünyasallık' olarak adlandıracağımız, güneş sistemimizin başarılı bir şekilde sömürgeleştirilmesinin ortaya çıkardığı yeni bir toplumsal formasyon olarak düşünebiliriz. Bundan başka, küreselliğin değişik sosyal göstergelerini kolay bir şekilde tasavvur edebiliriz: Bu göstergelerden biri, özel mülkiyete dayanan ekonomik sistemin yanı sıra, esas olarak bireycilik ve rekabet değerlerine dayandırılabilir. Bir diğer gösterge, kapitalistlik özelliği daha az olan ekonomik ilişkiler de dahil olmak üzere, daha komünal ve işbirliğine dayalı sosyal düzenlemeleri içerebilir. Mümkün olan bu alternatifler, küreselliğin temelde *belirsiz olan doğasına* işaret etmektedir. Torunlarımızın torunları, bu alternatiflerden hangisinin üstünlük sağlayacağını daha iyi görebileceklerdir.

Diğer taraftan, *küreselleşme* terimi, içinde bulunduğumuz toplumsal durumu küreselliğe dönüştüren *toplumsal süreçleri* ifade etmek için kullanılmalıdır. Demek ki, küreselleşmenin özünde, insanların birbirleriyle temas tarzlarındaki değişiklikler bulunmaktadır. Aslında, 'küreselleşme gerçekleşiyor' şeklindeki popüler ifade, üç önemli bilgiyi içermektedir. Bunlardan birincisi, 16. yüzyıldan beri adım adım ortaya çıkan modernite durumunu yavaş yavaş geride bırakmakta olduğumuzdur. İkincisi, küreselliğin yeni bir durumuna (postmoderniteye) doğru yol aldığımızdır.

Üçüncüsü ise, buraya henüz ulaşmamış olduğumuzdur. Gerçekte, '-eşme, -aşma' gibi eklerle biten 'modernleşme' ve diğer fiil-isimler gibi, 'küreselleşme' de, belirgin bir tarzdaki 'gelişme' veya 'ortaya çıkma' terimleriyle en iyi şekilde ifade edilebilecek bir tür dinamizmi ifade etmektedir. Böyle bir gelişme yavaş veya hızlı olabilir. Fakat hep bir değişim düşüncesine karşılık gelir ve bu yüzden de mevcut koşulların dönüştüğünü gösterir.

Bu nedenle, küreselleşmenin dinamiklerini inceleyen araştırmacılar, özellikle toplumsal değişime ilişkin araştırma sorularıyla ilgilenmektedir. Küreselleşme nasıl gerçekleşmektedir? Küreselleşmeye yol açan nedir? Tek bir nedeni mi vardır yoksa birkaç faktörün bileşimi midir? Küreselleşme tekdüze mi yoksa inişli çıkışlı bir süreç midir? Küreselleşme moderniteyi devam mı ettirmektedir, yoksa modernitede radikal bir kesintiyi mi ifade etmektedir? Küreselleşme daha önceki toplumsal gelişmelerden hangi yönlerden farklıdır? Küreselleşme yeni eşitsizlik ve hiyerarşi biçimleri yaratmakta mıdır? Küreselleşmenin durağan bir durum değil de, devam eden bir süreç olarak kavramsallaştırılmasının, araştırmacıyı zaman ve uzaya ilişkin değişen algılamalara daha fazla dikkat etmeye yönelttiğine dikkat ediniz. Bu, küreselleşme konusunda çalışan araştırmacıların, tarihsel analize ve toplumsal uzayın yeniden düzenlenmesine niçin özel bir önem verdiklerini açıklamaktadır.

Küreselleşmenin bizi küresellik durumuna doğru sürükleyen toplumsal süreçler kümesi olduğunun öne sürülmesi, dolaylı tanımlara yönelme tehlikesini ortadan kaldırabilir. Fakat bu, sürecin niteliğine ilişkin tek bir özelliği tanımlar:

daha fazla karşılıklı bağımlılığa ve bütünleşmeye doğru bir yöneliş. Küreselleşmenin böyle geniş bir şekilde tanımlanması, onun diğer özelliklerine ilişkin çok az şey söyler. Bu yetersizliği gidermek için, küreselleşmeyi diğer toplumsal süreç kümelerinden farklı kılan diğer özellikleri belirlememiz gerekmektedir. Ancak, araştırmacılar, söz konusu olguya daha fazla odaklaşmak için ayrıntı düzeyini arttırmaya çalıştıklarında, kendi aralarında tanımlar konusundaki bilimsel görüş ayrılıklarının derinleşmesi tehlikesi de artar. Ele aldığımız konu da bu açıdan bir istisna değildir. Küreselleşmenin hâlâ tartışmalı bir kavram olmasının nedenlerinden biri, özünü hangi toplumsal süreçlerin oluşturduğu konusunda araştırmacılar arasında bir görüş birliğinin olmamasıdır.

Bu türden çok farklı görüşlerin varlığına rağmen, küreselleşme süreçlerinin temel özelliklerini belirleme konusunda araştırmacıların çeşitli girişimlerinde bazı tematik çakışmaların olduğunu saptamak mümkündür. Örneğin, küreselleşmenin aşağıda sözü edilen beş tanımını ele alalım. Bu tanımlar küreselleşme olgusunun temelinde yatan dört farklı özelliği ya da karakteristiği belirtmektedir. Birincisi, küreselleşme, geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları giderek aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin *yaratılmasını* ve mevcut olanlarının *çoğaltılmasını* içermektedir. El-Cezire televizyonu örneğinde gördüğümüz gibi, günümüzün uydu haber şirketinin ortaya çıkması, profesyonel ağların oluşturulması, teknolojik yenilikler ve siyasi kararların bileşimi yoluyla mümkün hale gelmiştir. Bunlar, sınırları dar düzenlemelerin ötesine uzanan yeni toplumsal düzenlerin ortaya çıkmasına imkân vermektedir.

Bu yüzden küreselleşme, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Uzak yerellikleri birbirine bağlayan bu yoğunlaşma öyle bir şekilde gerçekleşmektedir ki, yerel olaylar, kilometrelerce uzaktaki olaylar tarafından biçimlendirilmekte ve bunun tersi de söz konusu olmaktadır.

Anthony Giddens, London School of
Economics Yönetim Kurulu Başkanı

Küreselleşme, bir dünya pazarı ufkunun yanısıra, dünyadaki iletişimin muazzam ölçekte genişlemesi duygusunu da ifade eder. Bu ikisi de modernitenin ilk dönemlerinden çok daha fazla elle tutulur ve dolaysız hale gelmiştir.

Fredric Jameson,
Duke Üniversitesi'nde Edebiyat Profesörü

Küreselleşme toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin uzamsal örgütlenmesinde –kapsam, hız ve etki açısından ifade edilen– bir dönüşümü içeren bir süreç (ya da süreçler kümesi) olarak düşünülebilir. Bu dönüşüm kıtalararası veya bölgelerarası akışları ve faaliyet ağlarını, etkileşimi ve güç kullanımını meydana getirmektedir.

David Held, London School of
Economics'te Siyaset Bilimi Profesörü

Küreselleşme bir kavram olarak, hem dünyanın küçülmesine, hem de dünyadaki bilincin bir bütün olarak yoğunlaşmasına işaret etmektedir.

Roland Robertson, Pittsburgh
Üniversitesi'nde Sosyoloji Profesörü

Küreselleşme toplumsal ilişkileri zaman ve uzay açısından sıkıştırarak küçültür.

James Mittelman, Amerikan Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Profesörü

Küreselleşmenin ikinci özelliği, toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesinde ve yayılmasında ifadesini bulmaktadır. Günümüzde finans piyasaları dünyanın her yerine yayılmıştır ve elektronik ticaret yirmi dört saat boyunca sürmektedir. Devasa alışveriş merkezleri tüm kıtalarda ortaya çıkmıştır ve alım gücü olan tüketicilere dünyanın her bölgesinden ürünleri –çeşitli parçaları farklı ülkelerde imal edilmiş ürünler de dahil– sunmaktadır. Baştaki örneğimize dönersek, Usame bin Laden'in örgütünün eriştiği uzamsal alanın 1990'ların sonlarında hızla genişlediğini biliyoruz. Yeni teknolojiden ve ekonomik düzenlemelerin ortadan kaldırılmasından yararlanan terörist hücreler düzinelerce ülkede hızla türemiştir ve sonunda El Kaide'yi bundan önce tahayyül edilemeyecek ölçekte saldırılar planlayabilen ve gerçekleştirebilen küresel bir terörist ağ haline getirmiştir. Toplumsal açıdan kapsamın genişlemesi süreci, daha az tehdit edici sivil toplum kuruluşları, ticari kuruluşlar, sosyal kulüpler ve birçok bölgesel ve küresel kuruluşlar ve birlikler için de söz konusudur. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, Afrika Birliği Örgütü, Güney Ortak Pazarı, Sınır Tanımayan Doktorlar, Uluslararası Af Örgütü, Sorumlu Bilim İnsanları Birliği, Dünya Ekonomik Forumu, Microsoft ve General Motors gibi birkaçını saydığımız sayısız kuruluş ve birlik bulunmaktadır.

Üçüncüsü, küreselleşme, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin *yoğunlaşmasını* ve *ivme kazanmasını* içerir. İnternet, uzaktaki bilgileri sadece birkaç saniyede bir yerden diğerine göndermekte ve uydular tüketicilere uzaktaki olayların gerçek zamanlı görüntülerini sunmaktadır. Antony Giddens'ın tanımında işaret ettiği gibi, tüm dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, yerel olayların çok uzakta olup bitenler tarafından biçimlendirilmesi ve yerel olayların da çok uzaktakileri biçimlendirmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, küreselleşmenin görünüşte birbirinin karşıtı olan süreçlerinin her biri, aslında diğerlerini de ifade etmektedir. 'Yerel' ve 'küresel', orta bölümünde 'ulusal' ve 'bölgesel'in yer aldığı bir uzamsal sürekliliğin uç noktalarını oluşturmaktadır.

Bu noktayı daha ayrıntılı olarak açıklamak için Usame bin Laden örneğine dönelim. Bin Laden'in terörist stratejisinin Washington D.C., Brüksel ve dünyanın diğer yerlerinde verilen siyasi ve askeri kararların yanı sıra, ABD ve Hindistan'daki bilgisayar laboratuvarlarındaki teknolojik ilerlemeler tarafından sürekli olarak biçimlendirildiğini düşünmek akla yatkındır. Aynı zamanda, ABD politikacılarının, Birleşik Krallık'taki askeri mühendislerin ve İsrail gizli ajanlarının faaliyetleri de Usame bin Laden'in stratejisinden önemli ölçüde etkilenmektedir. 'Küreselleşmenin zaman ve uzayı baskılayarak daralttığı' şeklindeki sıkça tekrarlanan ifade, olayların giderek hızlandığı ve mesafelerin önemli ölçüde azaldığı anlamına gelmektedir. İspanyol sosyolog Manuel Castells'in işaret ettiği gibi, küresel 'ağ toplumunun' günümüzdeki yükselişi, esas olarak yeni bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişme tarafından güçlen-

dirilen teknolojik bir devrim olmadan mümkün olamazdı. Bu yenilikler giderek hız kazanmakta ve insan yaşamının toplumsal görünümünü yeniden biçimlendirmektedir.

Dördüncüsü, karşılıklı toplumsal ilişkilerin ve bağımlılıkların meydana gelmesi, yayılması ve yoğunlaşması sadece nesnel, maddi düzeyde ortaya çıkmamaktadır. Roland Robetson'un tanımında işaret ettiği gibi, küreselleşme süreçleri insan bilincinin öznel yüzeyini de kapsamaktadır. Bu nedenle, unutmamalıyız ki, küreselleşme, toplumsal karşılıklı bağımlılığın giderek artan belirtilerinin ve toplumsal etkileşimlerin büyük ivme kazanmasının insanlar tarafından giderek daha iyi fark edildiğine de işaret etmektedir. Coğrafi sınırların ve uzaklıkların öneminin azaldığının farkına varmaları, insanlarda, küresel bütünün parçası olmaya başladıkları yönünde güçlü bir duyguyu beslemektedir. Küresel karşılıklı bağımlılığa ilişkin bu sürekli deneyimler, her gün daha da güçlenerek, insanların bireysel ve ortak kimliklerini yavaş yavaş değiştirir ve böylece dünya üzerinde eylemde bulunma tarzlarını da çarpıcı biçimde etkiler.

Küreselleşmenin temel özelliklerinden bazılarını belirlemiş bulunuyoruz. Bu durum şu tanımı vermemize olanak sağlamaktadır:

Küreselleşme dünya ölçeğindeki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mübadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade etmektedir. Bu süreçler aynı zamanda, insanların, yerel olanla uzakta olan arasında mevcut bağlantılardaki güçlenmeyi giderek daha çok fark etmelerini kolaylaştırmaktadır.

Önemli bazı tanımlardaki ortak yönleri ortaya çıkararak küreselleşmenin kullanılabilir bir tanımını yapmamıza rağmen, hâlâ bazı tartışmalı konuların mevcut olduğu gerçeğini gözden uzak tutmamalıyız. Sonuçta, küreselleşme düzgün işlemeyen bir süreçtir. Diğer bir deyişle, dünyanın değişik bölgelerinde yaşayanlar, toplumsal yapılardaki ve kültürel alanlardaki bu muazzam dönüşümden çok farklı şekillerde etkilenmektedir. Bu nedenle, küreselleşmeyi hazırlayan toplumsal süreçler, çeşitli yorumcular tarafından farklı ve çoğu kez çelişkili şekillerde analiz edilmiş ve açıklanmıştır. Araştırmacılar, küreselleşmenin doğru tanımlarına ilişkin farklı görüşlerde olmalarının yanı sıra, küreselleşmenin derecesi, nedeni, kronolojisi, etkisi, izlediği yol ve politikaların sonuçları konusunda görüş ayrılığı içindedir. Örneğin, küreselleşmenin derecesine ilişkin akademik anlaşmazlık, bunun tek bir terimle mi yoksa birbirinden farklı terimlerle mi ifade edileceği konusundadır. Bu 'çok boyutluluk' kavramı, yaptığımız tanımda küreselleşmenin önemli bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Yine de, bunun daha ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Kör araştırmacılar ve fille karşılaşmalarına ilişkin eski Budist meseli, küreselleşmenin çeşitli boyutlarına ilişkin akademik tartışmaların niteliğini göstermekte yararlı olacaktır.

Kör araştırmacılar filin nasıl bir şey olduğunu bilemedikleri için, hayvana dokunarak onun hayali bir resmini ve bu yolla arzuladıkları bilgiyi elde etmeyi düşünmüşlerdir. Filin gövdesine dokunan araştırmacılar onun canlı bir yılan olduğunu öne sürmüştür. Kocaman ayağına elini süren

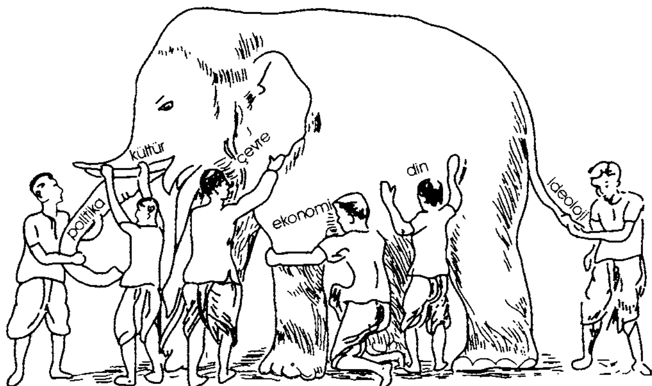
bir diğeri, hayvanı devasa boyutlardaki pürtüklü bir sütuna benzetmiştir. Üçüncüsü kuyruğunu tutmuş ve filin büyük, esnek bir fırçaya benzediği konusunda diretmiştir. Dördüncü adam, keskin dişlerine dokunmuş ve onun büyük bir mızrak olduğunu söylemiştir. Kör araştırmacıların her biri hayvanın neye benzediği konusunda kendi düşüncesinin doğruluğunu ısrarla savunmuştur. Araştırmacıolarak ünleri, elde edecekleri bulgularının doğruluğuna bağlı olduğundan, körler sonunda filin doğası konusunu tartışıp durmuşlardır.

Bu boyutlardan hangisinin küreselleşmenin özünü kapsadığı konusunda süregelen akademik tartışma, kör adamlar ve fil meselinin postmodern bir versiyonunu ifade etmektedir. Küreselleşmeyi tek bir süreç olarak düşünme konusunda fikir birliği içinde olan araştırmacılar bile, bu olgunun temelini toplumsal yaşamın hangi yönünün oluşturduğu konusunda birbirleriyle çatışmaktadır. Bazı araştırmacılar küreselleşmenin temelinde ekonomik süreçlerin yer aldığını öne sürmektedir. Diğerleri siyasi, kültürel ve ideolojik yönlere ayrıcalık tanımaktadır. Bazıları da küreselleşmenin esasını çevresel süreçlerin oluşturduğuna işaret etmektedir. Küreselleşme araştırmacılarının her biri, meseldeki kör adamlar gibi, söz konusu olgunun *tek bir* önemli boyutunu doğru olarak belirleme konusunda kısmen haklıdır. Bununla birlikte, ortak yanlışları, küreselleşme gibi karmaşık bir olguyu, kendi uzmanlık alanlarına karşılık gelen tek bir alana indirgeme biçimindeki dogmatik girişimleridir.

Elbette, küreselleşme araştırmacılarının temel görevlerinden birini, birbiriyle ilişkili bütünü gözden kaybetme-

den, her boyutun göreli öneminin ölçülmesinde daha iyi yöntemlerin geliştirilmesi oluşturmaktadır. Ancak küreselleşmeye ilişkin tek yanlı bir kavrayışa bağlı kalmak büyük bir hata olacaktır. Neyse ki, araştırmacılar küreselleşmeye ilişkin olarak, bu tehlikeli indirgemecilikten kaçınan çok boyutlu doğru bir yaklaşım çağrısına giderek daha fazla dikkat etmeye başlamışlardır. Küreselleşme çok yönlü ve farklılaşmış süreçleri içerdiğinden, bunun toplumsal yaşamın hemen her alanına ulaştığını söylemek yanlış olmaz. Acaba gerçekten ulaşmış mıdır?

Bu önemli sonuca varmadan önce, 'küreselleşme kuşkucuları' cephesine dahil olan araştırmacıların öne sürdükleri bazı itirazları ele alalım. Bu itirazlar, moda haline gelmiş olan, 'küreselleşme konusunda edilen lafların' 'küresel palavra'dan başka bir şey olmadığı şeklindeki suçlamalardan,

Resim 2. Küreselleşme araştırmacıları ve fil.

küreselleşmenin, 'hiper-küreselci' olarak adlandırılanların bizi inandırmaya çalıştıklarından çok daha sınırlı ve düzgün işlemeyen bir süreç olduğu şeklindeki daha az radikal bazı önermelere kadar uzanmaktadır. Küreselleşme konusundaki en radikal kuşkucular, birçok yönden, filin ön ve arka ayakları arasındaki boşlukta durarak filin bir parçasını boşuna el yordamıyla arayan kör araştırmacıya benzemektedirler. Bu adam hiçbir şey bulamadığı için, 'fil' gibi bir hayvanın hiçbir zaman mevcut olmadığını öne sürerek meslektaşlarını var olmayan şeyler hakkında hayali hikâyeler uydurmakla suçlamıştır.

Fakat dünya üzerinde toplumsal ilişkilerin hızla yoğunlaştığına işaret eden kanıtlar çoğalmaktadır. Bu nedenle, küreselleşmenin varlığını tümüyle reddedecek kadar ileri giden az sayıdaki kuşkucunun görüşlerini kanıtlarla çürütmeye girişmeyeceğim. Öte yandan, küreselleşmenin coğrafi açıdan sınırlı olan ve düzgün işlemeyen bir süreç olabileceği görüşüne büyük ölçüde katılıyorum. İlerdeki bölümlerde ifade edeceğim gibi, dünya nüfusunun büyük bölümü –özellikle küresel Güney– küresel ağlardaki ve altyapıdaki artışın sağladığı olanaklara eşit şekilde ulaşamamaktadır. Küreselleşme bu anlamda eşitsizlikle ilişkilendirilmektedir. Yine de, toplumsal karşılıklı ilişkiler ve karşılıklı bağımlılıklar, küresel Kuzey'in ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerinde yoğunlaşsa da, kapsamlı bir 'küreselleşme tartışmasına' girişmenin haklı nedenleri bulunmaktadır. Ne de olsa küresel Kuzey'deki giderek gelişen karşılıklı bağımlılık tarzlarının varlığı, dünyanın diğer bölgeleri üzerinde önemli etki yapması muhtemel kısmi bir küreselleşme eğilimini ifade etmektedir.

Benim görüşüme göre, küreselleşme kuşkucuları cephesinin ortaya attığı en zor soru şudur: Küreselleşme esas olarak modern çağın bir olgusu mudur? Küreselleşme eleştiricileri bu soruya hayır diye yanıt verecek ve küreselleşme kavramının tarihsel açıdan belirsiz bir şekilde kullanıldığını sözlerine ekleyeceklerdir. Özet olarak, bu dikkatli eleştirmenler grubu, tarih üstünkörü bir şekilde ele alınsa bile, buradan çağdaş küreselleşmenin çok da 'yeni' bir şey içermediğinin görülebileceğini öne sürmektedir. Bu nedenle, bu kitabın ilerdeki bölümlerinde küreselleşmenin beş ana boyutunu biraz daha ayrıntıyı olarak ele almadan önce, bu önemli görüşe tarafsız bir şekilde kulak vermemiz gerektiğini ifade etmek istiyorum. Aslında, küreselleşmenin iddia edildiği gibi yeni bir şey olması, yeni gelişen küreselleşme araştırmaları alanında hararetli bir şekilde tartışılan bir başka zor soruyla yakından ilişkilidir. Küreselleşmeye ilişkin düzgün kronolojisi ve dönemselleştirme nasıl olabilir? Bu sorunun yanıtlarını bulmak için 2. Bölüme geçelim.

II. Bölüm

KÜRESELLEŞME YENİ BİR OLGU MUDUR?

Londra, New York, Bangkok veya Rio de Janerio'nun caddelerindeki sıradan bir insana küreselleşmenin aslında ne olduğunu sorduğumuzda, alacağımız yanıt muhtemelen, kişisel bilgisayarlar, internet, cep telefonları, teleteks, faks makineleri, el bilgisayarları, dijital fotoğraf makineleri, yüksek keskinliğe sahip televizyonlar, uydular, jet uçakları, uzay mekikleri ve süper tankerler gibi 'yeni teknolojiler'in güçlendirdiği siyasal ve ekonomik karşılıklı bağımlılıkların gelişen biçimlerine bir göndermeyi içerecektir. Fakat ilerdeki bölümlerde küreselleşmenin çağdaş biçimlerinin varlığı konusunda, teknolojinin yalnızca kısmi bir yanıt sağladığını göreceğiz. Bununla birlikte, bu yeni buluşların, küresel karşılıklı toplumsal bağlantıların ve mübadelelerin ortaya çıkması, çoğalması, kapsamının genişlemesi ve yoğunlaşmasında oynadıkları rolü inkâr etmek saçma bir şey olacaktır. Özellikle internet, milyarlarca kişiyi, özel kuruluşları ve devletleri birbirine bağlayan World Wide Web'i

oluşturarak küreselleşmenin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknolojilerin çoğu otuz yıldan daha kısa bir süredir kullanıldığından, küreselleşmenin aslında yeni bir olgu olduğunu öne süren yorumcuların görüşlerine katılmak mantıklı görünmektedir.

Ama aynı zamanda, önceki bölümde yaptığımız küreselleşme tanımı, bu olgunun dinamik niteliğini vurgulamaktadır. Dünya ölçeğindeki karşılıklı bağımlılıklardaki artışın ve küresel bağlantılardaki gelişmenin daha iyi fark edilmesi süreci, tarihsel kökenleri derinde olan ve yavaş işleyen süreçlerdir. Örneğin, diz üstü bilgisayarları ve süpersonik jet uçaklarını geliştiren mühendisler buhar makinesi, çırçır makinesi, telgraf, pikap, telefon, daktilo, içten yanmalı motor ve elektrikli aletleri bulan ilk buluşçuların izleyicileridir. Bu ürünler de varlıklarını teleskop, pusula, sulama çarkı, rüzgâr değirmeni, barut, matbaa ve okyanus gemileri gibi çok daha önceki buluşlara borçludurlar. Tarihteki gelişmeleri tam olarak izlemek istersek, çok daha gerilere, kâğıdın üretimi, yazının bulunması, tekerleğin keşfi, yabani bitkilerin ekilip biçilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi, dilin ortaya çıkması ve son olarak insanın evriminin başlangıcında Afrikalı atalarımızın zamanla başka yerlere göç etmesi gibi çok önemli teknolojik ve toplumsal başarılara kadar uzanırız.

Bu yüzden, küreselleşmenin yeni bir olgu olup olmadığı sorusu, çoğu kişinin bu moda olan sözcükle ilişkilendirdiği son teknolojilere ve toplumsal düzenlemelere yol açan nedensellik zincirini nereye kadar uzatmak istediğimize bağlıdır. Bazı araştırmacılar, küreselleşmenin çağdaş özelliklerini ortaya koyabilmek için, küreselleşmenin tarihsel kap-

samını, bilinçli bir şekilde, sanayi ötesi dönemin son kırk yılı ile sınırlandırmıştır. Başkaları ise bu zaman dilimini, 19. yüzyılın çığır açıcı gelişmelerini içerecek şekilde genişletmek eğilimindedirler. Bazıları da küreselleşmenin, aslında, yaklaşık beş yüzyıl önce modernitenin ve kapitalist dünya sisteminin ortaya çıkmasıyla başlayan karmaşık süreçlerin devamı ve uzantısı olduğunu öne sürmektedir. Bazı araştırmacılar da küreselleşmeyi onyıllarla veya yüzyıllarla ölçülen zaman dilimleriyle sınırlandırmayı reddetmektedirler. Bunun yerine, bu süreçlerin binlerce yıldır gelişmekte olduğunu ifade etmektedirler.

Hiç kuşku yok ki, birbiriyle çatışan bu perspektiflerin her biri önemli kavrayışları içermektedir. İlerideki bölümlerde göreceğimiz gibi, birinci yaklaşımın savunucuları, 1970'lerin başından beri küresel mübadelelerin çarpıcı biçimde yayılmasının ve ivme kazanmasının küreselleşmenin tarihinde önemli bir atılımı temsil ettiği şeklindeki görüşlerine etkileyici kanıtlar göstermişlerdir. İkinci görüşün savunucuları da, haklı olarak, küreselleşmenin çağdaş biçimleri ile Sanayi Devrimi olarak bilinen teknolojideki patlama arasındaki sıkı ilişkiyi vurgulamaktadır. Üçüncü perspektifin temsilcileri, doğru biçimde, 16. yüzyılda zaman-uzayda gerçekleşen daralmanın önemine işaret etmektedir. Son olarak, dördüncü yaklaşımın savunucuları, dünya tarihindeki önceki gelişmeler ve işlemekte olan dinamikler dahil edilmeden, küreselleşmenin gerçekten kapsamlı bir açıklamasının çok eksik kalacağını söyleyerek oldukça makul bir görüşü öne sürmektedir.

Aşağıda özetlenen kısa kronoloji zorunlu olarak parçalı ve genel olmakla birlikte, küreselleşmenin insanlık kadar

eski olduğuna ilişkin, akla yatkın bir görüşü ortaya koymaktadır. Bu kısa tarihsel tablo, birbirinden coğrafi kapsamdaki bir genişlemenin yanı sıra, toplumsal mübadelelerin hızındaki önemli ivmelerle ayrılan beş ayrı tarihsel dönemi tanımlamaktadır. Bu bağlamda, verdiğim kronolojinin, tarihin doğrusal bir açılımını ya da dünya tarihine Avrupa merkezli geleneksel bir perspektifi içermediğinin akılda tutulması önemlidir. Beklenmeyen sürprizler, sert değişiklikler, ani kesintiler ve çarpıcı geriye dönüşlerle dolu olan küreselleşme tarihi, dünyanın belli başlı tüm bölgelerini ve kültürlerini kapsamaktadır.

Bu yüzden, küreselleşmeye 'kaçınılmazlık' ve 'geri çevrilemezlik' gibi belirleyicilik içeren düşünceleri yüklemekten kaçınmamız uygun olacaktır. Bununla birlikte, tarihte, bu süreçlerin yoğunluğunu ve küresel kapsamını yeni düzeylere çıkaran çarpıcı teknolojik ve toplumsal sıçrayışların gerçekleştiğinin belirtilmesi önemlidir. Kısa küreselleşme kronolojimizi bu uyarıları akılda tutarak ele alırsak, her dönemdeki yenilikleri ve olgunun sürekliliğini daha iyi değerlendirebiliriz.

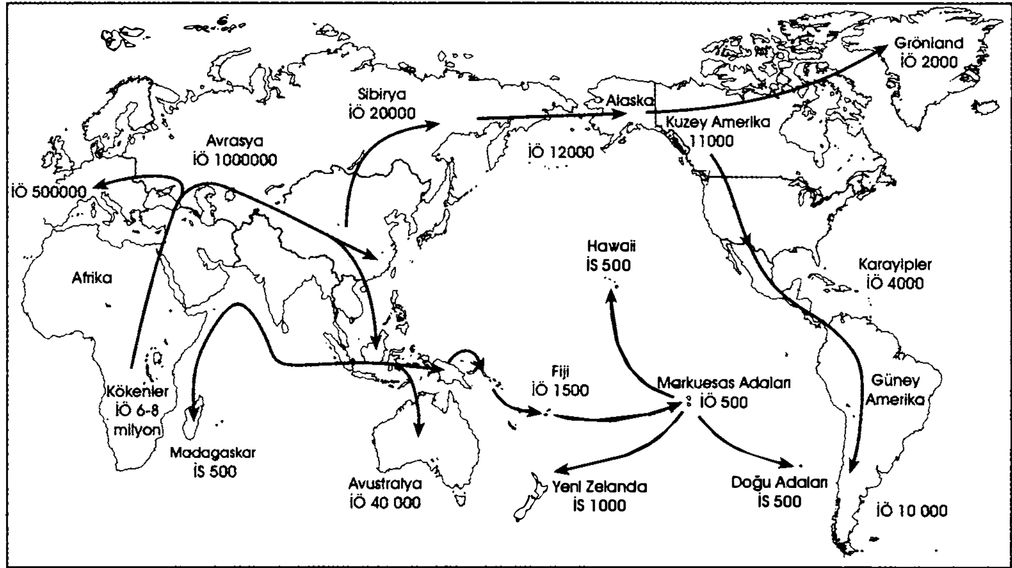
Tarihöncesi Dönem (İÖ 10000 - İÖ 3500)

Küreselleşmeye ilişkin kısa tarihsel öykümüzü, küçük avcı ve toplayıcı gruplarının Güney Amerika'nın güney ucuna ulaştıkları 12000 yıl öncesinden başlatalım. Bu olay, bir milyon yıldan daha uzun bir süre önce Afrikalı insansı atalarımızın beş kıtaya yerleşmesi şeklindeki uzun sürecin sona erdiğine işaret eder. Pasifik ve Atlantik okyanusla-

rındaki bazı önemli ada gruplarında yakın zamanlara kadar yerleşim olmamakla birlikte, türümüzün küresel yayılması sonunda gerçekleşmişti. Güney Amerika göçebelerinin başarılı çabaları, bin yıl önce Bering Boğazı'ndan Kuzey Amerika'ya geçen Sibiryalı atalarının göçlerine dayanıyordu.

Küreselleşmenin bu erken döneminde dünya üzerine dağılmış olan binlerce avcı ve toplayıcı grubu arasındaki ilişki coğrafi olarak sınırlıydı ve çoğu kez rastlantıya bağlıydı. Bu geçici toplumsal etkileşim tarzı, 10000 yıl kadar önce, insanların kendi yiyeceklerini üretmeye başlamaları şeklindeki önemli adımla birlikte çarpıcı biçimde değişti. Kıtalar arasındaki bölge ve toplam nüfus büyüklükleri farklılıklarının yanı sıra, evcilleştirmeye uygun bitki ve hayvanların doğal mevcudiyeti gibi bazı faktörlerin de bir sonucu olarak, yalnızca çok geniş Avrasya toprakları ya da bunların yakınında yer alan bazı bölgeler, bu gelişen tarım yerleşimleri için en uygun yer durumundaydı. Bu bölgeler Verimli Hilal, Kuzey-Orta Çin, Kuzey Afrika, Kuzeybatı Hindistan ve Yeni Gine'de yer alıyordu. Zamanla, bu ilk çiftçilerin ve hayvan yetiştiricilerinin elde ettikleri yiyecek fazlaları nüfus artışlarına, kalıcı köylerin kurulmasına ve tahkim edilmiş kasabaların inşa edilmesine yol açtı.

Bir yerden bir yere dolaşıp duran göçebe gruplar, yerleşmiş kabilelere, şeflere ve sonunda tarımsal yiyecek üretimine dayalı güçlü devletler karşısında çözüldü. Dağınık, eşitlikçi avcı ve toplayıcı grupların yerini, zorlu fiziksel çalışmadan muaf tutulmuş şeflerin ve rahiplerin yönetimindeki merkezi ve çok tabakalı ataerkil toplumsal yapılar aldı. Bundan başka, insanlık tarihinde ilk defa, bu tarım toplulukları, üyeleri yiyecek üretimine katılmayan iki ilave

Harita 1. İlk insan göçleri.

toplumsal sınıfı besleyebilecek duruma gelmişti. Bu gruplardan biri, yaratıcı enerjilerini, güçlü demir aletler, değerli madenlerden güzel süslemeler, karmaşık sulama kanalları, gelişmiş toprak eşya ve sepetler ve anıtsal yapılar gibi yeni teknolojilerin bulunmasına yönelten, tam zamanlı çalışan zanaatkârdan oluşuyordu. Diğer grup daha sonraları şiddet araçlarının yönetenlerin elinde tekelleşmesinde, merkezi devletin gelişmesi ve varlığını sürdürmesi için gerekli yiyecek fazlasının hesabının tutulmasında, yeni toprakların ele geçirilmesinde, kalıcı ticaret güzergâhlarının oluşturulmasında ve uzaktaki bölgelerin sistematik biçimde keşfinde anahtar rol oynayacak olan profesyonel bürokratlardan ve askerlerden oluşmaktaydı.

Fakat genellikle tarihöncesi dönemdeki küreselleşme büyük ölçüde sınırlı düzeydeydi. Mevcut coğrafi ve toplumsal engelleri aşma yeteneğine sahip ileri teknolojiler genellikle mevcut değildi; bu yüzden uzun mesafelerdeki karşılıklı kalıcı etkileşimler hiç meydana gelmedi. Tarımın, dinin, bürokrasinin ve savaşın merkezi olarak yönetilmesi, ancak bu dönemin sonuna doğru, dünyanın birçok bölgesinde sayıları giderek artan toplulukları içeren toplumsal mübadele tarzlarının temel araçları olarak tedrici biçimde ortaya çıktı.

Modern Öncesi Dönem (İÖ 3500 - İS 1500)

Mezopotamya, Mısır ve Orta Çin'de İÖ 3500 ile 2000 yılları arasında yazının bulunması, yaklaşık olarak İÖ

3000'de Güneybatı Asya'da tekerleğin keşfi ile çakışmaktadır. Tarihöncesi dönemin sonuna işaret eden bu olağanüstü buluşlar, küreselleşmeyi yeni bir düzeye taşıyan teknolojik ve toplumsal yükselişler anlamına gelmektedir. Avrasya kıta ekseninin doğu-batı yönünde elverişli olması nedeniyle –bu durum aynı enlemler boyunca yiyecek üretimi için uygun bitki ve hayvanların hızla yayılmasını kolaylaştıran bir coğrafi özellikti– bu yeni teknolojilerin kıtanın uzak bölgelerine yayılması sadece birkaç yüzyıl içinde gerçekleşti. Bu buluşların küreselleşme süreçlerinin güçlenmesindeki önemi ortadadır. Tekerlek, diğer şeylerin yanı sıra, insanların ve malların daha hızlı ve daha verimli şekilde taşınmasına imkân veren, hayvanlarla çekilen arabalar ve kalıcı yollar gibi çok önemli altyapı buluşlarını teşvik etmiştir. Yazının bulunması, düşünce ve buluşların yayılmasına ek olarak, karmaşık toplumsal faaliyetlerin koordinasyonunu da büyük ölçüde kolaylaştırmış ve böylece büyük devletlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde meydana gelen oldukça büyük karasal oluşumlardan sadece Güney Amerika'daki And uygarlıkları, tekerleğin ve yazının olanakları olmaksızın güçlü İnka İmparatorluğu haline gelmeyi başarmıştır.

Bu yüzden modern öncesi çağ imparatorluklar çağıydı. Bazı devletler diğerleri üzerinde kalıcı egemenlikler kurmayı başarınca, Mısır krallıkları, Pers İmparatorluğu, Makedonya İmparatorluğu, Azteklerin ve İnkaların Amerika imparatorlukları, Roma İmparatorluğu, Hint imparatorlukları, Bizans İmparatorluğu, İslam halifeleri, Kutsal Roma İmparatorluğu, Gana, Mali ve Songhay'ın Afrika imparatorlukları ve Osmanlı İmparatorluğu temelinde biçimlenen

Resim 3. Çiviyazısıyla yazılmış Asur kil tabletleri, İÖ yaklaşık 1900-1800.

muazzam toprak birikimleri ortaya çıktı. Bu imparatorlukların hepsi, uzun mesafelerdeki iletişimin çoğalmasını ve yayılmasını, kültürün, teknolojinin, malların ve hastalıkların mübadelesini teşvik etti. Bu devasa modern öncesi kümelenmelerin en kalıcı ve teknolojik olarak en gelişmiş olanı, hiç kuşkusuz Çin İmparatorluğu'ydu. Onun tarihinin daha ayrıntılı olarak ele alınması, küreselleşmenin ilk dinamiklerinin bazılarını gösterecektir.

İmparator Qin'in orduları, bağımsız devletler arasında yüzyıllar boyu süren savaşlardan sonra, nihayet İÖ 221

yılında, Kuzeydoğu Çin'in büyük bölümünü birleştirdi. Sonraki 1700 yılda birbirini izleyen Han, Sui, T'ang, Yuan ve Ming hanedanları, etki alanını tropik Güneydoğu Asya, Akdeniz, Hindistan ve Doğu Afrika gibi uzak bölgelere genişletecek olan ve muazzam bürokrasilerle desteklenen bir imparatorluğu yönetmişlerdir. Göz kamaştırıcı sanat eserleri ve parlak felsefi başarılar, astronomi, matematik ve kimya gibi diğer bilgi alanlarındaki yeni buluşları teşvik etmiştir. Modern öncesi dönemde Çin'de gerçekleştirilen önemli teknolojik buluşları içeren uzun listede, yeniden tasarlanan saban demiri, hidrolik mühendisliği, barut, doğal gazın borularla iletimi, pusula, mekanik saatler, kâğıt, matbaa, bol nakışlı ipek dokumalar ve gelişmiş metal işleme teknikleri yer almaktadır. Yüzlerce küçük kanaldan oluşan muazzam sulama sistemlerinin inşa edilmesi, bir yandan dünyadaki en iyi nehir taşıma sistemlerinden birinin ihtiyaçlarını karşılarken, aynı zamanda bölgenin tarımsal verimliliğini arttırmıştır. Kanunların hazırlanması ve ağırlık ve uzunluk ölçülerinin ve madeni paraların değerlerinin belirlenmesi ticaretin ve piyasaların gelişmesini teşvik etmiştir. Araba dingillerinin ve üzerinde yol aldıkları yolların standardizasyonu, Çinli tüccarların ilk defa ithal ve ihraç edilen malların talep edilen miktarlarına ilişkin olarak kesin hesaplamalar yapabilmelerine olanak sağlamıştır.

Bu ticaret güzergâhlarının en yaygın olanı İpek Yolu'ydu. Bu yol, Çin ve Roma imparatorluklarını birbirine bağlıyordu ve burada Parthialı tüccarlar usta aracılar olarak yer alıyordu. İpek Yolu'nun İtalya yarımadasına ulaşmasından 1300 yıl sonra bile, İÖ 50 yılında, durmadan dünyayı dolaşan Avrasyalı ve Afrikalı çok kültürlü bir grup –bun-

Resim 4. Yapırnına İÖ 214'te başlanan ve birçok kez yeniden inşa edilen Büyük Çin Seddi. Uzaydan görülebilen tek insan yapıntısı.

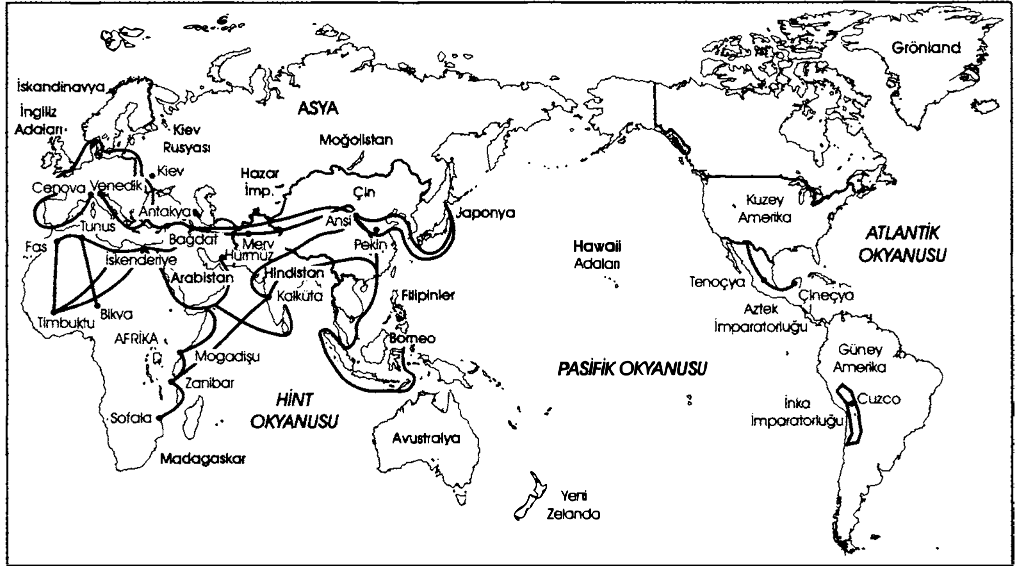
ların arasında Faslı ünlü tüccar İbn-i Batuta ve onun Marko Polo ailesindeki Venedikli meslektaşları bulunuyordu– Pekin'deki Moğol hanlarının muhteşem imparatorluk sarayına ulaşabilmek için bu büyük Avrasya karayoluna bel bağlamış durumdaydı.

İS 15. yüzyılda, 120 metre boyundaki yüzlerce okyanus gemilerinden oluşan muazzam Çin filoları Hint Okyanusu'nu geçiyor ve Afrika'nın doğu kıyılarında kısa ömürlü ticaret noktaları kuruyordu. Bununla birlikte, birkaç onyıl sonra, Çin İmparatorluğu'nun yöneticileri, denizaşırı deniz seferlerini durduran ve daha ileri teknolojik gelişmelerden

geriye dönülmesini emreden bir dizi çok önemli siyasi kararı uygulamaya soktular. Böylece, imparatorluklarında başlangıç halindeki sanayi devrimini birdenbire sona erdirdiler. Bu gelişme çok daha küçük Avrupa ülkelerinin, küreselleşmenin yoğunlaşmasının gerisindeki başlıca tarihsel aracılar olarak ortaya çıkmasını sağladı.

Modern öncesi dönemin sonlarına doğru, mevcut küresel ticaret ağı, Avrasya'nın ve Kuzeydoğu Afrika'nın en kalabalık bölgelerini birbirine bağlayan, iç içe geçmiş bazı ticaret devrelerinden oluşuyordu. Avustralya ve Amerika kıtaları bu genişleyen ekonomik, siyasi ve kültürel karşılıklı bağımlılık ağının hâlâ dışında kaldıkları halde, Aztek ve İnka imparatorlukları da, kendi yarıkürelerinde önemli ticaret ağları geliştirmeyi başarmışlardı.

Bu genişleyen ekonomik ve kültürel mübadele ağlarının varlığı, nüfusun daha da artmasına ve kentsel merkezlerin hızla gelişmesine yol açtı. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan kültürel çatışmalarda, sadece yerel önemi olan dinler, günümüzde Yahudilik, İslamiyet, Hindu ve Budizm olarak bildiğimiz belli başlı 'dünya dinleri' haline dönüştü. Fakat yüksek nüfus yoğunluğu ve daha uzun mesafelerdeki daha yoğun toplumsal etkileşim, hıyarcıklı veba gibi yeni bulaşıcı hastalıkların yayılmasını da kolaylaştırdı. Örneğin, 14. yüzyıl ortalarındaki muazzam veba salgını Çin, Ortadoğu ve Avrupa nüfusunun üçte birini yok etti. Bununla birlikte, ortaya çıkan küreselleşme süreçlerinin arzu edilmeyen bu yan sonuçlarının en korkuncu, meşum 16. yüzyılda 'eski' ve 'yeni' dünyaların çatışmasıyla ortaya çıktı. Bu dönemde Avrupalı işgalcilerin tehlikeli mikropları yaklaşık 18 milyon Amerikan yerlisinin ölümüne yol açtı.

Harita 2. Başlıca dünya ticaret ağları, 1000-1450.

'Modernite' terimi, doğal bilimlerin gelişmesi, ahlak ve hukukun evrensel biçimine ulaşılması, düşüncenin akılcı biçimlerinin ve toplumsal örgütlenmenin mit, din ve siyasi baskıların akıldışılıklarından kurtarılarak özgürleştirilmesini içeren 18. yüzyıl Avrupa Aydınlanma projesi ile ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak, 'erken modern' deyimi Aydınlanma ve Rönesans arasındaki dönemi ifade etmektedir. Bu iki yüzyıl boyunca, Avrupa ve onun toplumsal uygulamaları küreselleşmenin temel katalizörü olmuştur. Yaklaşık olarak İS 1000 yılından önce teknolojiye ve uygarlığın diğer başarılarına çok az katkıda bulunmuş olan Alpler'in kuzeyindeki Avrupalılar, İslamiyet'in ve Çin'in kültürel çevresinden kaynaklanan teknolojik buluşların yayılmasından büyük ölçüde faydalanmışlardır. Yaklaşık 500 yıl sonra Çin'in siyasi etkisinin azalmasına ve verimli Türk ve İslam topraklarının ekolojik açıdan belirgin biçimde zayıflamasına rağmen, Avrupalı güçler Afrika ve Asya'nın içlerine nüfus edememiştir. Bunun yerine, genişleme arzularını batıya yönelterek Hindistan'a yeni ve kârlı bir deniz yolunun bulunmasına çalışmışlardır. Bu çabalarında, matbaa, gelişmiş rüzgâr ve su değirmenleri, yaygın posta sistemleri, geliştirilmiş denizcilik teknolojileri ve ileri gemi seyrüsefer teknikleri gibi buluşların yardımı olmuştur. Bunlara Reformasyon'un ve bununla ilişkili olan, hükümetin sınırlı yetkilere sahip olmasını öngören liberal siyasal düşüncenin müthiş etkisini eklediğimizde, Avrupa, Afrika ve Amerika arasındaki çok yoğun demografik, kültürel, ekolojik ve ekonomik akışların gerisinde yatan önemli güçleri belirlemiş oluruz.

Elbette, Avrupa'da metropol merkezlerin ve bunlarla ilişkili tüccar sınıfların ortaya çıkması, erken modern dönemde küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinde etkili olan bir başka faktörü ortaya koymaktadır. Yeni gelişen, bireycilik ve sınırsız maddi birikim değerlerini temsil eden Avrupalı ekonomikgirişimciler, araştırmacıların daha sonraları 'kapitalist dünya sistemi' olarak adlandırdıkları sistemin temellerini attılar. Bununla birlikte, palazlanan bu kapitalistler, kendi devletlerinden önemli bir destek almadan ticari işletmelerinin küresel genişlemesini sağlayamazlardı. İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere monarşileri, bu kapitalistlerin yabancı 'ticaret ortakları'na göre çok daha fazla yarar sağlamalarına yol açan yeni dünyaların keşfi ve yeni bölgelerarası pazarların oluşturulmasına önemli miktarda kaynak sağladı. 1600'lerin başlarında, denizaşırı yerlerde kârlı ticaret noktaları oluşturmak amacıyla Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan şirketleri gibi ulusal anonim şirketler kuruldu. Yenilikler getiren bu şirketlerin büyüklükleri ve önemleri artınca, kıtalararası ekonomik işlemlerin çoğunu düzenleyebilecek güce kavuştular. Bu süreç içinde, daha sonraki sömürgeci devletlerin bu yabancı bölgeleri doğrudan siyasi yönetimleri altına almalarını sağlayan toplumsal kurumları ve kültürel uygulamaları gerçekleştirdiler. Bununla ilişkili olan, Atlantik köle ticareti ve Amerika'da nüfusun zorla yer değiştirmesi gibi gelişmeler, bir yandan beyaz göçmenlere ve bunların anavatanlarına önemli yararlar sağlarken, diğer yandan da Avrupalı olmayan milyonlarca kişinin acı çekmesine ve ölümüne yol açtı.

Elbette, Avrupa'daki din savaşları da Hint-Avrupa kökenli insanların yerlerinden olmasında ve başka yerlere

göç etmesinde rol oynadı. Bundan başka, uzun süren bu silahlı çatışmaların bir sonucu olarak askeri ittifaklar ve siyasi düzenlemeler sürekli olarak değişikliğe uğradı. En sonunda, Batılı devlet sisteminin evriminden, 1648'de, toplumsal yaşamı bünyesinde barındıran modern, bağımsız, sınırları belli olan ulusal devlet ortaya çıktı. Erken modern dönemin sonlarına gelindiğinde, ulus-devletler arasındaki karşılıklı bağımlılıklar hem sayı hem de yoğunluk olarak artmaktaydı.

Modern Dönem (1750-1970)

18. yüzyıl sonlarında, Avustralya ve Pasifik adaları giderek Avrupa egemenliğindeki siyasal, ekonomik ve kültürel mübadele ağlarına dahil olmaya başladı. 'Uzak'lara ilişkin hikâyeleri giderek daha sıkça dinleyen ve 'ötekilerin' sayısız görüntüsüyle giderek daha fazla karşılaşan Avrupalılar ve onların çocukları, dünyadaki evrensel hukuk ve ahlakın koruyucuları olmarolünü oynamaya başladılar. Fakat uygarlığın lideri oldukları yönündeki ısrarlı iddialarına rağmen, ırkçı uygulamalarına ve hem kendi toplumlarında hem de Batı ile 'geri kalanlar' arasında varlığını sürdüren korkunç eşitsizliğe tuhaf bir şekilde kayıtsız kaldılar. Büyük ölçüde dünyanın diğer bölgelerinden kaynaklanan düzenli malzeme ve kaynak akışı ile beslenen Batılı kapitalist işletmelerin önemi arttı. Güçlü devlet denetimlerine karşı koymayı göze alan ekonomik girişimler ve onların akademik alandaki temsilcileri, bireycilik ve akılcı kişisel çıkar felsefesini yaymaya başladılar. Bu felsefe, serbest piyasanın ve onun

Resim 5. 1626'da Manhattan Adası'nın satışı.

‘görünmez eli’nin Tanrı’nın lütfu olan işleyişine dayandığı varsayılan idealleştirilmiş bir kapitalist sistemin erdemlerini yüceltiyordu.

1847’de Alman siyasi radikalleri Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılan ünlü *Komünist Manifesto*’dan alınan aşağıdaki parça, modern dönemde küreselleşmeyi yeni bir düzeye çıkaran toplumsal ilişkilerdeki niceliksel değişimi ortaya koymaktadır.

> Amerika’nın keşfi, muazzam bir sanayinin ortaya çıkmasına, bu sanayinin de gerçekten küresel olan bir pazarı yaratmasına yol açtı. Bu pazarın yaratılması ticareti, denizciliği ve karadaki iletişimi önemli ölçüde geliştirdi. Bu gelişmeler de sanayinin daha fazla genişlemesine neden oldu. Sanayi, ticaret, denizcilik ve demiryollarındaki gelişme, orta çağların eski toplumsal sınıflarını geri plana iten burjuvazinin ve sermayenin yükselişiyle at başı gitti. (...) Dünya üzerinde kendi malları için giderek genişleyen pazarların arzusuyla yanıp tutuşan burjuvazinin her yere yerleşmek, her yerdeki olanaklardan yararlanmak ve her yerde bağlantılar kurmaktan başka alternatifi yoktu. (...) Üretim araçlarını hızla iyileştiren burjuvazi, tüm ulusları –en barbar olanlarını bile– uygarlığa dahil etmek için giderek gelişen iletişim araçlarından yararlanır. (...) Tek kelimeyle, kendi hayalindekine benzer bir dünya yaratır.
> Yazarın kendisi tarafından çevrilmiştir.

Dünya ticaretinin hacmi 1850 ile 1914 yılları arasında çok arttı. Sterline dayalı altın standardının İngiliz poundu

ve Hollanda guldeni gibi belli başlı ulusal paraların dünya üzerindeki dolaşımını mümkün hale getirmesiyle birlikte, sermaye ve mallar, çokuluslu bankaların faaliyetlerinin güdümünde, sınırların ötesine görece serbest bir şekilde aktı. Kendi bağımsız kaynaklarına sahip olmak isteyen birçok Avrupa ulus-devleti, küresel Güney'in büyük bölümünü doğrudan sömürge yönetimleri altına soktu. I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, mal ticaretinin sanayileşmiş ülkelerin gayri safi milli gelirlerine oranı % 12'ye yaklaşmıştı ve bu düzeye bir daha ancak 1970'lerde ulaşılacaktı. Küresel fiyatlandırma sistemleri tahıllar, pamuk ve çeşitli metaller gibi önemli malların ticaretini kolaylaştırdı. Coca-Cola içecekleri, Campbell çorbaları, Singer dikiş makineleri ve Remington daktiloları gibi markalı ambalajlanmış ürünler ilk kez ortaya çıktı. Uluslararası reklam ajansları, bu şirketlerin küresel ölçekte tanınılırlığını arttırmak için, ilk geniş ölçekli sınır ötesi ticari promosyon kampanyalarını gerçekleştirdiler.

Fakat Marx ve Engels'in işaret ettiği gibi, Avrupa burjuvazisinin ortaya çıkışı ve bununla ilişkili olarak küresel karşılıklı bağlantıların yoğunlaşması, bilim ve teknolojide 19. yüzyılda ortaya çıkan patlama olmaksızın gerçekleşemezdi. Elbette, bu yeni sanayi düzenlerinin sürmesi, elektrik ve petrol gibi yeni enerji kaynaklarını gerektiriyordu. Bu enerji kaynaklarının çok denetimsiz bir şekilde kullanılması, bazı bölgelerin tamamının zehirlenmesinin yanı sıra, sayısız hayvan ve bitki türlerinin yok edilmesine yol açtı. Fakat demiryolları, gemicilik ve 20. yüzyılın kıtalararası hava ulaştırmacılığı, bir yandan ulaştırma maliyetlerini düşürürken, diğer yandan gerçek bir küresel altyapının oluş-

turulmasının önündeki coğrafi engelleri ortadan kaldırmayı başardı.

Ulaştırmadaki bu buluşları, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler tamamladı. 1866'dan sonra telgrafın bulunması ve Atlantik'in ötesine ulaşması, iki yarımküre arasında bilginin anında değişimini mümkün hale getirdi. Bundan başka, telgrafın bulunması, telefon ve kablosuz radyo iletişimi için sahneyi hazırladı ve AT&T gibi yeni ortaya çıkan iletişim şirketlerini, 'çözülemez şekilde birleştirilmiş' bir dünyayı göklere çıkartan reklam sloganları geliştirmeye yöneltti. Son olarak, kitlesel olarak dağıtılan gazete ve dergilerin, filmlerin ve televizyonun ortaya çıkması, dünyanın hızla küçüldüğü yönünde bir bilincin giderek yükselmesine neden oldu.

Modern dönem ayrıca daha önce görülmemiş bir nüfus patlamasına da tanıklık etti. Dünya nüfusu, İsa'nın doğumu sırasında yaklaşık 300 milyon iken 1750'de 760 milyona çıktı ve 1970'te 3,7 milyara ulaştı. Muazzam göç dalgaları mevcut kültürel mübadeleleri yoğunlaştırdı ve geleneksel toplumsal biçimleri dönüştürdü. ABD, Kanada ve Avustralya gibi göç alan popüler ülkeler, verimlilikteki bu artıştan yararlandı. Bu ülkeler 20. yüzyılın başlarında dünya sahnesine hesaba katılması gereken güçler olarak girdiler. Ama aynı zamanda, bu büyük göç akışını denetlemek için önemli çabalara giriştiler. Bu süreçte, bir yandan 'istenmeyenler'i dışarıda tutarken, diğer yandan vatandaşları hakkında daha fazla bilgi elde etmek için tasarlanmış yeni bürokratik denetim biçimlerini ve yeni gözetim tekniklerini geliştirdiler.

Giderek hızlanan sanayileşme süreci zenginlik ve refahtaki mevcut eşitsizlikleri tahammül edilebilir sınırların

ötesinde derinleştirince, küresel Kuzey'deki birçok işçi çeşitli işçi hareketleri ve sosyalist partiler halinde örgütlenmeye başladı. Fakat, uluslararası sınıf dayanışması için yaptıkları idealist çağrılar büyük ölçüde yanıtsız kaldı. Bunun yerine, milliyetçi ideolojiler dünya üzerindeki milyonlarca insanın düş gücünü ele geçirdi. 20. yüzyılın başlarında kitlesel göç, kentleşme, sömürgesel rekabet ve dünya ticaretinin aşırı liberalleşmesi sonucunda devletler arasındaki düşmanlıkların arttığı konusunda kuşku yok. Ortaya çıkan aşırı milliyetçilik dönemi iki yıkıcı dünya savaşı, uzun süren bir küresel ekonomik bunalım ve belirli siyasi toplulukları korumak için getirilen düşmanca önlemlerle sonuçlandı.

Resim 6. 1800'lerin sonlarında New York'a gelen Doğu Avrupalı göçmenler.

Mihver güçlerinin 1945'te yenilgiye uğratılması ve sömürgelerin bağımsızlaşması süreci, giderek küresel akışları ve uluslararası mübadeleleri canlandırdı. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile belirlenen ulus-devletler siyasi düzeni, küresel demokratik yönetişim umudunu doğurdu. Fakat 1950'lerde, Soğuk Savaş dünyayı kırk yıl boyunca, biri ABD'nin egemenliğindeki liberal-kapitalist kamp, diğeri Sovyetler Birliği tarafından denetlenen bir otoriter-sosyalist dünya olmak üzere birbirine düşman iki parçaya ayrılınca, bu türden kozmopolit umutlar hızla söndü. İnsanlık tarihinde ilk defa, gezegenimiz üzerindeki yaşamın neredeyse tamamını yok edebilecek bir küresel çatışma olasılığı doğdu.

Çağdaş Dönem (1970'ten günümüze)

Bu bölümün başlarında işaret ettiğimiz gibi, 1970'lerin başlarından beri dünya çapındaki karşılıklı bağımlılıkların ve küresel mübadelelerin ortaya çıkması, genişlemesi ve ivme kazanması, küreselleşme tarihinde bir diğer önemli atılımı temsil etmektedir. Fakat ortaya çıkmakta olan tam olarak nedir? Gerçekleşmekte olan şey, yalnızca kamuoyunun imgelemini işgal etmekle kalmayan, aynı zamanda birbiriyle çelişen bu kadar güçlü duygusal tepkileri de doğuran moda bir kelimenin ortaya atılmasını niçin haklı göstermektedir? Çağdaş küreselleşme 'iyi' bir şey midir, yoksa 'kötü' bir şey midir? Bu kitapta bu önemli sorulara verilebilecek muhtemel cevapları ele alacağız. Bunu yaparken, bu küreselleşme süreçlerini yöneten dinamiğin aslında

binlerce yıl önce başladığını akılda tutarak, 'küreselleşme' deyiminin kullanımını çağdaş dönemle sınırlandıracağız.

Yolculuğumuzun bir sonraki aşamasına geçmeden önce biraz duralım ve 1. Bölümde işaret ettiğimiz önemli bir noktayı hatırlayalım. Küreselleşme tek bir süreç değil, aynı anda ve çeşitli düzeylerde düzensiz olarak ve çeşitli boyutlarda gerçekleşen bir süreçler dizisidir. Bu karşılıklı etkileşimleri ve karşılıklı bağımlılıkları, iç içe geçmiş şekil ve renklerden oluşan karmaşık bir resimli duvar örtüsüne benzetebiliriz. Yine de, nasıl bir otomobil tamirci çırağının, motorun nasıl çalıştığını görmek için motoru durdurup sökmesi gerekiyorsa, küreselleşme araştırmacısının da küresel karşılıklı bağımlılık ağını anlayabilmesi için analitik ayırımları kullanması gerekir. İlerideki bölümlerde, bir yandan küreselleşmenin birbiriyle karşılıklı etkileşimde bulunan parçalardan oluşan bir bütün olarak işlediğini akılda tutarken, küreselleşmenin her alandaki eğilimlerini ayrı ayrı belirleyeceğiz, inceleyeceğiz ve değerlendireceğiz. Küreselleşmenin çeşitli boyutlarını birbirinden ayırıp incelemekle birlikte, küreselleşmeyi tek bir duruma indirgeme yoluna gitmeyeceğiz. Böylece kör adamları, filin çok boyutlu doğasını değerlendirmekten alıkoyan hatalara düşmeyeceğiz.

III. Bölüm

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTU

Önceki bölümün başında, çağdaş küreselleşmenin ayırt edici özelliklerinden birinin, yeni teknoloji biçimleri olduğuna işaret etmiştik. Aslında, son otuz yılda gerçekleşen teknolojik gelişmenin boyutu, ortaya çıkan büyük toplumsal dönüşümlerin iyi bir göstergesidir. İnsanların ekonomik üretimi gerçekleştirme ve malların mübadelesini örgütleme biçimlerindeki değişiklikler, zamanımızın en büyük dönüşümlerinin belirgin bir yönünü göstermektedir. Ekonomik küreselleşme, dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Muazzam sermaye ve teknoloji akışları, mal ve hizmet ticaretini teşvik etmiştir. Piyasalar dünyadaki yaygınlık alanlarını genişletti ve bu süreçte ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantılar oluşturdu. 21. yüzyılın küresel ekonomik düzeninin önemli yapı taşları olan dev ulusötesi şirketler, güçlü uluslararası ekonomik kuruluşlar ve büyük bölgesel ticaret sistemleri ortaya çıktı.

Çağdaş ekonomik küreselleşmenin başlangıcı, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru sakin bir New England kasabası olan Bretton Woods'da toplanan bir ekonomi konferansında oluşturulan yeni bir uluslararası ekonomik düzeninin tedrici olarak ortaya çıkmasına kadar uzanır. Küresel Kuzey'in önemli ekonomik güçleri, ABD ve Büyük Britanya'nın önderliğinde, iki savaş arası dönemde (1918-39) uyguladıkları korumacı politikaları tersine çevirdiler. Konferansa katılanlar, uluslararası ticareti geliştirme yönünde kesin bir taahhüde varmanın yanı sıra, uluslararası ekonomik faaliyetler konusunda bağlayıcı kuralları belirlediler. Bundan başka, her ülkenin parasının, ABD dolarının sabit altın değerine bağlandığı daha istikrarlı bir döviz kuru sistemini oluşturmaya karar verdiler. Her ülke, bu belirlenen kısıtlamalar içinde, kendi sınırlarının geçirgenliğini kontrol altında tutmakta serbestti. Bu durum, devletlerin kendi siyasi ve ekonomik gündemlerini belirlemelerine imkân veriyordu.

Bretton Woods aynı zamanda üç yeni uluslararası ekonomik örgütün oluşturulmasının da temellerini attı. Uluslararası Para Fonu, uluslararası ekonomik sistemin yönetimi için oluşturuldu. Daha sonra Dünya Bankası olarak bilinen Uluslararası Yeniden İnşa ve Gelişme Bankası, başlangıçta Avrupa'nın savaş sonrasındaki yeniden inşası için kredi sağlamak için tasarlanmıştı. Fakat 1950'lerde, bankanın amacı, dünyadaki gelişmekte olan ülkelerdeki çeşitli sanayi projelerine fon sağlayacak şekilde genişletildi. Son olarak, 1947'de çok taraflı ticaret anlaşmalarını yapmak

ve uygulamakla görevli küresel bir ticaret örgütü olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) oluşturuldu. 1995'te GATT'ın yerine geçmek üzere Dünya Ticaret Örgütü kuruldu. 8. Bölümde göreceğimiz gibi, 1990'larda DTÖ, ekonomik küreselleşmenin tasarımı ve etkileri konusunda yoğun bir tartışmanın odak noktası haline geldi.

Yaklaşık otuz yıl yürürlükte kalan Bretton Woods düzeni, bazı gözlemcilerin 'denetim altındaki kapitalizmin altın çağı' olarak adlandırdıkları dönemin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulundu. Uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki mevcut devlet denetimi mekanizmaları, tam istihdamı ve refah devletinin genişlemesini mümkün kıldı. Artan ücretler ve gelişen toplumsal hizmetler, küresel

Resim 7. 1944'teki Bretton Woods Konferansı.

Kuzey'in zengin ülkelerinde, geçici bir sınıfsal uzlaşmayı sağladı. Ancak 1970'lerin başlarında Bretton Woods sistemi çöktü. Bu sistemin terk edilmesi, daha sonraları yorumcuların yeni küresel ekonomik düzenin doğum sancıları olarak belirledikleri bütünleştirici ekonomik eğilimleri güçlendirdi. Bu arada neler oldu?

Başkan Richard Nixon, dünyada ABD kökenli sanayilerin ekonomik rekabet gücünü zayıflatan önemli siyasi değişimlere tepki olarak 1971'de altına dayalı sabit kur sisteminden vazgeçti. Bunu izleyen onyılın özelliği, yüksek enflasyon, yüksek işsizlik, kamu kesimi açıkları ve OPEC'in dünya petrol arzının önemli bir bölümünü denetleyebilme gücünden kaynaklanan, daha önce görülmemiş iki enerji krizi biçimindeki küresel ekonomik istikrarsızlıktı. Küresel Kuzey'in denetlenen kapitalizm modeliyle en fazla ilişkilendirilen küresel Kuzey'deki siyasi güçler, ekonomik ve sosyal politika olarak 'neoliberal' bir yaklaşımı savunan muhafazakâr siyasi partiler tarafından bir dizi şaşırtıcı seçim yenilgisine uğratıldı.

Neoliberalizm

Neoliberalizmin kökenleri Adam Smith (1723-90) ve David Ricardo'nun (1772-1823) klasik liberal düşüncelerine uzanır. Her ikisi de, piyasayı, arz ve talebi dengelemeye yönelen, böylece kaynakların en etkin dağılımını sağlayan, kendi kendini düzenleyen bir mekanizma olarak görüyorlardı. Bu İngiliz filozoflar, serbest rekabetin önüne konulacak herhangi bir kısıtlamanın,

piyasa mekanizmasının doğal etkinliğine müdahale olacağını ve sonuçta toplumsal durgunluğa, siyasi yolsuzluğa ve önlemalmayan devlet bürokrasilerinin ortaya çıkmasına yol açacağını düşünüyorlardı. Ayrıca, ithalattaki vergilerin ortadan kaldırılmasını ve ülkeler arasındaki mal ve sermaye akışlarının önündeki engellerin kaldırılmasını savunuyorlardı. İngiliz sosyolog Herbert Spencer (1820-1903), serbest piyasa ekonomilerinin, 'en güçlü' olanın doğal olarak üstünlük sağlayacağı bir beşeri rekabetin en uygar biçimi olduğunu savunarak bu doktrine bir parça toplumsal Darwincilik ekledi.

Somut neoliberal önlemler:

1. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi
2. Ekonomideki düzenlenmelere son verilmesi
3. Ticaret ve sanayinin liberalleşmesi
4. Vergilerde büyük indirim yapılması
5. İşsizliğiarttırma riski söz konusu olsa bile, enflasyonu denetim altında tutmak için 'parasalcı' önlemler
6. Örgütlü işgücü üzerindeki sıkı denetim
7. Kamu harcamalarının, özellikle de sosyal harcamaların kısılması
8. Devletin küçültülmesi
9. Uluslararası piyasaların gelişmesi
10. Küresel finans akışlarının üzerindeki denetimlerin kaldırılması

Ancak, II. Dünya Savaşı'nı izleyen onyıllarda Avrupa'daki ve ABD'deki en muhafazakâr siyasi partiler bile

laissez-faire düşüncesini reddettiler ve bunun yerine Bretton Woods sisteminin mimarı olan İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'in yaydığı, daha yoğun bir devlet müdahaleciğini benimsediler. Fakat 1980'lere gelindiğinde, İngiltere başbakanı Margaret Thatcher ve ABD başkanı Ronald Reagan, Keynesciliğe karşı neoliberal devrimin başını çektiler ve bilinçli bir şekilde, küreselleşme kavramını dünya ekonomilerinin 'liberalleştirilmesi' ile ilişkilendirdiler.

Bu yeni neoliberal ekonomi düzeni, 1989-91'de Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesiyle daha da meşruluk kazandı. O tarihten beri ekonomik küreselleşmeyle ilişkili en önemli üç gelişme, ticaret ve finansmanın uluslararasılaşması, ulus-ötesi şirketlerin artan gücü ve IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi uluslararası ekonomik kuruluşların artan rolü oldu. Bu önemli özellikleri kısaca inceleyelim.

Ticaret ve Finansmanın Uluslararasılaşması

Birçok kişi ekonomik küreselleşmeyi, tartışmalı bir konu olan serbest ticaretle ilişkilendirmektedir. Sonuç olarak, dünya ticaretinin toplam hacmi 1947'de 57 milyar dolarken, 1990'ların sonunda şaşırtıcı bir düzey olan 6 trilyon dolara çıkmıştır. Son birkaç yıldır, serbest ticaretin yarar ve sakıncalarına ilişkin olarak kamuoyunda süren tartışma, zengin Kuzey ülkelerinin NAFTA ve GATT gibi bölgesel ve uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi anlaşmaları yoluyla tek bir küresel pazar oluşturma yönünde artan ça-

balarıyla birlikte hararetli bir biçim almıştır. Serbest ticareti savunanlar, kamuoyunu, ülkeler arasındaki mevcut ticaret engellerinin ortadan kaldırılmasının veya azaltılmasının tüketicilere daha fazla tercih olanağı sağlayacağı, küresel refahı arttıracağı, barışçı uluslararası ilişkileri güçlendireceği ve dünyada yeni teknolojileri yaygınlaştıracağı konusunda ikna etmeye çalışmaktadır.

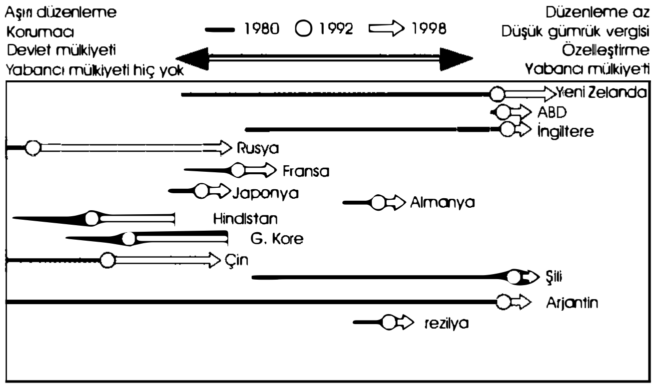
Elbette, serbest ticaretin bir sonucu olarak bazı ulusal ekonomilerin verimliliklerini arttırdıklarına ilişkin kanıtlar mevcuttur. Bundan başka, uzmanlaşma, rekabet ve teknolojinin yaygınlaşması yoluyla toplumların sağladıkları bazı yararlar bulunmaktadır. Ancak serbest ticaretten sağlanan kârların ülkelerin kendi içinde ve kendi aralarında hakça dağıtılıp dağıtılmadığı konusu o kadar berrak değildir. Birçok araştırma, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun giderek daha hızlı bir şekilde genişlediğini göstermektedir. Bu nedenle, serbest ticaretin savunucuları, toplumsal denetim mekanizmalarının ortadan kaldırılmasının küresel işgücü standartlarını aşağı çektiğini, ekolojik bozulmayı hızlandırdığını ve küresel Güney'in Kuzey'e olan borçlarını arttırdığını öne süren işçi sendikalarının ve çevreci grupların sert eleştirileriyle karşılaşmışlardır. Küresel eşitsizlik konusuna 7. bölümde tekrar döneceğiz.

Ticaretin uluslararasılaşması finans işlemlerindeki serbestleşmeyle birlikte gerçekleşmiştir. Temel öğeleri arasında faiz oranlarının serbest bırakılması, kredi denetimlerinin kaldırılması ve devletin mülkiyetindeki bankaların ve finans kuruluşlarının özelleştirilmesi bulunmaktadır. Finansal ticaretin küreselleşmesi, daha az kısıtlama ve daha fazla yatırım fırsatı sağlayarak, finans sektörünün çeşitli

Küresel Güney: borçtan daha kötü bir kader

Dünyadaki en yoksul ve en borçlu 47 ülkenin toplam borcu	422 milyar $
Batılı sanayileşmiş ülkeler tarafından her yıl silahlar ve silahlı kuvvetler için harcanan para miktarı	422 milyar $
1985'te 'Live Aid' tarafından Etiyopya'daki açlıkla mücadele için toplanan para miktarı	200 milyon $
Tüm Afrika ülkelerinin haftada dış borç geri ödemesi (yalnızca faiz) için ihtiyaç duydukları para miktarı	200 milyon $
Birleşmiş Milletler'in hesaplamalarına göre Afrika'da AIDS salgınıyla eğitim, koruma önlemleri ve tedavi yoluyla mücadele için gerekli para miktarı	15 milyar $
Afrika ülkelerinin borç geri ödemeleri (yalnızca faiz) için her yıl ödemeleri gereken para miktarı	13,5 milyar $
Zaire'de kişi başına yıllık gelir	110 $
Zaire'de ülkenin dış borçlarını ödemesi için her kişinin ödemesi gereken miktar	236 $
1997'de Zambiya bütçesinin dış borç ödemelerine ayrılan oranı	% 40
Zambiya bütçesinin sağlık ve eğitim dahil, temel sosyal hizmetlere ayrılan oranı	% 7
Dünya Bankası ve IMF'nin kendi faaliyetlerini tehlikeye atmadan, dünyanın en borçlu ülkelerinden silebilecekleri borçlarının oranı	% 100
Gerçekte silmeyi kabul ettikleri borçların oranı	% 33
Exxon'un 2000 yılı kârı	16,9 milyar $
Benin, Burundi, Çad, Gine Bissau, Sao Tome, Togo, Ruanda, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sierra Leone, Mali, Somali ve Nijerya'nın toplam borç yükü	16,9 milyar $

Kaynaklar: David Roodman, *Still Waiting for the Jubilee: Pragmatic Solutions to the Third World Dept Crises*, Worldwatch paper 1555 (Washington D.C.: Worldwatch Institute, Nisan 2001): Jubilee 2000 İngiltere web sitesi www.jubilee2000uk.org, 17 Mayıs 2001; Jubilee ABD ağı web sitesi www.j2000usa.org/action5.htm; Drop the Dept web sitesi www.dropthedept.org, 22 Mayıs 2001; Joseph Kahn, "U.S. offers Africa billions to fight AIDS", *New York Times*, 18 Temmuz 2000.
İkincil kaynak: World Watch, c. 14, No. 4, Temmuz/Ağustos 2001, s. 39.

Serbestleştirme ve liberalleşmenin gelişmesi, 1980-98.

Kaynak: Vincent Cable, *Globalization and Global Governance* (The Royal Institute of International Affairs, 1999), s. 20.

bölümleri arasındaki akışların artması imkânını doğurmaktadır. 1980'lerde Avrupa, Amerika, Doğu Asya, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki sermaye ve menkul değer piyasalarının serbestleşmesiyle birlikte bu yeni finansman altyapısı ortaya çıkmıştır. On yıl sonra Güneydoğu Asya ülkeleri, Hindistan ve bazı Afrika ülkeleri de aynı yolu izlemişlerdir.

1990'larda yeni uydu sistemleri ve fiber optik kablolar, internet tabanlı teknolojilerin sinir sistemini oluşturdu ve bu sistem de finans işlemlerinin liberalleşmesine ivme kazandırdı. Microsoft'un CEO'su Bill Gates'in çok satan kitabının çok çekici adının ifade ettiği gibi, çoğu insan *düşünce hızında iş* [business@the-speed-of-thought] yapmaktadır. Milyonlarca bireysel yatırımcı, yalnızca satın alma emirlerini vermek için değil, ekonomik ve siyasi

gelişmelere ilişkin değerli bilgiler elde etmek için de küresel elektronik ağlardan yararlanmaktadır. 2000 yılında 'e-işletmeler', 'dot.com firmaları' ve bilgi tabanlı 'yeni ekonomi'nin diğer sanal katılımcıları Web üzerinden yalnızca ABD'de yaklaşık 400 milyar dolarlık işlem yapmıştır. 2003 yılında küresel işletme-işletme arasındaki işlemlerin 6 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. New York, Londra, Frankfurt ve Tokyo'daki hisse senedi borsalarını birbirine bağlayacak girişimler ileri bir planlama aşamasına ulaşmıştır. Siberuzaydaki böyle bir finansal 'süper market', elektronik kollarını, milyarlarca işlemi nefes kesen bir hızla bir yerden diğerine gönderen sayısız bağımsız yatırım ağını kapsayarak yerkürenin tamamına yayılmış olacaktır.

Ancak, bu küresel finans işlemlerinin içerdiği paranın büyük bir bölümünün, satılabilir mallar üretmek için makineleri bir araya getirmek veya hammaddeleri ve çalışanları bir araya getirme türünden üretken yatırımlar için sermaye sağlamakla fazla bir ilgisi bulunmamaktadır. Finansal gelişmenin büyük bölümü yüksek riskli 'hedge fonları' ve tümüyle paranın kullanıldığı diğer döviz ve menkul kıymetler piyasaları biçiminde olmuştur. Bu piyasalarda gelecekte yapılacak üretimden kâr elde etmeye yönelik birtakım işlemler gerçekleştirilmektedir. Diğer bir deyişle, yatırımcılar, henüz mevcut olmayan mallar veya döviz kurları üzerine bahis oynamaktadırlar. Örneğin, 2000 yılında sadece küresel döviz piyasalarında bir günde 2 trilyon ABD dolarını aşan bir tutara eşdeğer miktarda bir para alışverişi olmuştur. Yüksek riskli finans araçları geliştirerek piyasalara sunan, çok hassas hisse senedi piyasalarının egemenliğindeki dünya finans sistemlerinin özelliği, buralarda meydana

Resim 8. New York Hisse Senedi Borsası. Her işlem gününde ortalama olarak milyarlarca hisse senedi el değiştirmektedir.

gelen hızlı iniş çıkışlar, aşırı rekabet ve genel bir güvensizliktir. Küresel spekülatörler, gelişen ülkelerin gelişmekte olan piyasalarından astronomik kârlar elde etmek için genellikle zayıf finans ve bankacılık düzenlemelerinden yararlanmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası sermaye akışları hızlı bir şekilde tersine dönebildiği için, bir bölgenin tamamının toplumsal refahını tehlikeye sokan yapay genişleme ve çöküş döngüleri yaratabilmektedir. 1997-8 Güneydoğu Asya Krizi, finans işlemlerinin küreselleşmesinin meydana getirdiği son ekonomik tersine dönüşlerin yalnızca bir örneğidir.

Güneydoğu Asya Krizi

1990'larda Tayland, Endonezya, Malezya, Güney Kore ve Filipin hükümetleri, doğrudan yabancı sermayeyi çekmek için sermayenin ülke içinde dolaşımı üzerindeki denetimlerini tedrici şekilde kaldırdılar. Para için istikrarlı bir ortam yaratmak amacıyla, faizleri arttırdılar ve ulusal paralarını ABD dolarının değerine bağladılar. Uluslararası yatırımcıların makul olmayan aşırı heyecanları, Güneydoğu Asya'nın tamamında hisse senedi ve gayrimenkul piyasalarını coşturdu. Fakat 1997'ye gelindiğinde, bu yatırımcılar fiyatların gerçek değerlerin çok üstünde şiştiğinin farkına vardılar. Yatırımcılar paniğe kapılarak bu ülkelerden toplam 105 milyar dolar çektiler ve bölge hükümetleri dolar çıpasını terk etmek zorunda kaldı. Paralarındaki hızlı düşüşü durduramayan bu hükümetler döviz rezervlerinin

tamamını kullandılar. Bunların sonucunda ekonomik üretim düştü, işsizlik arttı ve ücretler geriledi. Yabancı bankalar ve kreditörler, yeni kredi taleplerini geri çevirerek ve mevcut kredilerin vadesini uzatmayı reddederek tepki gösterdi. 1997'nin sonlarında, bölgenin tamamı, küresel ekonomiyi durgunluğa sürükleme tehlikesini doğuran bir finans kriziyle karşı karşıya kaldı. Bu feci sonuç, ancak uluslararası kurtarma paketleri ve, buna ek olarak, Güneydoğu Asya şirketlerinin ticari varlıklarının yabancı yatırımcılara yok pahasına satılması yoluyla güçlükle önlendi. Bugün Güneydoğu Asya'nın sıradan insanları, ekonomik çöküşün yıkıcı toplumsal ve siyasi sonuçlarına katlanmaktadır.

Ulus-ötesi Şirketlerin Gücü

Ulus-ötesi şirketler, önceki bölümde tartıştığımız ilk modern ticari işletmelerin çağdaş biçimleridir. Çeşitli ülkelerde şubeleri olan bu güçlü şirketlerin sayısı 1970 yılında 7.000 iken 2000 yılında 50.000'e yükselmiştir. General Motors, Walmart, Exxon-Mobil, Mitsubishi ve Siemens gibi işletmeler en büyük 200 ulus-ötesi şirket (UÖŞ) arasında yer almaktadır ve bu 200 şirket dünya sanayi üretiminin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Bu şirketlerden hiçbirinin genel merkezi Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Güney Kore dışındaki bir yerde değildir. Bu coğrafi yoğunlaşma Kuzey ve Güney arasındaki mevcut asimetrik güç ilişkilerini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, küresel Kuzey'in kendi içinde belirgin güç farklılıkları da görü-

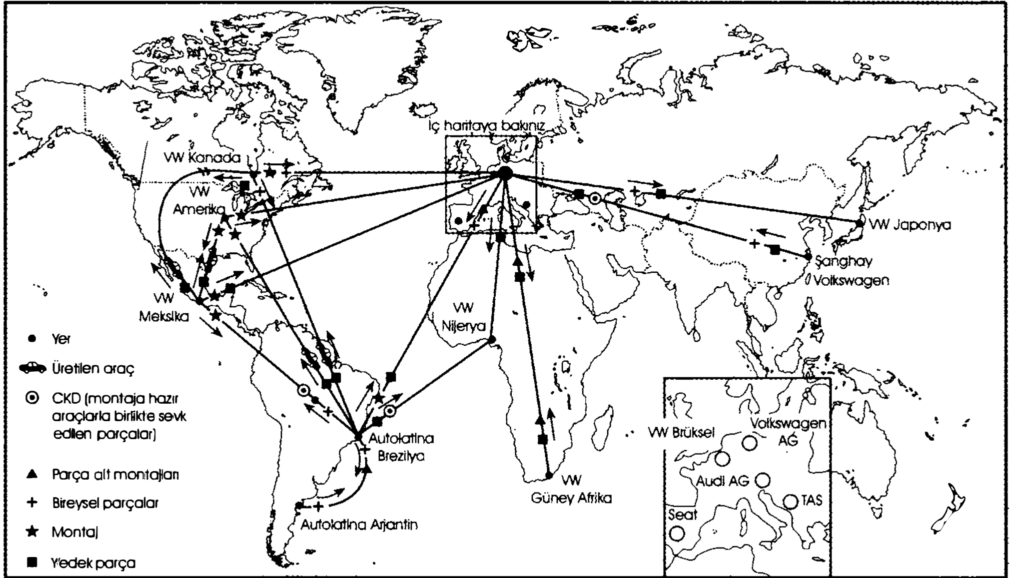
lebilir. 1999'da önde gelen 200 UÖŞ'nin 142'si sadece üç ülkede –ABD, Japonya ve Almanya– üslenmişti.

Ekonomik güçleri açısından ulus-devletlerle yarışan bu şirketler dünyadaki yatırım sermayesinin, teknolojinin ve uluslararası pazarların büyük bölümünü denetimleri altında bulundurmaktadır. UÖŞ'ler küresel pazardaki üstün konumlarını sürdürmek için çoğu kez diğer şirketlerle birleşmektedir. Son şirket birleşmelerinden bazıları şunlardır: dünyanın en büyük internet sağlayıcısı AOL'nin eğlence devi Time-Warner'la 160 milyar dolarlık evliliği, Chrysler Motors'un Daimler-Benz tarafından 43 milyar dolara satın

Ulus-ötesi şirketlerle ülkelerin karşılaştırılması

	Ülke	GSYİH (milyon $)	Şirket	Satışlar (milyon $)
1.	Danimarka	174.363	General Motors	176.558
2.	Polonya	154.146	Wal-Mart	166.809
3.	Güney Afrika	131.127	Exxon Mobil	163.881
4.	İsrail	99.068	Royal Dutch/Shell	105.366
5.	İrlanda	84.861	IBM	87.548
6.	Malezya	74.634	Siemens	75.337
7.	Şili	71.092	Hitachi	71.858,5
8.	Pakistan	59.880	Sony	60.052,7
9.	Yeni Zelanda	53.622	Honda Motor	54.773,5
10.	Macaristan	48.355	Credit Suisse	49.362

Kaynaklar : Satışlar: *Fortune*, 31 Temmuz 2000; GSYİH: Dünya Bankası, *World Development Report 2000.*

Harita 3. Volkswagen'in ulus-ötesi üretim ağı.

alınması ve Sprint Corporation ile MCI WorldCom arasındaki 115 milyar dolarlık birleşme. Şirketlerin satış gelirlerinin ve ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılalarının (GSYİH) incelenmesi, dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 51'inin şirketler ve yalnızca 49'unun ülkeler olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, bazı eleştirmenlerin ekonomik küreselleşmeyi 'şirketsel küreselleşme' veya 'yukarıdan aşağı küreselleşme' olarak nitelendirmesi şaşırtıcı değildir.

UÖŞ'ler küresel faaliyetlerini giderek serbestleşen bir küresel işgücü pazarında güçlendirmişlerdir. Küresel Güney'de ucuz işgücünün, kaynakların ve uygun üretim koşullarının mevcudiyeti şirketlerin hareketliliğini ve kârlılığını arttırmıştır. Dünya ticaretinin % 70'ini elinde bulunduran UÖŞ'ler doğrudan yabancı yatırımlarını 1990'larda yılda yaklaşık % 15 oranında arttırmışlardır. Üretim süreçlerinin farklı aşamalarını dünya üzerindeki birçok farklı yere dağıtabilme yetenekleri, küresel üretimin değişen niteliğini yansıtmaktadır. Bu türden ulus-ötesi üretim ağları Nike, General Motors ve Volkswagen gibi UÖŞ'lerin ürünlerin üretimini, dağıtımını ve pazarlamasını küresel ölçekte gerçekleştirmelerine imkân sağlamaktadır. Örneğin, Nike mal üretiminin % 100'ünü fason üretim olarak Çin, Güney Kore, Malezya, Tayvan ve Tayland'daki 75.000 işçiye yaptırmaktadır. Ulus-ötesi üretim ağları, UÖŞ'lerin ulusal işçi sendikalarını ve diğer işçi örgütlerini atlamalarını kolaylaştırarak küresel kapitalizmin gücünü arttırmaktadır. Dünya üzerinde ucuz emek kullanılarak angaryayla yapılan üretime karşı çıkan eylemciler, bazı tüketici boykotlarına halkın katılımını sağlayarak ve diğer şiddet içermeyen eylemlerde bulunarak bu taktiklere karşı koymuşlardır.

Hiç kuşkusuz, UÖŞ'lerin giderek artan güçleri, uluslararası ekonominin yapısını ve işleyişini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dev şirketler ve bunların küresel stratejileri, dünyadaki ticaretin akışının, sanayilerin yer seçiminin ve diğer ekonomik faaliyetlerin önemli belirleyicileri durumuna gelmiştir. Bunun sonucunda, UÖŞ'ler birçok ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal refahını etkileyen çok önemli oyuncular haline gelmiştir.

Nokia'nın Finlandiya Ekonomisindeki Yeri

Adını Güneybatı Finlandiya'daki küçük bir kasabadan alan Nokia Şirketi, on yıldan biraz daha uzun bir süre önce küçük bir işletme iken, bugün tüm dünyada satılan her 100 cep telefonundan 37'sini üreten büyük bir UÖŞ durumuna gelmiştir. Ürünleri bugün dünya üzerinde görünmez bir ağla bir milyar insanı birbirine bağlamaktadır. Fakat Nokia'nın Finlandiya'ya verdiği armağan –insanların birbirine en fazla bağlandığı dünya ülkesi olmanın ayrıcalığı– ekonomik bağımlılık pahasına gerçekleşmiştir. Finlandiya'daki hisse senedi piyasası değerinin üçte ikisini ve ülkenin ihracatının beşte birini temsil eden Nokia, Fin ekonomisinin motoru durumundadır. 22.000 Finliyi istihdam etmektedir ve yaptıkları sözleşmelerle Nokia'yla bağlı olan şirketlerde çalışan yaklaşık 20.000 Finli işçi bu sayıya dahil değildir. Şirket Finlandiya'nın vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü sağlamaktadır ve 25 milyar doları bulan

yıllık satışları neredeyse ülkenin ulusal bütçesine eşittir. Bununla birlikte, son yıllarda Nokia'nın büyüme hızı yavaşladığında, şirket yöneticileri, ülkedeki, oranlarındaki artışın göreli olarak hızlı olduğu artan oranlı kurumlar vergisinden şikayetçi olduklarını belirtmişlerdir. Bugün birçok Finlandiya vatandaşı, göreli olarak az sayıdaki Nokia yöneticisi tarafından alınan kararların, hükümeti kurumlar vergisi oranlarını düşürmeye ve ülkenin cömert ve eşitlikçi refah sistemini ortadan kaldırmaya zorlayacağından korkmaktadır.

Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Artan Rolü

Genellikle ekonomik küreselleşme bağlamında sözü edilen üç uluslararası ekonomik kuruluş IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'dür. Bu üç kuruluş küresel Güney ve Kuzey arasındaki önemli güç farklılıkları tarafından desteklenen küresel bir ekonominin kurallarını oluşturma ve uygulama konusunda ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. DTÖ'yü 7. ve 8. bölümlerde daha ayrıntılı olarak tartışacağımız için, burada diğer iki kuruluş üzerinde duralım. Yukarıda işaret edildiği gibi, IMF ve Dünya Bankası, Bretton Woods sisteminden ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sırasında bunların gelişmekte olan ülkelere borç verme biçimindeki önemli işlevleri, Batı'nın, komünizmi durdurma siyasi amacıyla ilişkili hale gelmiştir. 1970'lerde başlayarak ve özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, IMF ve Dünya Bankası'nın ekonomik gündemi, dünyadaki piyasaların bü-

tünleştirilmesi ve serbestleştirilmesi için neoliberal çıkarların birbiriyle uyumlaştırılması olmuştur.

IMF ve Dünya Bankası gelişmiş ülkelere, çok ihtiyaç duydukları kredileri verme karşılığında, kredi verdiği ülkelerden 'yapısal uyum programlarını' uygulamalarını talep etmektedir. 1990'larda gelişmekte olan ülkelere dayatılan bu neoliberal politikalar dizisi genellikle 'Washington Anlaşması' olarak ifade edilmektedir. Bunlar 1970'lerde IMF danışmanı olan John Williamson tarafından geliştirilmiş ve kurallar biçiminde hazırlanmıştır. Programın çeşitli bölümleri esas olarak 1970'ler ve 1980'lerden kalan yüksek miktarda dış borcu olan ülkelere yöneliktir. Bu belgenin resmi amacı, borçlu ülkelerin aldıkları borçları geri ödemede daha iyi bir duruma gelmeleri için bu ülkelerin ekonomi mekanizmalarında reform yapılmasıdır. Ancak, programın koşulları, uygulamada yeni bir tür sömürgeciliği ifade etmektedir. Washington Anlaşması'nın Williamson tarafından tanımlanan on noktası, borç alabilecek duruma gelmeleri için hükümetlerden aşağıdaki yapısal düzenlemeleri gerçekleştirmelerini talep etmektedir:

1. Mali disiplinin sağlanması ve bütçe açıklarının azaltılması;
2. Kamu harcamalarının, özellikle de askeri harcamaların ve kamu yönetimi harcamalarının kısılması;
3. Geniş bir tabanı olan ve etkili bir şekilde uygulanan bir vergi reformu;
4. Mali serbestleştirme ve bunun yanı sıra faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi;

5. İhracata yönelik büyümeyi destekleyecek rekabetçi döviz kurları;
6. Ticaretin serbestleştirilmesi ve bunun yanı sıra, ithalatçı belgesi sisteminin ortadan kaldırılması ve gümrük vergilerinin azaltılması;
7. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi;
8. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve böylece etkin yönetime ve iyileşmiş bir performansa ulaşılması;
9. Ekonominin serbestleştirilmesi;
10. Fikri mülkiyet haklarının korunması.

Bu programa 'Washington Anlaşması' adının verilmesi bir rastlantı değildir, çünkü ABD, başlangıcından beri IMF ve Dünya Bankası'nda egemen güç durumundadır. Fakat ne yazık ki, bu kuruluşların sağladığı 'kalkınma fonları'nın önemli bir bölümü ya otoriter siyasi liderlerin ceplerine girmiş ya da yerel işletmeleri ve bunların genellikle hizmet sundukları Kuzeyli şirketleri zenginleştirmiştir. Bazen, üzerinde iyi düşünülmemiş inşaat projelerine çok büyük miktarda paralar harcanmıştır. Ancak, en önemlisi, yapısal uyum programlarında arzu edilen, borçlu ülkelerin 'geliştirilmesi' biçimindeki sonucun pek ender durumda gerçekleşmesidir. Bunun nedeni, kamu harcamalarında zorla gerçekleştirilen kısıntıların toplumsal programların azalmasına, eğitim olanaklarının kısıtlanmasına, çevre kirliliğinin artmasına ve insanların büyük çoğunluğu için daha fazla yoksulluğa dönüşmesidir. Genel olarak, ulusal bütçenin

en büyük bölümü mevcut borçların geri ödenmesine ayrılmaktadır. Örneğin, 1997'de gelişmekte olan ülkeler yeni borç olarak yalnızca 269 milyar dolar almışken, 292 milyar dolarlık borç geri ödemesi gerçekleştirmişlerdir. Bunun anlamı, küresel Güney'den Kuzey'e 23 milyar dolarlık bir net servet aktarımıdır. Küreselleşme karşıtı güçlerin baskısı altında kalan IMF ve Dünya Bankası, borcun tümüyle silinmesi şeklindeki yeni bir politikayı ancak son zamanlarda ve özel durumlarda ele almaya razı olmuştur.

Neoliberal Ekonomi ve Arjantin

On yıldan daha kısa bir süre önce, IMF ve Dünya Bankası Arjantin'i 'gelişmekte olan modern bir ülke' olarak kabul ediyordu. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesine, gümrük vergilerinin indirilmesine ve birçok sosyal programın ortadan kaldırılmasına yol açan önemli boyuttaki yapısal uyum programlarını kabul eden Arjantin hükümeti, düşük işsizlik oranları, dolara çıpalanmış istikrarlı bir döviz kuru ve yüksek yabancı yatırımlar dönemini yaşadı. Neoliberal ekonomi anlayışı birkaç yıl için haklı çıkmış gibi görünüyordu. Fakat IMF yeni krediler karşılığında daha güçlü kemer sıkma önlemlerini talep edince, Arjantin ekonomisinin durumu kötüleşti. 2000 yılının Haziran ayında, hükümetin, IMF'nin borç verme için dayattığı koşulları sağlamak ve böylece Fon'dan 7,2 milyar dolarlık acil kredi alabilmek için hazırladığı yeni kemer sıkma paketine karşı yürütülen kitlesel grevler nedeniyle ülke

felç oldu. 2002 Ocak ayında büyük kentlerdeki şiddetli sokak protestolarından sonra, Arjantin 141 milyar dolarlık devasa kamu borcunun ödemesini aksatacağını resmen ilan etti. Ülkenin iki hafta içerisindeki beşinci başkanı olan Eduardo Duhalde, ülkenin mali ve toplumsal çöküşünü önlemek için insanların tasarruf mevduatı hesaplarından çekebilecekleri para miktarına sınırlama getirdi ve peso ile doların ilişkisini kesti. Peso, birkaç saat içinde değerinin üçte birini kaybetti ve sıradan insanların emeklerinin ürünlerini yok etti. Bu arada başkan şunu itiraf etti: "Arjantin mahvoldu, battı ve bu neoliberal model, kendisiyle birlikte her şeyi silip süpürdü."

Bu bölümün gösterdiği gibi, küreselleşmeye ilişkin ekonomik bakış açısı, siyasi süreç ve kurumlardan bağımsız olarak pek tartışılamaz. Her şeyden önce, küresel ekonomik karşılıklı bağımlılıkların yoğunlaşması gökten zembille inmez; tersine, bir dizi siyasi kararla hayata geçirilir. Bu yüzden, bu bölüm küreselleşme öyküsünde ekonominin önemini kabul etmekle birlikte, artan ekonomik faaliyetin hem küreselleşmenin önemli bir yönünü oluşturduğu, hem de onun hızlı gelişmesinin gerisindeki motor olduğunu söyleyen tek yanlı açıklamalara kuşkuyla yaklaşmamız gerektiğini önererek sona erecektir. Küreselleşmenin çok boyutlu niteliği, onun siyasi ve ekonomik yönleri arasındaki ilişkiyi biraz daha ayrıntılı olarak ele almamızı gerektirmektedir.

IV. Bölüm

KÜRESELLEŞMENİN SİYASİ BOYUTU

Siyasi küreselleşme dünya üzerinde siyasi ilişkilerin yoğunlaşmasını ve genişlemesini ifade eder. Bu süreçler, devletin egemenliği ilkesi, hükümetler arası kuruluşların artan etkisi ve bölgesel ve küresel yönetişimin geleceğiyle ilişkili bir dizi önemli siyasi sorunu ortaya çıkarmaktadır. Açıktır ki, bu sorunlar, siyasi düzenlemelerin ulus-devlet çerçevesinin ötesine evrilmesini ve böylece yeni kavramsal alanların ortayı çıkmasına karşılık gelmektedir. Sonuç olarak, son iki yüz yıldır insanlar siyasi farklılıklarını, belli bir ulus-devlete 'ait olma' duygusunu veren ülke sınırları çerçevesinde örgütlemişlerdir.

Toplumsal uzayın bu şekilde yapay olarak 'iç' ve 'dış' iki bölüme ayrılması, ortak 'biz' ve yabancı 'onlar' şeklindeki ayrımına dayalı kolektif kimliklere karşılık gelmektedir. Bu nedenle, modern ulus-devlet sistemi, bir yandan yurttaşlarından ulusal bağlılıklarını göstermelerini talep eden, diğer yandan da var olma güvencesi ve tarihsel süreklilik

duygusunu sağlayan psikolojik temellere ve kültürel varsayımlara dayanmaktadır. İnsanların kendi ulus-devletlerinin üstünlüğüne olan inançları, Ötekinin şeytani görüntüleri tarafından desteklenince, modern devletin muazzam üretim yeteneğinin geçtiğimiz yüzyılda 'dünya savaşları' için gerekli maddi araçları sağlamasına benzer şekilde, büyük ölçekli savaşlar için zihinsel enerjiyi de sağlamıştır.

Küreselleşmenin çağdaş göstergeleri, bu eski ülke sınırlarının içine kısmen nüfuz edilmesine ve bu süreçte katı kavramsal sınırların ve kültürel sınır çizgilerinin bulanıksızlaşmasına yol açmıştır. Bu eğilimleri vurgulayan ve hiper-küreselci cephede yer alan yorumcular, 1960'lardan günümüze kadar uzanan dönemin siyaset, yönetim ve yönetişimde radikal bir 'sınırsızlaştırılma' ile belirlendiğini ifade etmişlerdir. Bu türden düşüncelerin en iyi ihtimalle zamansız ve en kötü ihtimalle hatalı olduğunu düşünen küreselleşme kuşkucuları, modern toplumsal yaşamın siyasi kucaklayıcısı olarak ulus-devletin hâlâ uygun olduğunu iddia etmekle kalmamış, aynı zamanda yeni bölgesel egemenlik biçimleri olarak bölgesel blokların ortaya çıktığına işaret etmişlerdir. İki grup da, modern ulus-devletin geleceğine ilişkin farklı değerlendirmelerde bulunurken, aynı zamanda siyasi ve ekonomik faktörlerin göreli önemi konusunda da tartışmaktadırlar.

Bu görüş farklılıkları, siyasi küreselleşmenin kapsamını sorgulayan üç temel soruya yol açmıştır. Birincisi, ulus-devletin gücünün, ülke içine muazzam sermaye, insan ve teknoloji akışından dolayı azaldığı gerçekten doğru mudur? İkincisi, bu akışların asıl nedenleri siyasette mi yoksa eko-

nomi de aranmalıdır? Üçüncüsü, küresel yönetişimin doğuşuna mı tanıklık ediyoruz? Bu sorulara ayrıntılı olarak cevap vermeden önce, modern ulus-devlet sisteminin temel özelliklerini kısaca inceleyelim.

Modern Ulus-devlet Sistemi

Modern ulus-devlet sisteminin kökeni, Avrupa'da 17. yüzyıldaki siyasi gelişmelere kadar götürülebilir. 1648'de Westfalya Barış Anlaşması, Avrupa'nın büyük güçleri arasında Protestan Reformasyon dönemini izleyen bir dizi büyük din savaşını sona erdirdi. Bunu izleyen kendine yeterli, bireylerden bağımsız devletler modeli, yeni formüle edilmiş olan egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine dayanıyordu. Bu devletler Ortaçağ'daki, siyasi gücün yerel ve kişisel olduğu, fakat daha büyük bir imparatorluk gücüne tabi küçük devletler mozaiğine meydan okuyordu. Westfalya modelinin ortaya çıkması, çok büyük imparatorlukların ulus-ötesi karakterini gölgede bırakmasa da, yine de tüm devletlerin kendi geleceklerini belirlemede eşit haklara sahip olması ilkesine dayalı yeni bir uluslararası hukuk düşüncesini giderek güçlendirdi. İster Fransa ve Prusya'da olduğu gibi mutlakıyetçi krallar tarafından yönetilsin, ister İngiltere ve Hollanda'nın anayasal monarşileri ve cumhuriyetçi liderleri tarafından daha demokratik bir biçimde yönetilsin, bu birleştirilmiş topraklar, modernitenin laik ve ulusal siyasi güç sisteminin temellerini oluşturdu. Siyaset bilimcisi David Held'e göre, Westfalya modeli aşağıdaki temel noktaları içeriyordu:

1. Dünya, hiçbiri üstün bir otoriteye sahip olmayan bağımsız devletlerden oluşmaktadır ve bu devletler arasında bölünmüştür.
2. Yasa yapma, anlaşmazlıkların çözümü ve yasaların uygulanması süreçleri büyük ölçüde tek tek devletlerin kendi ellerindedir.
3. Uluslararası hukuk, bir arada yaşamanın asgari kurallarını ortaya koymaya yöneliktir; kalıcı ilişkilerin geliştirilmesi bir hedeftir, fakat bu ancak devletin amaçlarının gerçekleştirilmesi ölçüsünde söz konusudur.
4. Sınır ötesindeki hatalı davranışların sorumluluğu, sadece bundan etkilenenleri ilgilendiren 'özel bir sorun'dur.
5. Bütün devletler yasa önünde eşittir, fakat yasal kurallar güç asimetrilerini dikkate almaz.
6. Devletler arasındaki görüş ayrılıkları güç kullanılarak giderilebilir; etkin güç ilkesi geçerlidir. Güç kullanımına başvurmayı durduracak hiçbir yasal engel yoktur; uluslararası yasal kurallar yalnızca asgari bir koruma sağlayabilir.
7. Bütün devletlerin ortak önceliği, devletin özgürlüğü önündeki engellerin asgariye indirilmesidir.

Westfalya Barış Anlaşması'nı izleyen yüzyıllar boyunca, siyasi güç daha da merkezileşti, devlet yönetiminin kapsamı genişledi, profesyonel diplomasi daha da gelişti ve baskı araçlarının devletin elinde başarılı bir şekilde tekelleşmesi daha ileri düzeylere vardı. Bundan başka, devletler, ticaretin genişlemesi için gerekli askeri araçları da sağladı ve bu da

dünya üzerinde Avrupa siyasal yönetim tarzının yayılmasına katkıda bulundu.

Modern ulus-devlet sistemi, olgunlaşmış biçimine, I. Dünya Savaşı sonrasında, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın ulusların kendi geleceklerini belirleme ilkesine dayalı ünlü 'On Dört Maddesi'yle ulaştı. Fakat Wilson'un, tüm ulusal kimlik biçimlerinin bağımsız bir 'ulus-devlet' olarak ifade edilmesi varsayımının hayata geçirilmesinin oldukça zor olduğu görüldü. Bundan başka, Wilson, önerdiği devletlerarası sistemin etik ve yasal doruğu olarak ulusdevleti kabul ederek, dünyanın büyük güçlerini küresel ölçekte bir başka savaşa götüren radikal etnik milliyetçi

Resim 9. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantı halinde. Konsey, beş ülkenin (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin) daimi üye olduğu 15 devletten oluşmaktadır. BM Sözleşmesi'nin 25. maddesine göre, üye ülkeler Güvenlik Konseyi kararlarına uymak zorundadır.

güçlere, istemeyerek de olsa bir ölçüde meşruluk sağlamış oldu.

Bununla birlikte, Wilson'un ulus-devlet taahhüdü, Milletler Cemiyeti adlı yeni bir uluslararası örgütün himayesinde küresel bir kolektif güvenlik örgütü kurma hayaliyle aynı zamanda ortaya çıktı. Uluslararası işbirliğine kurumsal bir anlam kazandırma düşüncesi, nihayet 1945'te Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla hayata geçirildi. BM ve palazlanan diğer devletlerarası örgütlerin kökeni, büyük ölçüde modern ulus-devlet sistemine dayalı bir siyasi düzen olsa da, bu örgütler siyasi faaliyetlerin giderek ulusal sınırların ötesine uzanmasında katalizör rolü de oynadılar.

Küreselleşme eğilimleri 1970'lerde güçlenince, bağımsız devletlerden oluşan uluslararası topluluğun hızlı bir şekilde, ulus-devletlerin egemenliğine meydan okuyan küresel bir siyasi karşılıklı bağımlılık ağına dönüşmekte olduğu görüldü. 1990'da, Körfez Savaşı öncesinde, George H. W. Bush 'yeni bir dünya düzeni'nin ortaya çıktığını ilan ederek Westfalya modelinin sona erdiğini açık biçimde beyan etti. Bu düzenin liderleri, sınır ötesindeki hatalı hareketlerin, sadece ondan etkilenen devletlerin sorunu olduğu görüşüne artık saygı göstermiyordu. Bunun anlamı, modern ulus-devlet sisteminin artık geçerli olmadığı mıydı?

Ulus-devlet Öldü mü?

Hiper-küreselciler yukarıdaki soruya olumlu bir yanıt verirler. Aynı zamanda, bunların çoğunluğu siyasi küreselleşmeyi, daha temel ekonomik ve teknolojik güçlerin mey-

dana getirdiği bir ikincil olgu olarak görür. Bunlar, siyasetin, hükümetlerin kısıtlayıcı politikaları ve düzenlemeleri tekrar hayata geçirmeye yönelik tüm çabaları bastıracak, önlenemez bir tekno-ekonomik yıkıcı güç tarafından neredeyse etkisiz hale getirildiğini öne sürmektedir. Ekonomiye siyasetten ayrı ve ondan üstün bir iç mantık bahşeden bu yorumcular, dünya tarihinin yeni bir aşamasına geçileceği beklentisi içindedirler. Bu aşama, hükümetlerin temel olarak küresel kapitalizm için bir süperiletken rolü üstleneceği bir aşama olacaktır.

Hiper-küreselciler 'sınırların ortadan kalktığı bir dünyanın' ortaya çıkacağını öne sürmektedirler. Böylece, küreselleşmenin kaçınılmaz olarak, artık ülke sınırlarını siyasi ve toplumsal değişimin anlaşılmasında anlamlı bir kavram olma özelliğini kaybedeceği konusunda kamuoyunu ikna etmek istemektedirler. Bu nedenle, siyasi gücün küresel toplumsal formasyonların elinde olduğunu ve toprak bütünlüğüne dayalı devletler yerine, küresel ağlar aracılığıyla ifade edildiğini ileri sürmektedirler. Aslında, ulus-devletlerin küresel ekonomideki egemen rollerini şimdiden kaybettiklerini iddia etmektedirler. Sınırsal bölünmeler giderek geçerliliğini yitirdikçe, devletler kendi sınırları içinde toplumsal yaşamın yönünü belirlemede daha da etkisiz hale gelmektedir. Örneğin, küresel sermaye piyasalarının işleyişi, ulus-devletlerin döviz kurlarını denetleme veya ülke parasını koruma yeteneklerini azalttıkça, bu devletler uygulanmasında hiçbir denetim güçlerinin olmadığı, başka yerlerde verilmiş ekonomik kararların dayattığı bir düzen karşısında savunmasız duruma düşmektedir. Hiper-küreselciler, geleceğin minimalist siyasi düzeninin, birbiriyle ade-

ta kesintisiz bir küresel üretim ve mübadele ağıyla bağlanmış bölgesel ekonomiler tarafından belirleneceğini iddia etmektedirler.

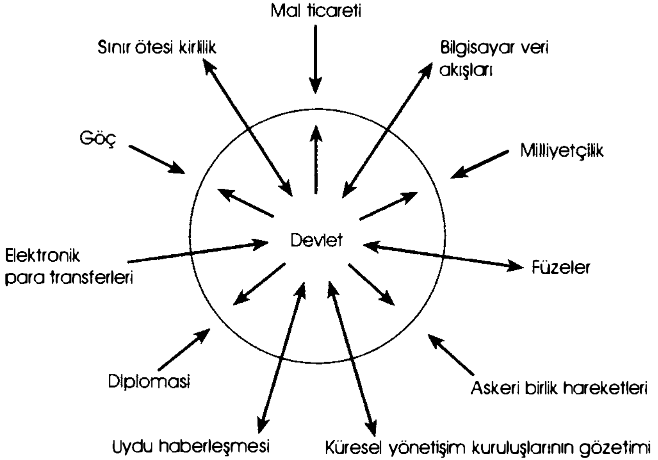
Bir grup küreselleşme kuşkucusu, bunun tersine, küreselleşme güçlerinin serbest bırakılmasında siyasetin, özellikle siyasi gücün başarılı bir şekilde harekete geçirilmesi yoluyla oynadığı merkezi role dikkati çekerek bu görüşe karşı çıkmaktadır. Bunların görüşüne göre, küresel ekonomik faaliyetin hızla genişlemesi ne piyasanın doğal yasasına ne de bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere indirgenebilir. Bu genişleme, 1980'lerde ve 1990'larda neoliberal hükümetlerin sermaye üzerindeki uluslararası kısıtlamaları kaldıran siyasi kararlarıyla ortaya çıkmıştır. Bu kararlar uygulamaya konulunca, küresel piyasalar ve yeni teknolojiler bu gelişmede yerlerini almışlardır. Bu bakış açısının anlamı, ülke sınırlarının hâlâ önemli olduğudur. Bu nedenle, küreselleşme kuşkucuları, modern ulus-devlet ya da küresel kentler biçiminde faaliyet gösteren geleneksel siyasi birimlerin hâlâ geçerli olduğunda ısrar etmektedirler.

Benim görüşüme göre, hem hiper-küreselcilerin hem de kuşkucuların görüşleri, yumurta-tavuk örneğinde olduğu gibi iç içe geçmiş durumdadır. Ne de olsa, karşılıklı bağımlılığın ekonomik biçimleri siyasi kararlarla harekete geçirilmekte, fakat bu kararlar belli ekonomik bağlamlarda verilmektedir. Önceki bölümlerde işaret ettiğimiz gibi, küreselleşmenin ekonomik ve siyasi yönleri birbiriyle büyük ölçüde ilişkilidir. Ticaretin serbestleştirilmesi ve düzenlemelerin ortadan kaldırılması biçimindeki son ekonomik gelişmelerin, devletlerin, özellikle de küresel Güney'in elindeki siyasi alternatifleri önemli ölçüde kısıtladığı açıktır. Ör-

neğin, sermayenin vergilerden ve diğer ulusal politika kısıtlamalarından kurtulması çok daha kolaylaşmıştır. Bu yüzden, küresel piyasalar, çoğu kez hükümetlerin bağımsız ulusal politika hedefleri belirleme ve kendi ulusal standartlarını uygulama güçlerini baltalamaktadır. Bu nedenle, ulus-devletin egemen bir birim olma gücünü yitirdiğini ve bunun sonucunda devlet gücünün, çeşitli ulus-ötesi kuruluşların yanı sıra, bölgesel birliklere ve yerel yönetimlere devredildiğini kabul etmek durumundayız.

Öte yandan, ulus-devletin verdiği bu türden bir ödün, küresel güçlerin işleyişi karşısında etkisiz izleyiciler haline geldikleri anlamına gelmez. Hükümetler hâlâ ekonomilerini küresel yatırımcılar için çekici ya da daha az çekici hale getirecek önlemleri alabilirler. Buna ek olarak, ulus-devletler eğitim, altyapı ve en önemlisi nüfus hareketleri üzerindeki denetimlerini sürdürmüşlerdir. Aslında, göçlerin denetlenmesinin, nüfus kayıtları ve nüfusun izlenmesi ile birlikte, küresel bütünleşme şeklindeki genel eğiliminin en dikkate değer istisnası olduğu ifade edilmektedir. Dünya nüfusunun yalnızca % 2'si doğduğu ülke dışında yaşadığı halde, göç, denetimi gelişmiş ülkelerde en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Birçok hükümet nüfus akışlarını ve özellikle de küresel Güney'in yoksul ülkelerinden gelen akışları sınırlandırmaya çalışmaktadır. ABD'de bile 1990'larda 600.000 kişi olan yıllık göçmen akışı, 20. yüzyılın ilk iki onyılındaki düzeyin yarısına ancak ulaşmıştır.

Son olarak, dünyada 9/11 terörist saldırılarına bir tepki olarak uygulamaya konulan çok sert ulusal güvenlik önlemleri, hiper-küreselcilerin sınırlardan arınmış bir dünya tahminlerinin tersi bir siyasi dinamiği yansıtmaktadır. Bazı

Kaynak: Jan Aart Scholte, "The Globalization of World Politics", *Globalization of World Politics*, John Baylis ve Steve Smith (yay. haz.), Oxford University Press, 2001, İkinci Baskı, s. 22.

sivil haklar savunucuları dünyada yurtseverlikte ortaya çıkan muazzam düzeydeki yeniden canlanmanın, devletlere hareket ve toplantı özgürlüğüne yeniden kısıtlamalar getirme olanağı sağlayacağından bile korkmaktadır. Bununla birlikte, küresel terörist ağların faaliyetleri modern ulus-devlet sistemine dayalı geleneksel ulusal güvenlik yapılarının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır ve bu da ulusal hükümetleri uluslararası yeni işbirliği biçimlerine yönelmeye zorlamaktadır.

Bu nedenle, bir yandan ulus-devletin geleneksel işlevlerinden bazılarını yerine getirmekte giderek artan güçlük-

lerle karşılaştığını kabul ederken, ulus-devletin ölümünün eli kulağında olduğu şeklindeki zamansız açıklamaları da reddetmemiz gerekmektedir. Çağdaş küreselleşme, bir yandan geleneksel siyasi düzenlemeleri sarsan ülke ötesi toplumsal alanların ve kurumların gelişmesini teşvik ederken, diğer yandan da iç ve dış politikalar arasındaki geleneksel sınır çizgilerinden bazılarını bulanıklaştırmıştır. Dünya, 21. yüzyılın başlangıcında, modern ulus-devlet sistemi ile küresel yönetişimin postmodern biçimleri arasındaki bir geçiş aşamasında bulunmaktadır.

Siyasi Küreselleşme ve Küresel Yönetişim

Siyasi küreselleşme, en açık biçimde, birbirine ortak kurallarla ve çıkarlarla bağlanmış ülke ötesi kurum ve birliklerin ortaya çıkışında görülebilir. Bu yapılar, küresel yönetişimin bu erken döneminde, belediye ve bölge yönetimleri, bölgesel bloklar, uluslararası örgütler ve ulusal ve uluslararası özel sektör birlikleri gibi, birbiriyle ilişkili güç merkezlerinin oluşturduğu eklektik bir ağa benzemektedir.

Belediye ve bölge yönetimleri düzeyinde, devletin alt kademesinde yer alan çeşitli yönetimler arasındaki politik girişimlerin ve sınır ötesi bağlantıların sayısında dikkate değer artışlar olmuştur. Örneğin, Çin eyaletleri ile ABD eyaletleri kalıcı heyetler ve ilişki noktaları oluşturmuşlardır. Bunlardan bazıları, ulusal hükümetlerin çok fazla bir gözetimi olmaksızın göreli olarak özerk şekilde faaliyet göstermektedir. Kanada, Hindistan ve Brezilya'daki çeşitli

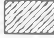
iller ve eyaletler kredi alabilmek için kendi ticaret gündemlerini ve finans stratejilerini geliştirmeye başlamışlardır. Belediye düzeyinde uluslararası işbirliğinin bir örneği, sınır ötesi ortak yerel sorunları çözmek için işbirliği girişimleri gerçekleştiren Dünya Metropoller Birliği gibi güçlü kent ağlarının ortaya çıkmasıdır. Tokyo, Londra, New York ve Singapur gibi 'küresel kentler'in birbirleriyle ilişkileri, kendi ülkelerindeki birçok kentle ilişkilerinden daha sıkıdır.

Bölgesel düzeyde, çok taraflı örgütlerde ve anlaşmalarda olağanüstü bir artış görülmüştür. Bölgesel birlikler ve ajanslar tüm dünyada hızla ortaya çıkmıştır ve bu durum bazı gözlemcileri, bunların temel yönetişim birimi olarak ulus-devletlerin yerini alacağı şeklinde tahminlere yöneltmiştir. Bölgesel ekonomileri bütünleştirme girişimleri olarak başlayan bu bölgesel bloklar, bazı durumlarda, ortak yönetişim kurumlarına sahip gevşek siyasi federasyonlar haline gelmiş bulunmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği, 1950'de Fransız dışişleri bakanı Robert Schuman'ın, Fransız ve Alman kömür ve demir üretimini düzenleyecek bir ulus-ötesi kurum yaratmayı hedefleyen mütevazı planıyla başlamıştır. Yarım yüzyıl sonra, 15 üye ülke, ortak kamu politikaları üreten ve bağlayıcı güvenlik düzenlemeleri tasarlayan siyasi kurumlara sahip sıkı bir birlik oluşturmuştur. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra da, Doğu Avrupa'daki pek çok eski komünist ülke AB'ye girmek için başvuruda bulunmuştur.

Devletler, küresel düzeyde, aralarında BM, NATO, DTÖ ve OECD'nin de yer aldığı bazı uluslararası örgütler kurmuştur. Bu örgütlere üyelik sadece devletler için mümkündür ve karar alma yetkisine, ulusal hükümetlerin tem-

Açıklama

Mevcut üye devletler

Üyelik görüşmeleri Mart 1998'de başlamıştır

Türkiye'nin AB ile özel bir ilişkisi vardır. Aday olarak kabul edilmiş, fakat görüşmelerin başlaması için bir tarih belirlenmemiştir.

Üyelik görüşmeleri Ocak 2000'de başlamıştır

KUZEY ATLANTİK OKYANUSU
İsveç
Finlandiya
Norveç
Kuzey Denizi
Estonya
Letonya
Danimarka
İrlanda
Baltık Denizi
Litvanya
Birleşik Krallık
Hollanda
Polonya
Çek Cumhuriyeti
İngiliz Kanalı
Almanya
Belçika
Lüksemburg
Slovakya
Macaristan
Avusturya
Biscay Körfezi
Fransa
İsviçre
Slovenya
Romanya
Portekiz
Bosna Hersek
Hırvatistan
Sırbistan
İspanya
Bulgaristan
Korsika
İtalya
Sardinya
Tiren Denizi
Türkiye
Akdeniz
Sicilya
Yunanistan
Karadağ
Fas
Cezayir
Tunus
Malta
Arnavutluk
Makedonya
Kıbrıs

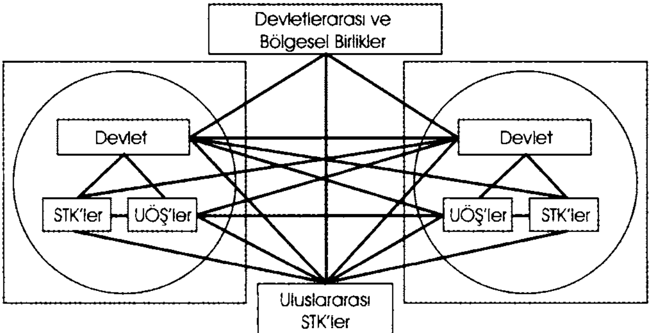
Harita 4. Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesi.

silcileri sahiptir. Bu dünya örgütlerinin sayısının çoğalması, ulus-devletlerin, her yere yayılan bu karşılıklı toplumsal bağımlılık ağlarını yönetmede giderek zorlandıklarını göstermektedir.

Son olarak, küresel yönetişimin ortaya çıkmakta olan yapısını, binlerce gönüllü, sivil toplum kuruluşundan oluşan 'küresel sivil toplum' da biçimlendirmektedir. Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace gibi uluslararası STK'ler, ulus-devletlerin ve devletlerarası örgütlerin verdiği siyasi ve ekonomik kararlara meydan okuyan milyonlarca sıradan vatandaşı temsil etmektedir. Bu örgütlerden bazılarının anti-küreselci faaliyetlerini 8. bölümde ele alacağız.

Bazı küreselleşme araştırmacıları, siyasi küreselleşmenin, bu gelişen küresel sivil toplum alanında yer alan

Başlangıç halindeki küresel yönetişim: birbiriyle ilişkili güç merkezleri ağı

Kaynak: Peter Willets, "Transnational actors and international organizations in global politics" içinde Baylis and Smith, *The Globalization of World Politics*, s. 379'den uyarlanmıştır.

ulus-ötesi demokratik toplumsal güçlerin ortaya çıkmasını kolaylaştıracağına inanmaktadır. Demokratik haklar ile bağımsız ülke birimi arasındaki sınırlı ilişkinin eninde sonunda sona ereceği tahmininde bulunan bu iyimserler, Batı'nın kozmopolit ideallerine, uluslararası hukuk düzenlemelerine ve çeşitli devletler ve sivil toplum kuruluşları arasında genişleyen ilişki ağına dayalı demokratik bir küresel yönetişim yapısının ortaya çıkacağını düşünmektedirler. Böyle umut verici bir senaryo gerçekleşirse, siyasi küreselleşmenin nihai sonucu, karşılıklı hoşgörü ve hesap verilebilirlik bütünü içinde gelişen çoğul kimliklerin temelini oluşturacak olan kozmopolit bir demokrasinin ortaya çıkması olabilir. Bu görüşün başlıca savunucularından David Held'e göre, geleceğin kozmopolit demokrasisi aşağıdaki siyasi niteliklere sahip olacaktır:

1. Bölgelerle, devletlerle ve yerel birimlerle bağlantılı bir küresel parlamento;
2. Farklı siyasi, toplumsal ve ekonomik güç alanlarıyla iç içe geçmiş yeni bir haklar ve ödevler sözleşmesi;
3. Siyasi ve ekonomik çıkarların birbirinden resmen ayrılması;
4. Yerelden küresele doğru giden bir uygulama mekanizmasına sahip, birbiriyle bağlantılı bir küresel hukuk sistemi.

Daha az iyimser olan bazı yorumcular, siyasi küreselleşmenin kozmopolit demokrasiye doğru geliştiği görüşüne

karşı çıkmaktadırlar. Eleştirilerin çoğu, böyle bir bakış açısının, bugünkü siyasi gelişmelerin içinde kamu politikaları düzeyinde yer alamayan soyut bir idealizme düştüğü suçlamasına indirgenebilir. Kuşkucular, ayrıca, kozmopolitlik savunucularının, küresel demokrasinin kültürel açıdan olabilirliği konusunu ayrıntılı olarak ele almadıkları kuşkusunu dile getirmişlerdir. Diğer bir deyişle, dünya üzerindeki kültürel, siyasi ve ekonomik etkileşimin artması, karşılıklı uzlaşma ve farklılıklara karşı hoşgörü göstermeyi öngören müşfik bakış açısı kadar, direnme ve muhalefet imkânını da ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmenin bu kültürel boyutunu izlemek için bir sonraki bölüme geçelim.

V. Bölüm

KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜREL BOYUTU

Küreselleşme konusuna kısa bir giriş bile, kültürel boyutunu incelemeden yapılırsa, büyük ölçüde yetersiz kalacaktır. Kültürel küreselleşme, dünya üzerindeki kültürel akışların artmasını ve yayılmasını ifade eder. 'Kültür'ün çok geniş bir kavram olduğu açıktır; genellikle insan deneyiminin bütününü anlatmak için kullanılmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkabilecek aşırı genelleştirme sorunundan kaçınmak için, toplumsal yaşamın çeşitli yönleri arasında analitik ayırımlar yapılması önemlidir. Örneğin, 'ekonomik' sıfatını malların üretimi, mübadelesi ve dağıtımı ile ilişkilendiriyoruz. 'Siyasi' olanı tartıştığımızda, toplumlarda erkin ortaya çıkması ve bölüşümüyle ilişkili uygulamaları anlatmak istiyoruz. 'Kültürel' olandan söz ettiğimizde, anlamın simgesel olarak inşası, ifade edilmesi ve yayılması konusuyla ilgilenmekteyiz. Dil, müzik ve görüntülerin simgesel ifadenin başlıca biçimlerini oluşturduğu

göz önüne alındığında, bunlar kültür alanında özel bir öneme sahip olmaktadır.

Son onyıllarda kültürel karşılıklı ilişkiler ve bağımlılıklar ağındaki hızlı gelişme üzerine, bazı yorumcular, çağdaş küreselleşmenin temelinde kültürel uygulamaların olduğunu ileri sürmüştür. Ancak kültürel küreselleşme rock'n'roll'un, Coca-Cola'nın ve futbolun dünya üzerinde yayılmasıyla birlikte ortaya çıkmamıştır. 2. Bölümde işaret ettiğimiz gibi, uygarlığa ilişkin mübadelelerdeki yaygınlaşma, modernlikten çok daha eskilere dayanmaktadır. Yine de, çağdaş dönemde kültürel aktarımın hacmi ve kapsamı önceki dönemlerdekini çok aşmıştır. İnternet ve diğer yeni teknolojilerin sağladığı olanaklar sayesinde, bireycilik, tüketicilik ve çeşitli dini ifade tarzları, daha önce görülmemiş bir serbestlikle ve yaygınlıkla dünyayı dolaşmaktadır. Görüntüler ve düşünceler bir yerden diğerine daha kolay ve hızlı bir şekilde gönderilebilir hale geldikçe, insanların gündelik yaşamlarını derinden etkilemektedir. Günümüzde, kültürel uygulamalar çoğu kez kent ve ulus gibi sabit yerellikleri aşmakta ve sonunda egemen küresel temalarla etkileşim yoluyla yeni anlamlar kazanmaktadır.

Kültürel küreselleşme araştırmacılarının ele aldığı konular çok geniştir ve ortaya attıkları sorular bu kısa girişte ayrıntılarıyla anlatılamayacak kadar çoktur. Bu bölümde, ilgili konuların uzun bir listesini vermek yerine, şu dört önemli konu üzerinde yoğunlaşacağız: gelişen küresel kültürde aynı olma ve farklı olma arasındaki gerilim; ulusötesi medya şirketlerinin popüler kültürün yayılmasındaki önemli rolü; dillerin küreselleşmesi; maddeci ve tüketimci değerlerin dünyanın ekolojik sistemleri üzerindeki etkisi.

Küresel Kültür: Benzerlik mi Farklılık mı?

Küreselleşme dünya üzerindeki insanları birbirine mi benzetmektedir yoksa daha da farklılaştırmakta mıdır? Kültürel küreselleşme konusuna ilişkin tartışmalarda en sık karşılaşılan soru budur. 'Kötümser hiper-küreselci' olarak adlandırabileceğimiz bir grup yorumcu, birinci görüşü savunmaktadır. Bunlar, dünyada mevcut kültürlerin çeşitliliğini yansıtan bir kültürel gökkuşağına doğru yönelmediğimizi öne sürmektedirler. Tersine, altında New York, Hollywood, Londra ve Milan'da yerleşik bir Batı 'kültür sanayi'nin imzası olan, giderek türdeşleşen bir popüler kültürün ortaya çıkışına tanıklık etmekteyiz. Bu yorumcular, yorumlarına kanıt olarak, Amazon yerlilerinin Nike marka spor ayakkabıları giymelerini, Güney Sahra sakinlerinin Texaco beyzbolşapkaları satın almalarını ve Filistinli gençlerin Ramallah'ın merkezinde Chicago Bulls tişörtleri giymelerini göstermektedir. Anglo-Amerikan değerlerinin ve tüketim mallarının yayılmasını 'dünyanın Amerikanlaşması' olarak gören bu kültürel türdeşlik tezi savunucuları, Batı normlarının ve yaşam tarzlarının, daha savunmasız kültürleri bastırdığını ileri sürmektedir. Bazı ülkelerin, 'kültürel emperyalizm'in bu güçlerine karşı çıkma yönünde bazı ciddi girişimleri –örneğin, İran'da uydu antenlerin yasaklanması, Fransızların film ve televizyon ithalatına gümrük vergileri ve kotalar koyması– söz konusu olmakla birlikte, Amerikan popüler kültürünün yayılması önü alınamaz bir gelişme gibi görünmektedir.

Fakat benzerliğe ilişkin bu belirtiler küresel Kuzey'in egemen ülkelerinde de görülmektedir. Amerikalı sosyolog

George Ritzer, fast-food restoranı ilkesinin dünyanın geri kalanının yanı sıra Amerikan toplumunun da giderek daha büyük kesimine egemen olmasına yol açan çok sayıda sosyokültürel süreci anlatmak için 'McDonaldlaşma' deyimini ortaya atmıştır. Bu ilkeler, ilk bakışta, insanların ihtiyaçlarını karşılama çabası olarak akılcı görünmektedir. Ancak, 'sizi gülümserken görmekten hoşlandığını' öne süren ve sürekli tekrarlanan TV reklamlarının dış görünüşlerinin arka planı incelendiğinde, bazı ciddi sorunlar belirlenebilir. Bunlardan birini ele alırsak, genellikle besleyici değeri düşük ve özellikle yağ içerikleri yüksek olan fast-food gıdalar ile, kalp hastalıkları, diyabet, kanser ve çocuklarda obezite gibi ciddi sağlık sorunlarının artması arasında bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Bundan başka, 'akılcı' hızlı hizmet işletmelerinin kişisel olmaktan uzak, rutin faaliyetleri, aslında, kültürel çeşitliliğin ifade biçimlerini bastırmaktadır. Uzun dönemde, dünyanın McDonaldlaşması, insanın yaratıcılığını engelleyen ve toplumsal ilişkileri insancıl olmaktan uzaklaştıran tekdüze standartların zorla kabul ettirilmesi anlamına gelmektedir.

Belki de, bu karamsar hiper-küreselciler arasında konu üzerinde en fazla kafa yoran analist Amerikalı siyasal kuramcı Benjamin Barber'dır. Bu konuya ilişkin popüler kitabında okuyucularını, 'McDünya' olarak adlandırdığı, dünyanın çeşitlilik gösteren topluluklarını hızlı bir şekilde, yavan bir tekdüze piyasaya dönüştüren ruhsuz bir tüketici kapitalizmine karşı uyarmaktadır. Barber'a göre, McDünya, yüzeysel Amerikan popüler kültürünün 1950'lerde ve 1960'larda bir araya getirilmiş olan ve yayılmacı ticari çıkarlarca yönlendirilen bir ürünüdür. Müzik, video, tiyatro,

Amerikan yaşam tarzı

Lake Ridge, Virginia'da mevcut ambalajlı ekmek çeşidi sayısı	104
Bu ekmeklerden hidrojede edilmiş yağ veya digliserid içermeyenlerin sayısı	0
Fast-food gıda sektörü tarafından televizyon reklamları için bir yılda harcanan para miktarı	3 milyar $
Ulusal Kanser Enstitüsü'nün kanser ve diğer hastalıkları önlemek için meyve ve sebze tüketimini teşvik eden 'Günde Beş Defa' programını tanıtmak için harcanan para	1 milyon $
Dükkânlarında bir haftada çoğu aceleyle girip çıkan 5 milyon tüketici kitlesini ağırlayan Starbucks'da mevcut 'içecek kahve' çeşidi sayısı	26
1950'lerde Greenwich Village, New York'taki kahve dükkânlarındaki 'içecek kahve' çeşidi sayısı	2
2001 yılında banliyölerde yaşayanların satın alabilecekleri yeni otomobil modeli sayısı	197
Bu banliyö sakinlerinin otomobile alternatif olarak kullanabilecekleri uygun alternatiflerin sayısı	0
2000 yılında ABD'deki günlük gazete sayısı	1.483
Bu gazetelerin büyük bölümünü denetleyen şirket sayısı	6
Ortalama Amerikalının haftalık boş saati	35
Ortalama Amerikalının haftalık televizyon izleme süresi (saat)	28

Kaynaklar: Eric Schossler, *Fast Food Nation* (Hougton & Mifflin, 2001), s. 47; www.naa.org/info/facts00/11.htm; *Consumer Reports Buying Gide 2001* (Consumers Union, 2001), s. 147-163; Laurie Garrett, *Betrayal of Trust* (Hyperion, 2000), s. 353; www.roper.com/news/content/news169.htm; *The World Almanac and Book of Facts 2001* (World Almanac Books, 2001), s. 315; www.starbucks.com.

kitaplar ve eğlence parklarının tamamı, ortak logolar, reklam sloganları, starlar, şarkılar, markalar ve reklam müzikleri çevresinde ortak zevkler yaratan Amerikan imaj ihracat ürünü olarak üretilmiştir.

Barber'ın kültürel küreselleşmenin içyüzünü iyi bir şekilde ortaya koyan araştırmasında, McDünya'nın sömürgeleştirme eğilimlerinin 'cihat' biçimindeki kültürel ve siyasi direnişleri kışkırttığına ilişkin önemli bir saptama da yer almaktadır. Bunlar, Batı'nın her türlü türdeşleştirme güçlerini reddetmeye ve onlara karşı koymaya çalışan yöresel tepkilerdir. 1. Bölümde Usame bin Laden'in yapıbozumuna ilişkin anlatımımızda işaret ettiğimiz gibi, Cihat, kültürel açıdan belli bir yöne gidişin karanlık yüzünü oluşturan kökten dinciliğin ve etnik milliyetçiliğin öfkesinden doğmuştur. Birbirine karşıt evrensel emellerin teşvik ettiği Cihat ve McDünya, kendilerine popüler sadakati sağlamak için şiddetli bir kültürel mücadelede karşı karşıya gelmişlerdir. Barber, her iki gücün de sonuçta katılımcı bir demokrasi tarzına karşı işlediklerini öne sürmektedir. Çünkü, her ikisi de sivil özgürlükleri bastırmaya aynı ölçüde eğilimlidir ve bu yüzden küresel bir demokratik gelecek olanağını engellemektedir.

İyimser hiper-küreselciler, kültürel küreselleşmenin benzerlikleri arttırdığı konusunda kötümserlerle aynı görüştedirler, fakat onlar bu sonucu iyi bir şey olarak görmektedirler. Örneğin, Amerikalı toplumsal kuramcı Francis Fukuyama, dünyanın Amerikanlaşmasını demokrasinin ve serbest piyasanın yayılmasıyla bir tutarak, Anglo-Amerikan değerlerinin ve yaşam tarzlarının yaygınlaşmasını kesin bir memnuniyetle karşılamaktadır. Fakat iyimser

Resim 10. Cihat ve McDünya: Endonezya'da fast-food satışı.

hiper-küreselciler, küreselleşmenin bir yazgı olduğunu söyleyen Amerikalı şovenistlere benzememektedir. Bu görüşün bazı temsilcileri, kendilerini, interneti 'türdeşleşmiş bir 'tekno-kültür'ün habercisi olarak yücelten sadık kozmopolitler olarak görmektedir. Bazıları ise kültürel tüketici kapitalizminin değerlerini kabul eden serbest piyasa taraftarlarıdır.

Dünyadaki güçlü türdeşleşme eğilimlerinin mevcudiyetini kabul etmek başka şeydir, gezegenimizdeki mevcut kültürel çeşitliliğin yok olmasının mukadderat olduğunu öne sürmek çok farklı bir şeydir. Aslında, bazı etkili yorumcular, küreselleşmeyi yeni kültürel ifade biçimleriyle ilişkilendiren aykırı değerlendirmeler yapmışlardır. Örneğin, sosyolog Roland Robertson, küresel kültürel akışların genellikle yerel kültürel faaliyetleri yeniden canlandırdığını öne sürmektedir. Bu nedenle, yerel farklılıklar ve belli bir

yere doğru yönelişler, Batı'nın benzerliğe zorlayan tüketici güçleri tarafından tümüyle ortadan kaldırılmamakta, tersine, benzersiz kültürel alanlar yaratmada hâlâ önemli rol oynamaktadır. Robertson kültürel küreselleşmenin her zaman yerel bağlamda gerçekleştiğini öne sürerek kültürel türdeşleşme tezini reddetmekte ve kültürel alışveriş sonucunda ortaya çıkan küresel ve yerelin karmaşık etkileşimini ifade etmek üzere 'küreselleşme'den söz etmektedir. Kültürel 'melezliğin' ortaya çıkan görünümleri, 'benzerlik' ve 'farklılığın' belirgin göstergelerine indirgenemez. Usame bin Laden'e ilişkin önceki tartışmamızda işaret ettiğimiz gibi, bu melezleşme süreçleri en açık biçimde moda, müzik, dans, film, yiyecek ve dilde görülmektedir.

Bana göre, hiper-küreselcilerin ve kuşkucuların görüşleri birbiriyle çok da uyuşmaz değildir. Kültürel sınırların ötesindeki çağdaş yaşam ve eylem deneyimleri, hem geleneksel düşüncelerin yok olması hem de yeni simgesel ifade biçimlerinin ortaya çıkması anlamına gelmektetir. Yeniden biçimlendirilen aidiyet duygusu, yurtsuzluk duygusuyla sorunlu bir biçimde bir arada var olmaktadır. Kültürel küreselleşme insanların bilinçlerinde önemli bir kaymanın meydana gelmesine katkıda bulunmuştur. Aslında, modernitenin eski yapılarının yerini, giderek, daha istikrarsız bir kimlik ve bilgi duygusunun tanımladığı yeni bir 'postmodern' çerçevenin aldığı görülmektedir.

Küresel kültürel akışların karmaşıklığı dikkate alındığında, aslında düzgün olmayan ve çelişkili etkilerin ortaya çıkması beklenebilir. Bazı durumlarda, bu akışlar ulusal kimliğin geleneksel göstergelerini, benzerlik tarafından tanımlanan bir popüler kültür yönünde değiştirebilir; bazen

de belli bir kültürel yönelişin yeni biçimlerini besleyebilir; bazı durumlarda da kültürel melezlik biçimlerini teşvik edebilir. Amerikanlaşmanın türdeşleştirme etkilerine hiç beklemeden karşı çıkan yorumcuların, bugün dünyada hemen hiçbir toplumun 'otantik' ve kendine yeterli bir kültüre sahip olmadığını unutmamaları gerekir. Hızla artan kültürel melezlikten dolayı umutsuzluğa kapılanlar, coşkulu Hindistan rock şarkılarını dinlemeli, Hawai İngilizce'sinin karmaşıklığı karşısında hayranlık duymalı ve Küba-Çin mutfağının lezzetlerini tatmalıdır. Son olarak, tüketici kapitalizminin yayılmasını alkışlayanlar, toplumun ve doğanın metalaştırılmasının yanı sıra, toplumsal duygulardaki çarpıcı azalma gibi olumsuz sonuçlara da dikkat etmelidir.

Medyanın Rolü

Günümüzdeki küresel kültürel akışlar, büyük ölçüde, mesajlarını iletmek için güçlü iletişim teknolojilerine bel bağlayan küresel medya imparatorlukları tarafından oluşturulmakta ve yönlendirilmektedir. Küresel kültürel gerçekliği aynı formüle göre üretilmiş TV şovları ve akıldan yoksun reklamlarla dolduran bu şirketler, dünya üzerindeki insanların kimliklerini ve arzularını giderek daha fazla biçimlendirmektedir. Son yirmi yılda, çok büyük UÖŞ'lerden oluşan bir grup şirket, küresel eğlence, haber, televizyon ve film piyasasına hâkim olmaya başlamıştır. 2000 yılında yalnızca on medya devi –AT&T, Sony, AOL/Time Warner, Bertelsmann, Liberty Media, Vivendi Universal, Viacom, General Electric, Disney ve News Corporation– dünyadaki

iletişim sektörünün elde ettiği 250-275 milyar dolarlık yıllık gelirin üçte ikisini aşan bölümünden fazlasını elde etmiştir. Aynı yılın ilk yarısında, küresel medya, internet ve iletişim alanlarında gerçekleşen şirket birleşmelerinin hacmi, 1999 yılının ilk altı ayındakinin üç katı olmuştur.

Daha 15 yıl öncesine kadar, Benjamin Barter'in doğru bir biçimde 'bilgi eğlence telesektörü' olarak adlandırdığı sektördeki dev şirketlerden hiçbiri, bugünkü biçimiyle bir medya şirketi durumunda değildi. 2001 yılında, bu şirketlerin hemen hemen tamamı dünyadaki en büyük 300 finans olmayan şirket arasında yer almaktadır. Bugün birçok medya sektörü analisti, küresel ticari-medya piyasasının ortaya çıkmasının, 20. yüzyılın başlarında petrol ve otomotiv sanayilerindekine benzer bir küresel oligopolün ortaya çıkışına benzediğini kabul etmektedir. Daha önceki onyıllarda kültürel alana önemli yenilikler getiren küçük, bağımsız plak şirketleri, radyo istasyonları, sinemalar, gazeteler ve kitap yayıncıları vb., medya devleri ile rekabet edemez hale geldikçe, bu nispeten küçük işletmelerin soyları neredeyse tükenme durumuna gelmiştir.

Finans ve kültür arasındaki bu zoraki evliliğin olumsuz sonuçları ortadadır. TV programları küresel 'dedikodu piyasaları' haline gelmekte, her yaştan izleyici ve okuyuculara, Britney Spears, Jennifer Lopez, Leonardo DiCaprio ve Kobe Bryant gibi Amerikalı ünlülerin özel yaşamlarına ilişkin anlamsız ayrıntıları sunmaktadır. Tüm dünyadaki insanlar, özellikle de kuzey yarımküredeki zengin ülkelerde yaşayanlar, geçmişte olmadığı kadar çok televizyon izlemektedir. Örneğin, ABD'de evlerdeki günlük TV izleme süresi 1970'te ortalama 5 saat 56 dakika iken, 1999'da 7

saat 26 dakikaya çıkmıştır. Aynı yılda, ABD'de televizyonu olan evlerin oranı % 98,3'ti ve bunların % 73,9'unda iki veya daha fazla sayıda alıcı bulunuyordu. ABD televizyonlarındaki reklamlar 2000 yılında daha önce görülmemiş düzeylere çıkmıştır ve yerel reklamlar için verilen sık aralar hariç, prime time TV saati başına 15 dakikayı aşarak tepe noktasına ulaşmıştır. ABD'de TV reklam hacmi, 1970'te 3,60 milyar dolar iken, 1999'da 50,44 milyar dolara yükselmiştir. Son araştırmalar, 12 yaşındaki Amerikalı çocukların yılda 20.000 reklam izlediklerini ve 2 yaşındaki küçük çocuklarda marka bağlılığının gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

2001 yılındaki 'On Büyük' medya holdingi

AT&T

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon : 7 kanal (WB, HBO, E! dahil), 1 yapım şirketi, en büyük kablolu yayın işleticisi

Sinema: 3 stüdyo (Warner Bros dahil)

Radyo : Kanada'da 43 istasyon

Müzik : 1 yapım şirketi (Quincy Jones Entertainment Co.)

SONY

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon : 4 kanal (Telemundo, Music Choice, Game Show Network dahil)

Sinema :	4 stüdyo (Columbia Pictures dahil), 1 sinema salonu zinciri (Loews)
Müzik :	4 marka (Columbia, Epic, American dahil), 1 kayıt stüdyosu (Whitfield)

AOL/TIME WARNER

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon :	15 kanal (WB, HBO, TBS, TNT, CNN dahil), ikinci büyük kablolu yayın işleticisi, 4 yapım şirketi (Warner Bros, Castle Rock dahil), 6.500 film, 32.000 TV şovu kütüphanesi, 1 dijital video kayıt şirketi (TiVo)
Dergiler:	64 dergi (*People*, *Life*, *Time* dahil)
Sinema:	3 stüdyo (Warner Bros, New Line dahil)
Müzik:	40 marka (Atlantic, Electra, Rhino dahil), 1 yapım şirketi (Quincy Jones Entertainment Co.)
İnternet :	4 internet şirketi (America Online, CompuServe, Netscape dahil), 7 web sitesi (MusicNet, Winamp, moviefone dahil)

BERTELSMANN

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon :	Avrupa'da 22 kanal, Avrupa'nın en büyük yayıncısı
İnternet:	6 web sitesi (Lycos, MusicNet, Get Music, barnesandnoble.com dahil)
Dergiler:	80 dergi (*YM*, *Family Circle*, *Fitness* dahil)
Radyo:	Avrupa'da 18 istasyon

Müzik:	200 marka (Arista, RCA, BMG Classics dahil)
Gazete:	Almanya ve Doğu Avrupa'da 11 günlük gazete

LIBERTY MEDIA CORPORATION

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon :	20 kanal (Discovery, USA Network, Sci-Fi Channel, QVC dahil), 14 istasyon, Japonya'daki en büyük kablolu yayın işleticisi, 2 yapım şirketi (MacNeil/Lehrer Productions), 1 dijital video kayıt şirketi (TiVo)
İnternet :	3 web sitesi (Ticketmaster, Citysearch dahil)
Sinema:	6 stüdyo (USA Films, Gramercy Pictures, October Films dahil)
Radyo:	ABD'de 21 istasyon, Kanada'da 49 istasyon
Dergiler :	101 dergi (*American Baby*, *Modern Bride*, *Seventeen* dahil)

VIVENDI UNIVERSAL

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon:	15 ülkede 34 kanal (USA Networks, Sundance Channel dahil), 11 ülkede kablolu yayın faaliyeti, 2 yapım stüdyosu (Universal Studios)
Sinema:	6 stüdyo (Universal Studios, PolyGram Films, Gramercy Pictures dahil)
Müzik:	10 marka (Interscope, Def Jam, MCA dahil)
İnternet:	1 internet şirketi (Vizzavi), 2 web sitesi (Get Music, iWON.com)

Dergiler: 2 dergi (*L'Express, L'Expansion*)
Gazeteler: Fransa'da parasız dağıtılan gazeteler

VIACOM, INC.

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon: 18 kanal (CBS, UPN, MTV, Nickelodeon dahil), 39 istasyon, 7 yapım stüdyosu, 1 dijital video kayıt şirketi (TiVo)
Sinema: 4 stüdyo, 1 film kiralama zinciri (Blockbuster)
İnternet: 8 web sitesi (Sportsline.com, hollywood.com, iWON.com dahil)
Dergiler: 4 dergi (*BET Weekend, Emerge, Heart&Soul* dahil)
Radyo: 184 Infinity radyo istasyonu, CBS Radio Network

GENERAL ELECTRIC

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon: 12 kanal (NBC, A&E, Bravo dahil), 13 istasyon ve PAX TV, 5 yapım stüdyosu, 1 dijital kayıt şirketi (TiVo)
İnternet: 6 web sitesi (Salon.com, Autobytel.com, polo.com dahil)

WALT DISNEY COMPANY

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon: 17 kanal (ABC, ESPN, Life-time dahil), 10

	istasyon, 6 yapım stüdyosu (Bueno Vista, Touchstone, Saban dahil)
Sinema:	6 stüdyo (Dimension, Miramax Film Corp., Touchstone Pictures dahil)
Radyo:	50 istasyon ve 4 kanal
Dergiler:	6 dergi (*US Weekly*, *Discover*, *Talk* dahil)

NEWS CORPORATION

(aşağıdakilerin kısmi veya çoğunluk mülkiyetine sahip)

Televizyon:	14 kanal (Fox, National Geographic Channel, Golf Channel dahil), 33 istasyon, 5 yapım stüdyosu (Regency Television, XYZ Entertainment dahil), 1 dijital kayıt şirketi (TiVo)
Sinema:	7 stüdyo (Fox Searchlight, New Regency, Twentieth Century Fox dahil)
Müzik:	1 marka (Rawkus)
Gazeteler:	7 günlük gazete (*NY Post*, *The Sun*, *The Australian* dahil)

The Nation'dan uyarlanmıştır, 7/14 Ocak 2002.

Ulus-ötesi medya kuruluşları tarafından yayılan değerler, yalnızca popüler kültürün tartışılmaz egemenliğini güvence altına almakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin depolitizasyonuna ve toplumsal bağların zayıflamasına da yol açmaktadır. Son iki onyılın en göz kamaştıran gelişmelerinden biri, TV'deki haber yayınlarının ve eğitim programlarının içi boş eğlence şovlarına dö-

nüşmesidir. Haber programlarının kârlılığının eğlence programlarının kârlılığının yarısından daha az olduğunu dikkate alan medya şirketleri, gazetecilikteki haber yazma işi ile işletme kararlarının birbirinden ayrılması şeklindeki övünülecek uygulamayı giderek göz ardı ederek daha yüksek kârlar elde etmeye yönelmektedir. Haber ve eğlence şirketleri arasındaki ortaklıklar ve ittifaklar hızla genel kural haline gelmekte ve basın yöneticilerinin, gazetecileri, gazetenin işletme faaliyetleri ile işbirliği yapmaya zorlaması giderek daha da yaygınlaşmaktadır. Bu yüzden, gazeteciliğin mesleki bağımsızlığına yönelik sürekli bir saldırı, kültürel küreselleşmenin de bir parçasıdır.

Dillerin Küreselleşmesi

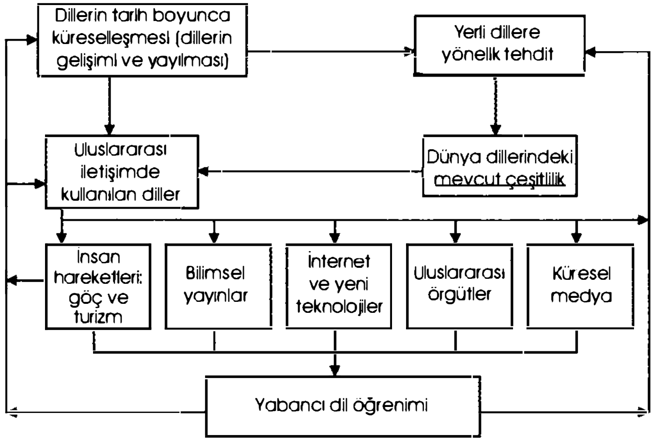
Küreselleşmenin yarattığı kültürel değişimleri doğrudan ölçmenin ve değerlendirmenin bir yolu da dil kullanımında ortaya çıkan küresel değişikliklerin incelenmesidir. Dillerin küreselleşmesi, bazı diller, bu dilleri konuşan kişiler azaldığı için önemlerini kaybeder ve hatta ortadan kalkarken, bazı dillerin uluslararası iletişimde giderek daha fazla kullanıldığı bir süreç olarak görülebilir. Hawai Üniversitesi Küresel Araştırma Merkezi'ndeki araştırmacılar, dillerin küreselleşmesini etkileyen beş temel değişkeni şöyle belirlemişlerdir:

1. *Dil sayısı:* Dünyanın değişik yerlerindeki dillerin sayısındaki azalma, kültürel güçlerdeki türdeşleşmenin arttığına işaret etmektedir.

2. *İnsan hareketleri:* İnsanlar göç ettiklerinde ve seyahat ettiklerinde dillerini de beraberlerinde taşımaktadırlar. Göç eğilimleri dillerin yayılmasını etkilemektedir.
3. *Yabancı dil öğrenimi ve turizm:* Yabancı dil öğrenimi ve turizm, dillerin ulusal ve kültürel sınırların ötesine yayılmasını kolaylaştırmaktadır.
4. *İnternet dilleri:* İnternet, anında iletişim ve bilgiye hızla ulaşmanın küresel bir aracı haline gelmiştir. İnternetteki dil kullanımı, uluslararası iletişimdeki egemenliğin ve dil türlerinin analizinde önemli bir faktördür.
5. *Uluslararası bilimsel yayınlar:* Uluslararası bilimsel yayınlar küresel entelektüel söylemin dillerini içermekte ve bu yüzden bilginin dünya üzerinde üretim, yeniden üretim ve dolaşımında yer alan entelektüel toplulukları ciddi biçimde etkilemektedir.

Sayfa 116'daki şekil bu beş değişken arasındaki ilişkileri göstermektedir.

Bu karşılıklı etkileşimler oldukça karmaşık olduğundan, bu alandaki araştırmalar da çoğu kez çelişkili sonuçlara ulaşmaktadır. Yukarıdaki şekil, dilin küreselleşmesinin anlamına ve etkilerine ilişkin muhtemel kavrayışların sadece birini ifade etmektedir. Genel bir görüş birliğine varamayan bu alanın uzmanları, birbirinden farklı bazı hipotezler geliştirmişlerdir. Bu modellerden biri, dünya üzerindeki az sayıdaki dilin –özellikle İngilizce, Çince, İspanyolca ve Fransızca'nın– küresel önemindeki artış ile, diğer dillerin

Kaynak: University of Hawai'i-Manoa, Küreselleşme Araştırma Merkezi, www.globalhawaii.org.'dan uyarlanmıştır.

sayısındaki azalış arasında belirgin bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Bir diğer model, dilin küreselleşmesinin, bizden sonrakilerin sadece birkaç dili kullanmak zorunda kalacakları anlamına gelmediğini ileri sürmektedir. Bir başkası ise, Anglo-Amerikan kültür sanayinin İngilizce'yi 21. yüzyılın küresel uluslararası ortak dili haline getirme gücünü vurgulamaktadır.

Elbette, İngilizce dilinin öneminin artmasının, 16. yüzyılın sonlarında İngiliz sömürgeciliğinin ortaya çıkmasına kadar giden uzun bir geçmişi bulunmaktadır. O sıralarda, İngilizce'yi anadili olarak sadece 7 milyon civarında insan kullanıyordu. 1990'lara gelindiğinde, bu sayı İngilizce'yi

Dünyada dillerin sayısındaki azalış, 1500-2000

Kıtalar	16. yüzyıl başı		17. yüzyıl başı		18. yüzyıl başı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Amerika	2.175	15	2.025	15	1.800	15
Afrika	4.350	30	4.050	30	3.600	30
Avrupa	435	3	405	3	360	3
Asya	4.785	33	4.455	33	3.960	33
Pasifik	2.755	19	2.565	19	2.280	19
Dünya	14.500	100	13.500	100	12.000	100

Kıtalar	19. yüzyıl başı		20. yüzyıl başı		20. yüzyıl sonu		21. yüzyıl başı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Amerika	1.500	15	1.125	15	1.005	15	366	12
Afrika	3.000	30	2.250	30	2.011	30	1.355	45
Avrupa	300	3	225	3	201	3	140	5
Asya	3.300	33	2.475	33	2.212	33	1.044	38
Pasifik	1.900	19	1.425	19	1.274	19	92	3
Dünya	10.000	100	7.500	100	6.703	100	2.997	100

Kaynak: University of Hawai'i-Manoa, Küreselleşme Araştırma Merkezi'nden uyarlanmıştır, www.globalhawaii.org.

anadili olarak kullanan 350 milyon ve ikinci dil olarak kullanan 400 milyon kişiye yükselmiştir. Günümüzde, internette yer alan içeriğin % 80'inden fazlası İngilizce'dir. Dünyada sayıları artan yabancı öğrencilerin yaklaşık yarısı, Anglo-Amerikan ülkelerindeki eğitim kurumlarında bulunmaktadır.

Bununla birlikte, dünyada konuşulan dil sayısı 1500 yılında yaklaşık 14.500 iken 2000'de 7.000'in altına inmiştir. Bazı dilbilimciler, bu azalış hızı dikkate alındığında, 21. yüzyılın sonuna gelindiğinde şu anda mevcut dillerin % 50-90'ının ortadan kalkmış olacağını tahmin etmektedir.

Ancak, ortadan kalkma tehdidi altında olan sadece dünyadaki diller değildir. Tüketici değerlerinin ve maddeci yaşam tarzlarının yaygınlaşması da gezegenimizin ekolojik sağlığını tehdit etmektedir.

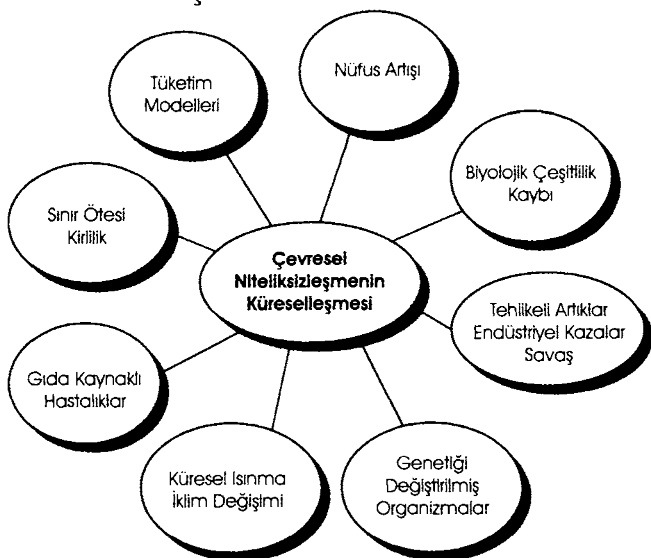
Kültürel Değerler ve Çevrenin Niteliksizleşmesi

İnsanların çevrelerini nasıl gördükleri, büyük ölçüde kültürel çevrelerine bağlıdır. Örneğin, Taoizm, Budizm ile, bütün varlıklarla evrenin bir ruh taşıdığı inancına dayalı çeşitli dinleri barındıran kültürler, tüm canlıların arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgularlar. Bu bakış açısı, insan arzuları ile ekolojik ihtiyaçlar arasında hassas bir dengeyi gerektirir. Öte yandan Yahudi-Hıristiyan hümanizması, insanları evrenin merkezine yerleştiren köklü bir ikililiği içeren değerlere sahiptir. Doğa, insanın arzularını karşı-

lamada araç olarak kullanılabilecek bir 'kaynak' biçiminde ele alınır. Bu insan merkezci paradigmanın en aşırı biçimi, tüketiciliğin egemen değerlerinde ve inançlarında dile gelir. Yukarıda işaret edildiği gibi, ABD egemenliğindeki kültür sanayi, küresel izleyicileri, yaşamın anlamının ve temel değerinin sınırsız maddi servet birikimi olduğuna ikna etmeye çalışır.

Fakat 21. yüzyıla girilirken, bu gezegenin herhangi bir yerindeki insanların, soludukları hava, bağımlı oldukları

Çevresel niteliksizleşmedeki küreselleşmenin başlıca görünümleri ve sonuçları.

Kaynak: Yazar

iklim, yedikleri gıdalar ve içtikleri su aracılığıyla, birbirlerine ayrılamaz bir biçimde bağlı oldukları gerçeğini göz ardı etmek giderek imkânsız hale gelmiştir. Bu karşılıklı bağımlılığa ilişkin kesin bilgilere rağmen, gezegenimizin ekosistemleri, insanın, israfçı yaşam tarzlarını sürdürmek amacıyla yürüttüğü sürekli bir saldırısıyla karşı karşıyadır. Kabul edelim ki, dünyanın bugün karşılaştığı önemli ekolojik tehlikelerin bazıları, eski çağlarda bile uygarlıklara zarar veren sorunların bir benzeridir. Ancak Sanayi Devrimi başlayana kadar, çevresel niteliksizleşme göreli olarak yerel boyuttaydı ve binlerce yıl süresince gerçekleşmişti. Son birkaç on yıldır, Dünyadaki çevrenin niteliksizleşmesinin boyutu, hızı ve derinliği daha önce görülmemiş düzeylere ulaşmıştır. Çevresel niteliksizleşmedeki küresel-leşmenin en tehlikeli göstergelerinden bazılarını kısaca ele alalım.

En önemli sorunlardan ikisi, küresel Kuzey'deki denetimsiz nüfus artışı ve israfçı tüketim tarzlarıyla ilişkilidir. Tarım ekonomilerinin 480 kuşak önce ortaya çıkmasından beri, küresel nüfus bin kat artarak 6 milyarı aşmıştır. Bu artışın yarısı son 30 yılda gerçekleşmiştir. Bazı kemirgen türleri hariç tutulursa, insanlar bugün dünyadaki sayısı en fazla olan memelileri oluşturmaktadır. Gıda, kereste ve elyafa olan talepteki muazzam artış, gezegenin ekosistemleri üzerinde ağır baskılar oluşturmuştur. Bugün Dünya yüzeyinin geniş alanları, özellikle kurak ve yarı kurak bölgeler, biyolojik olarak üretken olmaktan neredeyse tümüyle çıkmıştır.

Nüfus artışı ve çevresel niteliksizleşme arasındaki ilişki konusundaki kaygılar, genellikle nüfusun tamamı düze-

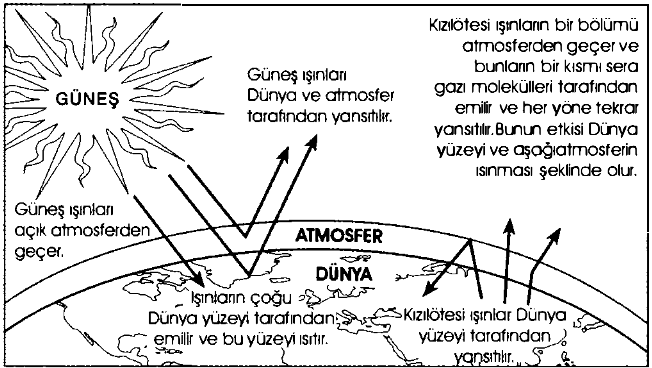
yinde dar bir çerçevede ele alınmaktadır. Ancak, insanların çevre üzerindeki küresel etkisi, nüfusun büyüklüğü kadar, kişi başına tüketimin de bir fonksiyonudur. Örneğin, ABD dünya nüfusunun sadece % 6'sını oluştururken, gezegenimizin doğal kaynaklarının % 30-40'ını tüketmektedir. Bölgesel aşırı tüketim, denetlenmeyen nüfus artışıyla birlikte, gezegenimizin sağlığı açısından önemli bir sorun yaratmaktadır. Hiç de iyiye işaret etmeyen bu dinamiklerin sürmesini sağlayan kültürel ve dini değer sistemini değiştirmeye yanaşmadığımız sürece, Yerküre'nin sağlığının daha da kötüleşmesi muhtemeldir.

Küresel ısınma gibi insan kaynaklı iklim değişiklikleri çağdaş çevre sorunlarının hem şiddetinde hem de boyutun-

2001 yılında bazı ülkelerde yıllık tüketim eğilimleri (kişi başına)

Ülke	Et (kg.)	Kâğıt (kg.)	Fosil yakıt (1 kg. petrol eşdeğeri)	Otomobil sayısı (1000 kişiye düşen)	Özel tüketimin toplam değeri (dolar)
ABD	122	293	6.902	489	21.680
Japonya	42	239	3.277	373	15.554
Polonya	73	54	2.585	209	5.087
Çin	47	30	700	3,2	1.410
Zambiya	12	1,6	77	17	625

Kaynak: US Public Broadcasting Service, http://www.pbs.org/earthonedge/science/trends.html.

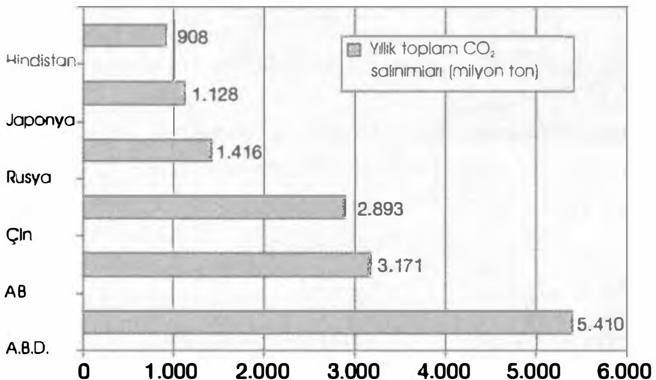
Resim 11. Sera Etkisi

daki kesin değişikliğin bir diğer göstergesidir. Gezegenimizin atmosferindeki karbondioksit, metan, azot ve kükürt oksit, kloroflorokarbonlar gibi gazların çevreye salınan miktarlarındaki hızlı artış, Dünyanın ısıyı saklama yeteneğini büyük ölçüde arttırmıştır. Ortaya çıkan 'sera etkisi' tüm dünyadaki yükselen ortalama sıcaklığın kaynağını oluşturmaktadır.

Küresel ısınmanın kesin etkilerini ölçmek zor olmakla birlikte, ABD Sorumlu Bilim İnsanları Birliği küresel ortalama sıcaklığın 1880 yılında 13,5°C (56,3°F) iken 2000 yılında 14,4°C'ye (57,9°F) yükseldiğine ilişkin verileri ortaya koymuştur. Küresel sıcaklıkların daha fazla artması kutuplardaki buzdağlarının kısmen erimesine, bu da 2100 yılında küresel deniz seviyesinin 90 cm. kadar yükselmesine neden olabilir. Böyle bir yükseliş dünyadaki birçok kıyı bölgesini tehdit edecektir.

Sınır ötesi kirlilik, varlığımızı kolektif olarak sürdürmemizin önündeki bir diğer büyük tehlikedir. Havaya ve suya büyük miktarlardaki sentetik kimyasalların bırakılması, insan ve hayvan yaşamı açısından, biyolojik yaşamın bundan önceki sınırlarını aşan koşulları yaratmıştır. Örneğin, kloroflorokarbonlar (CFC'ler) 20. yüzyılın ikinci yarısında yanmayan soğutucu gazlar, sanayi çözücüleri, köpük maddesi ve püskürtme gazları olarak kullanılmıştır. 1970'lerin ortalarında, araştırmacılar, CFC'lerin havaya denetimsiz bir şekilde salınmasının Dünyanın koruyucu ozon tabakasını yok ettiğine işaret etmişlerdir. On yıl sonra Tazmanya'nın, Yeni Zelanda'nın ve Antartika'nın büyük bölümünün üzerinde büyük 'ozon delikleri'nin tespit edilmesi, CFC'lerin ve diğer ozonu yok edici maddelerin üretiminin aşamalı

Karbondioksit salınımları: 2001 yılında başlıca kirleticiler.

Kaynak: BBC Science-Technology, http://news6.thdo.bbc.co.uk.

Belli başlı küresel çevre anlaşmaları, 1971-2002.

Adı	Kapsamı/koruması	Tarih
Ramsar Sözleşmesi, İran	Sulak alanlar	1971
UNESCO-Dünya Mirası, Paris	Kültürel ve doğal miras	1972
UNEP Konferansı, Stockholm	Genel çevre	1972
CITES, Washington, DC	Tehlike altındaki türler	1973
Deniz Kirliliği Sözleşmesi, Londra	Gemi kaynaklı deniz kirliliği	1978
BM Deniz Hukuku Konvansiyonu	Deniz canlıları, kirlilik	1982
Viyana Protokolü	Ozon tabakası	1985
Montreal Protokolü	Ozon tabakası	1987
Basel Konvansiyonu	Tehlikeli atıklar	1989
BM Çevre konulu 'Rio Zirvesi'	İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik	1992
Cakarta Sözleşmesi	Deniz ve kıyılardaki çeşitlilik	1995
Kyoto Protokolü	Küresel ısınma	1997
Rotterdam Konvansiyonu	Sınai kirlilik	1998
Johannesburg Dünya Zirvesi	Ekolojik sürdürülebilirlik, kirlilik	2002

Kaynak : Yazar

olarak sona erdirilmesi için koordine bir uluslararası çabanın başlamasına yol açmıştır. Sınır ötesi kirliliğin diğer biçimleri arasında sanayi kaynaklı kükürt ve azot oksit salınımları bulunmaktadır. Yeryüzüne 'asit yağmurları' olarak geri dönen bu kimyasallar ormanlara, toprağa ve temiz su ekosistemlerine zarar vermektedir. Bugün Kuzey Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'nın bazı bölümlerindeki asit birikintileri çevre kuruluşlarının kabul ettiği kritik düzeyin en azından iki katı kadar yüksektir.

Belki de çağdaş dönemde çevresel niteliksizleşmenin küreselleşmesiyle ilgili en belalı sorun, dünya üzerindeki biyolojik çeşitliliğin azalmasıdır. 1998'de bir grup ABD'li bilim insanı biyolojik çeşitlilikteki azalmayı küresel ısınmadan ve sınır ötesi kirlilikten daha ciddi bir çevre sorunu olarak kabul etmiştir. Bugün her on biyologdan yedi tanesi gezegenin 4-5 milyar yıllık tarihindeki en hızlı kitlesel canlı türü yokoluşu ile karşı karşıya olduğumuza inanmaktadır. Son OECD raporlarına göre, dünyadaki tarım alanlarının üçte ikisi 'bir ölçüde niteliksiz' ve üçte biri de 'büyük ölçüde niteliksiz' alanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Dünyanın sulak alanlarının yarısı yok edilmiş durumdadır ve temiz su ekosistemlerindeki biyolojik çeşitlilik ciddi bir tehdit altındadır. 1900 yılından beri dünya üzerindeki tarımsal ürünlerdeki ve beslenen hayvanlardaki genetik çeşitliliğin üçte ikisi yok edilmiştir. Bazı uzmanlar bu yüzyılın sonuna gelindiğinde, tüm bitki ve hayvan türlerinin % 50'sinin ortadan kalkacağından korkmaktadır ve yok olacak bu türlerin büyük bölümü küresel Güney'de bulunmaktadır.

Bu kötü ekolojik haberler sürekli olarak tekrarlansa da, uluslararası çevre sözleşmeleri ve anlaşmalarının sayısının

artmasına bakarak ihtiyatlı bir iyimserliğe kapılmak için bazı nedenler bulunabilir. Bu anlaşmalardaki çeşitli hükümler hava ve su kirliliğini azaltmaya, tehlike altındaki türleri korumaya ve tehlikeli atıkları sınırlandırmaya yöneliktir. Ne yazık ki, bu sözleşmelerin çoğu uluslararası yaptırım mekanizmalarından yoksundur. Bundan başka, ABD ve Çin gibi belli başlı çevre kirleticileri, temel sözleşmelerden bazılarını henüz onaylamamışlardır.

1992'de Sorumlu Bilim İnsanları Birliği küresel çevrenin ciddi bir krizin pençesinde can çekiştiğini ifade eden, 'İnsanlığa Uyarı' başlıklı bir bildiri yayınlamıştır. Aralarında birçok Nobel ödülü sahibi de bulunan 1.500'den fazla bilim insanı bu belgeyi imzalamıştır. Gezegenimizin ekolojik sınırları konusunda artan duyarlılığın, kökeninde maddi şeyleri sınırsız biçimde biriktirme arzusu bulunan kültürel yapılarda çok ihtiyaç duyulan değişikliğe yol açıp açmayacağı henüz belli değildir.

VI. Bölüm

KÜRESELLEŞMENİN İDEOLOJİK BOYUTU

İdeoloji, yaygın bir biçimde paylaşılan düşünceler, inançlar, yol gösterici normlar ve değerler ve belli bir grup insan tarafından kabul edilmiş ideallerden oluşan bir sistem olarak tanımlanabilir. İdeolojiler insanlara yalnızca dünyanın var olduğu biçimiyle az çok tutarlı bir görüntüsünü değil, aynı zamanda nasıl olması gerektiğine ilişkin bir tablo da sunarlar. Bunu yaparken, insan deneyiminin müthiş karmaşıklığını oldukça basit, genellikle de çarpıtılmış görüntüler, toplumsal ve siyasi eylemler için bir rehber ve yol gösterici işlevi gören görüntüler biçiminde düzenlerler. Basitleştirilmiş ve çarpıtılmış düşünceler, genellikle belli siyasi çıkarları meşrulaştırmak ya da egemen güç yapılarını savunmak amacıyla kullanılır. Topluma, tercih ettikleri norm ve değerleri aşılamaya çalışan ideologlar, kamuoyuna tartışılacak, talep edilecek ve sorgulanacak şeylere ilişkin sınırları çizilmiş bir gündem sunarlar. İnandırmak, methetmek, mahkûm etmek, 'gerçekleri' 'yalan-

lardan' ayırt etmek ve 'iyiyi' 'kötüden' ayırmak için dinleyicilerine hikâyeler ve diğer anlatımlarla seslenirler. Bu nedenle, ideoloji, insan eylemini, genel talepler ve davranış biçimlerine uygun olacak şekilde yönlendirerek ve düzenleyerek, teori ve eylemin bağlantısını kurar.

Küreselleşme de tüm toplumsal süreçler gibi, olgunun kendisine ilişkin bir dizi normlar, talepler, inançlar ve hikâyelerle dolu bir ideolojik boyutu içerir. Örneğin, küreselleşmenin 'iyi' mi yoksa 'kötü' mü olduğuna ilişkin hararetli tartışma, ideoloji alanında gerçekleşir. Bu yüzden, küreselleşmenin ideolojik boyutunu incelemeden önce, *küreselleş-*

Resim 12. Microsoft'un CEO'su Bill Gates, küreselleşmenin dünyadaki en güçlü savunucularından biridir.

me –küresel karşılıklı bağımlılıkların yoğunlaşmasının çeşitli yorumcular tarafından farklı ve genellikle birbiriyle çelişkili biçimlerde ifade edilen toplumsal süreçleri– ile *küreselcilik* –küreselleşme kavramına neoliberal değerler ve anlamlar veren bir ideoloji– arasında önemli bir analitik ayırım yapmamız gerekmektedir.

7. Bölümde göreceğimiz gibi, çeşitli toplumsal gruplar neoliberal değerler ile küreselleşme arasındaki bu ilişkiye itiraz etmiş ve bu kavrama farklı normlar ve anlamlar yüklemeye çalışmıştır. Fakat, günümüze kadar, bu grupların ifade ettiği idealler, küreselleşmeye ilişkin egemen neoliberal söylemin mevcut konumunu değiştirememiştir. Egemen neoliberal söylem, esas olarak küresel Kuzey'de konumlanmış şirket yöneticileri, büyük ulus-ötesi şirketlerin üst yöneticileri, şirket lobicileri, gazeteciler ve halkla ilişkiler uzmanları, geniş bir kamuoyu kesimine hitap eden aydınlar, devlet bürokratları ve politikacılardan oluşan kudretli bir toplumsal güç topluluğu tarafından dünyaya yayılmaktadır. Bu kişiler, küreselleşmenin belli başlı savunucuları olarak, kamuoyu söylemini, tüketici ve serbest piyasa dünyası görüntüleri ile doldurmaktadırlar.

Küreselleşmenin Pazarlanması

Neoliberal Amerikan dergisi *Business Week*, 2002 yılında, küreselleşmeyi kapak konusu yaptığı sayısında aşağıdaki ifadeye yer vermişti: "Yaklaşık on yıl boyunca, siyasi liderler ve iş dünyasının liderleri, Amerikan kamuoyunu küreselleşmenin erdemleri konusunda ikna etmeye çalıştılar." Ya-

zıda, küreselleşmeye ilişkin olarak 2000 yılının Nisan ayında ülke çapında yapılan bir anketin sonuçlarına atıfta bulunularak, çoğu Amerikalının konuya ilişkin olarak iki farklı düşünceye sahip olduklarına değinilmektedir. Bir yandan, anketi yanıtlayanların yaklaşık % 65'i küreselleşmenin hem ABD'deki hem de dünyanın diğer yerlerindeki tüketiciler ve işletmeler için 'iyi bir şey' olduğunu düşünmektedir. Öte yandan, bu kişiler küreselleşmenin Amerika'da istihdamda önemli bir kayba neden olacağından korkmaktadır. Buna ek olarak, ankete katılanların yaklaşık % 70'i, ücretlerin düşük olduğu ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmalarının ABD'deki ücretlerin düşmesine neden olduğunu düşünmektedir. Yazı, Amerikalı siyasetçilere ve iş dünyasının liderlerine küreselleşme karşıtı güçlerin görüşleri karşısında hazırlıksız yakalanmamaları konusunda sert bir uyarıda bulunarak oldukça mücadeleci bir ifadeyle sona ermektedir. Amerikalı karar vericilerin, insanların bu konuda giderek artan kaygılarını yatıştırmak için, küreselleşmenin yararlarını vurgulama konusunda daha etkili olmaları gerekmektedir. Ne de olsa, küreselleşme konusunda kamuoyundaki sürekli bir endişe, önemli bir geri tepmeye neden olabilir ve uluslararası ekonominin sağlıklı işleyişini ve 'serbest ticaret davasını' tehlikeye sokabilir.

Kapak yazısında, küreselleşmenin ideolojik boyutlarına ilişkin iki önemli bilgiye yer verilmektedir. Bunlardan birincisi, siyasi liderlerin ve iş dünyasının liderlerinin, kendi tercih ettikleri küreselleşme biçimini kamuoyuna pazarlama konusunda etkin bir çaba içinde olduklarının açıkça itiraf edilmesidir. Aslında, *Business Week*'teki makalenin yazarları, küreselleşmeyi olumlu bir şey olarak sunan görüş

ve görüntülerin oluşturulmasını, serbest piyasa ilkelerine dayalı bir küresel düzenin gerçekleştirilmesinde vazgeçilemez bir araç olarak görmektedir. Hiç kuşkusuz, küreselleşmeye bu türden olumlu bakışlar kamuoyuna ve siyasal tercihlere egemen olmaktadır. Bugün, neoliberal karar vericiler, piyasa dostu siyasi gündemleri için, çekici bir ideolojik kapsamın uzman tasarımcıları olmak durumundadırlar. Malların değişiminin tüm piyasa toplumlarının temel faaliyetini oluşturduğu dikkate alındığında, küreselleşme söyleminin bizzat kendisi, kamuoyu tüketimine yönelik çok önemli bir ürün haline gelmiştir.

İkincisi, *Business Week*'in kapak yazısında verilen anket bilgileri, insanların küreselleşmeye ilişkin normatif tercihleri ile küreselleşen dünyaya ilişkin kişisel deneyimleri arasında kavrayış açısından önemli bir uyumsuzluk olduğunu ortaya koymaktadır. Anketi yanıtlayanların önemli bir çoğunluğunun, bir yandan küreselleşmeyi 'iyi bir şey' olarak görürken, diğer yandan küreselleşmenin olumsuz ekonomik etkilerinden korkmaları nasıl açıklanabilir? Bunun yanıtı ideolojide bulunmaktadır. Küreselleşme konusundaki heyecanlı neoliberal hikâyeler, dünya kamuoyunun büyük bir bölümünü, hatta insanların gündelik deneyimlerinin daha olumsuz bir görüntü sunduğu bölgelerdeki kamuoyunu bile şekillendirmiştir.

Business Week, The Economist, Forbes, Wall Street Journal ve *Financial Times*, kuzey yarıkürenin zengin ülkelerinde yayınlanan ve okuyucularını küreselci iddialara ilişkin olarak sürekli dolduran düzinelerce dergi, gazete ve elektronik medyanın en güçlüleri arasında yer almaktadır. Küreselcilik, bazı toplumsal ve siyasi düşünürlerce 'güçlü bir söylem'

olarak adlandırılan ve karşı çıkması ve geri püskürtülmesi çok zor bir şey halini almıştır. Bunun nedeni, 'gerçek' olarak kabul edilenleri önceden seçmiş olan ve bu yüzden de dünyayı buna göre şekillendiren güçlü toplumsal güçlerin küreselciliğin yanında yer almasıdır. Küreselciliğin temel iddialarının ve sloganlarının sürekli olarak tekrarlanması ve kamuoyuna anlatılması, zikrettiği şeyin gerçekleşmesini sağlar. Daha neoliberal politikalar yürürlüğe konulunca, küreselciliğin iddiaları, kamuoyunun kafasına daha da güçlü biçimde sokulmuş olur.

Bu bölümün geri kalanında, küreselleşmenin etkili savunucularının ifadelerinde, konuşmalarında ve yazdıklarında çok düzenli bir şekilde rastlanan beş önemli ideolojik iddiayı belirleyeceğiz ve analiz edeceğiz. Küreselcilerin bu iddiaları, kendi siyasi ve ekonomik gündemlerini pazarlamak için oluşturduklarının ortaya konulması önemlidir. Hiçbir küreselci konuşma ya da yazı, tek tek ele alındığında, aşağıda ele alınan beş iddianın tümünü birden içermeyebilir, ancak bunların hepsi bu iddiaların en azından birkaçını içermektedir.

1. İddia: Küreselleşmede, küresel piyasaların liberalleştirilmesi ve bütünleştirilmesi söz konusudur

Tüm ideolojiler gibi, küreselcilik de olgunun ne olduğuna ilişkin güvenilir bir açıklama yapmaya çalışarak işe koyulur. Neoliberaller için bu tür bir tanım, gelecekteki küresel düzenin çerçevesini sunan, kendi kendini düzenleyen piyasa düşüncesine dayanır. 3. Bölümde işaret ettiğimiz

gibi, neoliberaller, 'küreselleşme' ile, piyasanın liberalleşmesinin sağlayacağını iddia ettikleri yararlar arasında, doğruluğu sorgulanmayan bağlantıyı popüler düşünceye işlemeye çalışırlar. Özellikle, küresel piyasaların liberalleşmesini ve bütünleşmesini, dünyada bireysel özgürlüğü ve maddi gelişmeyi daha da ileri götüren 'doğal' bir olgu olarak sunarlar. Bunun üç örneği aşağı verilmektedir.

Bu iddianın sorunu, piyasaların liberalleşmesi ve bütünleşmesine ilişkin küresel mesajın, ancak serbest piyasaların yönetilmesini öngören *siyasi* proje yoluyla gerçekleşebilecek olmasıdır. Bu yüzden küreselciler, piyasayı kısıtlayan toplumsal politikaları ve kurumları zayıflatmak ve ortadan kaldırmak için *kamu güçlerini* kullanmaya hazırlıklı olmalıdır. Mevcut toplumsal düzenlemeleri dönüştürme biçimindeki iddialı görevi sadece güçlü iktidarlar yerine getirebileceğinden, piyasaların başarılı bir şekilde liberalleştirilmesi, merkezi devlet gücünün *müdahalesine* ve *işin içine girmesine* bağlıdır. Fakat bu gibi eylemler, devletin rolünün sınırlı olmasını öngören neoliberal idealleştirme ile tam bir çelişki içindedir. Yine de küreselciler, siyasi gündemlerini uygulamada devletlerin çok etkin bir rol oynamasını beklerler. 1980'lerde ABD, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'da neoliberal yönetimlerin etkinliği, serbest piyasaların yönetilmesinde güçlü devlet eylemlerinin önemli olduğunu göstermektedir.

Küreselleşme, serbest piyasaların iktidarlara karşı zaferi demektir. Küreselleşmenin hem savunucuları hem de karşıtları, günümüzde itici gücün, iktidarın rolünü para

karşılığında elde etmeye çalışan piyasalar olduğu konusunda görüş birliği içindedir.

Business Week, 13 Aralık 1999

İktidarların görevlerinden biri, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest akışı önündeki engellerin ortadan kaldırılmasıdır.

Joan Spiro, Clinton
yönetiminde Dışişleri
Bakan Yardımcısı

Liberal piyasa ekonomisi, doğası gereği, küreseldir. İnsan çabasının zirve noktasıdır. Çalışmalarımızla ve oylarımızla, ortaklaşa ve bireysel olarak, bunun meydana gelmesine katkıda bulunmuş olmaktan gurur duymalıyız.

Peter Martin, İngiliz gazeteci

Bundan başka, küreselleşmenin, piyasaların liberalleşmesini ve küresel olarak bütünleşmesini ifade ettiği iddiası, aslında koşullu bir siyasi inisiyatif olan şeyi 'gerçek'miş gibi göstererek güçlendirmektedir. Küreselciler, kamuoyunu, küreselleşmeye ilişkin neoliberal anlatımlarının, bu anlatımın analiz etmeye çalıştığı koşulların nesnel ya da en azından nötr bir teşhisi olduğu yolunda ikna ettikleri için başarılı olmuşlardır. Elbette, neoliberaller, piyasaların 'liberalleştirilmesi'ne ilişkin bazı 'ampirik kanıtlar' sunabilirler. Fakat piyasa ilkelerinin yaygınlaşması, gerçekten de küreselleşme ile piyasaların yaygınlaşması arasında me-

tafizik bir bağlantı olduğu için mi ortaya çıkmaktadır? Yoksa, küreselcilerin, dünyayı büyük ölçüde şu ideolojik formüllerine göre biçimlendirmek için kullandıkları tutarsız bir siyasi güce sahip olmalarından dolayı mı ortaya çıkmaktadır: LİBERALLEŞTİRME + PİYASALARIN BÜTÜNLEŞMESİ = KÜRESELLEŞME ?

Son olarak, küreselleşmeye ilişkin bu aşırı ekonomistçi anlatım, olgunun çok boyutlu olma özelliğinin eksik ifade edilmesine yol açmaktadır. Küreselleşmenin kültürel ve siyasi boyutları, sadece küresel piyasaların işleyişine bağlı ikincil süreçler olarak ele alınmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik boyutlarının merkezi bir role sahip olduğu kabul edilse bile, bu süreçlerin piyasa düzenlemelerinin ortadan kaldırılmasıyla ilişkili olması gerekmez. Alternatif bir görüşe göre, küreselleşme, piyasaların uluslararası siyasi kuruluşlara karşı sorumlu olmasını sağlayacak bir küresel düzenleme çerçevesinin oluşturulmasıyla ilişkilidir. Ancak küreselciler için, küreselleşmenin, bireyleri devletin denetiminden kurtaran bir girişim olmanın yanı sıra, küresel piyasaları liberalleştiren ve bütünleştiren bir girişim olarak da ifade edilmesi, en çok kısıtlayıcı olduğunu düşündükleri yasa ve kuruluşlara karşı mücadelelerinde kamuoyunun desteğini sağlamanın en iyi yoludur. Küreselleşmeye ilişkin neoliberal düşüncelerini nüfusun geniş kesimlerine pazarlayabildikleri ölçüde, kendi çıkarlarına uygun bir toplumsal düzeni sürdürmeleri mümkün olabilecektir. Hâlâ kuşku duyanlar için küreselcilerin bir kenarda tuttukları hazır bir başka iddiaları daha vardır. Tarihsel zorunluluk olarak ilerleyen bir süreçten niçin kuşku duyulsun ki?

2. İddia: Küreselleşme kaçınılmazdır ve geri döndürülemez

Küreselleşmenin tarihsel bir zorunluluk olduğu düşüncesi, ilk bakışta, neoliberal ilkelere dayalı bir ideoloji için pek uygun değilmiş gibi görünmektedir. Ne de olsa, 20. yüzyıl boyunca liberaller ve muhafazakârlar, insanın özgürlüğünü daha önemsiz gibi gösteren ve toplumsal gerçekliğin biçimlendirilmesinde ekonomi dışı faktörlerin gücünü önemsemeyen determinist iddiaları yüzünden Marksistlere karşı makul eleştiriler yöneltmişlerdir. Bununla birlikte, küreselciler, tarihsel zorunluluk konusunda aynı tek nedenli, ekonomistçi anlatıma dayanmaktadırlar. Küreselci yoruma göre, küreselleşme, teknolojik yeniliklerin zorladığı, geri döndürülemez piyasa güçlerinin kaçınılmaz şekilde yayıldığını göstermektedir. Aşağıdaki ifadeleri ele alalım:

> Bugün küreselleşmenin acımasız mantığını benimsemeliyiz; ekonomimizin gücünden, kentlerimizin güvenliğine, insanlarımızın sağlığına kadar her şey yalnızca sınırlarımız içindeki olaylara değil, dünyanın diğer ucundaki olaylara da bağlıdır. Küreselleşme geri döndürülemez.
>
> Bill Clinton, ABD eski Başkanı
>
> Küreselleşme kaçınılmazdır ve acımasızdır ve ivme kazanmaktadır. Küreselleşme gerçekleşmektedir ve gerçekleşecektir. Ondan hoşlanıp hoşlanmamamız fark etmez, o olmaktadır ve olacaktır.
>
> Frederick W. Smith, FedEx Şirketi'nin Yönetim Kurulu Başkanı ve CEO'su

Hindistan ekonomisini daha fazla liberalleştirmemiz ve düzenlemelerden kurtarmamız gerekir. Aklı başında hiçbir Hindistanlı işadamı buna karşı çıkmaz. Küreselleşme kaçınılmazdır. Daha iyi bir alternatif yoktur.

Rahul Bajaj, Hintli sanayici

Küreselleşmenin, bu şekilde, hava veya yerçekimi gibi bir tür doğal güç biçimindeki neoliberal tasviri, küreselcinin, varlıklarını sürdürmek ve ilerlemek için piyasa disiplinini benimsemeleri gerektiği konusunda insanları ikna etmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden, zorunluluk iddiası, küreselleşmeye ilişkin kamuoyu söylemini depolitize etmektedir. Neoliberal politikalar siyaset üstü olarak tasvir edilmektedir; bu politikalar sadece doğanın emrettiği şeyleri yerine getirmektedir. Bunun anlamı, insanların, bir dizi tercihe göre hareket etmek yerine, sadece devlet denetimlerinin ortadan kaldırılmasını talep eden dünya-piyasa yasalarının gereğini yerine getirmeleridir. İngiltere'nin eski başbakanı Margaret Thatcher'ın sık sık söylediği gibi, 'başka alternatif yoktur'. Ekonomik ve teknolojik güçlerin doğal hareketlerine ilişkin hiçbir şey yapılamazsa, siyasi grupların, değiştirilemez olan bir durumu kabul etmeleri ve bundan azami ölçüde yararlanmaları gerekir. Direnme, doğal olmayacak, akıldışı ve tehlikeli olacaktır.

Zorunluluk düşüncesi ayrıca genel kamuoyunu küreselleşmenin yüklerini paylaşmak konusunda ikna etmeyi kolaylaştırmakta ve böylece, neoliberal siyasetçiler tarafından çoğu kez kullanılan bir gerekçeyi desteklemektedir: "Bizi toplumsal programlarda kısıntıya gitmek zorunda

bırakan, piyasadır." Almanya cumhurbaşkanı Roman Herzog'un ulusa seslendiği bir TV konuşmasında ifade ettiği gibi, küresel güçlerin karşı konulamaz baskısı, herkesten fedakârlık yapmasını talep etmektedir. Elbette, başkan Herzog büyük hisse senedi sahiplerini ve şirket yöneticilerini hangi fedakârlıkların beklediğini hiçbir zaman belirtmemiştir. ABD'de Enron Şirketi'nin şaşırtıcı çöküşü gibi yakın örnekler, fedakârlıkların, neoliberal politikaların bir sonucu olarak işlerini ve sosyal yardımlarını kaybeden işçiler ve çalışanlar tarafından orantısız bir şekilde yüklenilmesinin çok daha muhtemel olduğunu göstermektedir.

Son olarak, küreselleşmenin kaçınılmaz ve karşı konulmaz olduğu iddiası, piyasaları siyasi denetimden kurtarmada başı çeken belli ülkelere ayrıcalıklı bir konum sağlayan daha geniş bir evrimci bir söyleme dahil edilmiştir. 5. Bölümde tartışıldığı gibi, iyimser hiper-küreselciler, küreselleşmeyi genellikle dünyanın geri döndürülemez biçimde Amerikanlaştırılmasını ifade eden daha hafif bir deyim olarak kullanmaktadırlar. Küreselci güçler, 19. yüzyılda Herbert Spencer ve William Graham Sumner ve benzerleri tarafından yayılan Anglo-Amerikan öncülüğü paradigmasını yeniden canlandırmışlardır. Klasik piyasa liberalizminin temel bileşenlerinin tamamı küreselcilikte mevcuttur. Batı uygarlığının lehindeki acımasız doğal yasalar, tam rekabetin kendi kendini düzenleyen ekonomik modeli, girişimlerin erdemleri, devlet müdahalesinin kusurları, *laissez faire* ilkesi ve en güçlü olanın yaşamasına yol açan kaçınılmaz, evrimci süreç bu öğeler arasında yer almaktadır.

3. İddia: Küreselleşmeyi kimse yönlendirmemektedir

Küreselciliğin deterministik dili, bir diğer güzel ifade avantajı sağlamaktadır. Piyasanın doğal yasaları aslında tarihin neoliberal gidişini önceden görmüşse, o zaman küreselleşme belli bir toplumsal sınıfın ya da grubun keyfi gündemini ifade etmez. Bu durumda, küreselciler üstün bir gücün değiştirilemez buyruklarını yerine getirmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Küreselleşmeyi yönlendirenler insanlar değil, piyasalar ve teknolojidir. Belli insan davranışları küreselleşmeye ivme kazandırabilir veya onu geciktirebilir, fakat son tahlilde, piyasanın görünmeyen eli, üstün olan aklını her zaman kabul ettirecektir. Bu görüşe ilişkin üç ifade şunlardır:

Solda yer alan birçok kişi, piyasalara ilişkin olarak genelde hoşlanmadıkları şu hususu temsil ettiği için küresel piyasayı sevmemektedir: piyasaları hiç kimsenin yönlendirmediği gerçeği. Gerçek olan şu ki, yurtiçi piyasaların birçoğunu görünmeyen el yönetmektedir. Amerikalıların çoğu bunu yaşamın bir gerçeği olarak kabul etme eğilimindedir.

Paul Krugman,
ABD'li ekonomist

Küreselleşmeye ilişkin en temel gerçek şudur: *hiç kimse tarafından yönlendirilmemektedir*. Hepimiz, birilerinin bu işte görevli ve yönlendirici olduğuna inanmak istiyo-

ruz. Ancak bugün küresel piyasa, genellikle birbirine ekran ve ağlarla bağlanmış, kim olduğu belli olmayan hisse senedi, tahvil ve döviz alıcı ve satıcılarından ve çokuluslu yatırımcılarından oluşan bir Elektronik Sürüdür.

Thomas Friedman,
New York Times muhabiri ve
ödül sahibi yazar

Küreselleşmenin çok iyi bilinen en güzel yönü, hiç kimsenin bunu denetlememesidir. Küreselleşmenin çok iyi bilinen en güzel yönü, bir kişi, devlet ya da kuruluş tarafından denetlenmemesidir.

Robert Hormats, Goldman Sachs
International'ın Yönetim Kurulu
Başkan Yardımcısı

Ancak Bay Hormats sadece biçimsel açıdan haklıdır. Tek bir kötü güç tarafından yönetilen bilinçli bir komplo mevcut olmamakla birlikte, bu, küreselleşmeyi kimsenin yönlendirmediği anlamına gelmemektedir. Küresel piyasaların liberalleşmesi ve bütünleşmesi, insan tercihlerinin dışında gelişemez. 3. Bölümde gösterildiği gibi, dünya piyasalarının bütünleştirilmesi ve düzenlemelerden kurtarılması asimetrik güç ilişkilerini hem oluşturmakta, hem de bunların sürmesini sağlamaktadır. Bugün ABD dünyanın en güçlü ekonomik ve askeri gücüdür ve UÖŞ'lerin en büyükleri Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Bu durum, ABD'nin bu muazzam küreselleşme süreçlerini egemen

biçimde yönettiği anlamına gelmemektedir. Fakat küreselleşmenin hem özünün hem de yönünün, büyük ölçüde Amerika'nın iç ve dış politikaları tarafından biçimlendiğini ifade etmektedir.

Kısacası, lideri olmayan bir küreselleşme süreci, günümüz dünyasının gerçeğini yansıtmamaktadır. Tersine, bir yandan küresel Güney'deki küreselleşmeyle sıkı ilişki içindeki seçkinlerin gücünü güvence altına alırken, öte yandan Kuzey'in çıkarlarını savunma ve bu çıkarları genişletme biçimindeki bir siyasi gündeme hizmet etmektedir. Hiç kimse tarafından yönlendirilmediği düşüncesi, tıpkı tarihsel zorunluluk ifadesi gibi, konuya ilişkin olarak kamuoyundaki tartışmayı depolitize etmeye ve böylece küreselleşme karşıtı hareketleri eylemsizleştirmeye yöneliktir. Nüfusun geniş kesimleri, kendi yolunda giden ve kendi kendisini yöneten bir canavar biçimindeki küreselci görüntüyü benimseyince, direnme hareketlerini örgütlemek çok zorlaşmaktadır. Sıradan insanlar alternatif toplumsal düzenlemelerin tercih edilebileceğine ilişkin inançlarını yitirdikçe, küreselleşmenin pasif tüketici kimlikleri oluşturma yeteneği daha da güçlenmektedir.

4. İddia: Küreselleşme herkese yarar sağlar

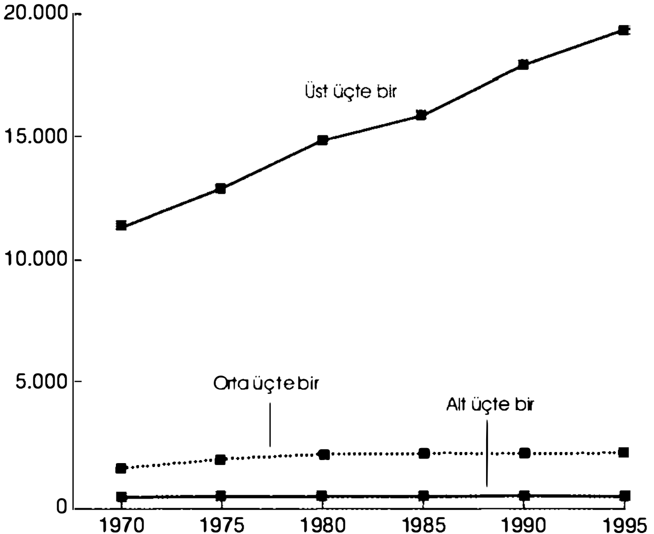
Bu iddia küreselleşmenin temelinde yer almaktadır, çünkü küreselleşmenin 'iyi' bir şey mi yoksa 'kötü' bir şey mi olarak ele alınması gerektiğine ilişkin önemli normatif soruya olumlayıcı bir yanıt sağlamaktadır. Küreselciler çoğu kez görüşlerini, piyasanın liberalleştirilmesinin ortaya

çıkaracağını iddia ettikleri yararlarla ilişkilendirirler: küresel yaşam standartlarının yükselmesi, ekonomik etkinlik, bireysel özgürlük ve benzeri görülmemiş teknolojik ilerleme. Bu gibi iddialara ilişkin örnekler şunlardır:

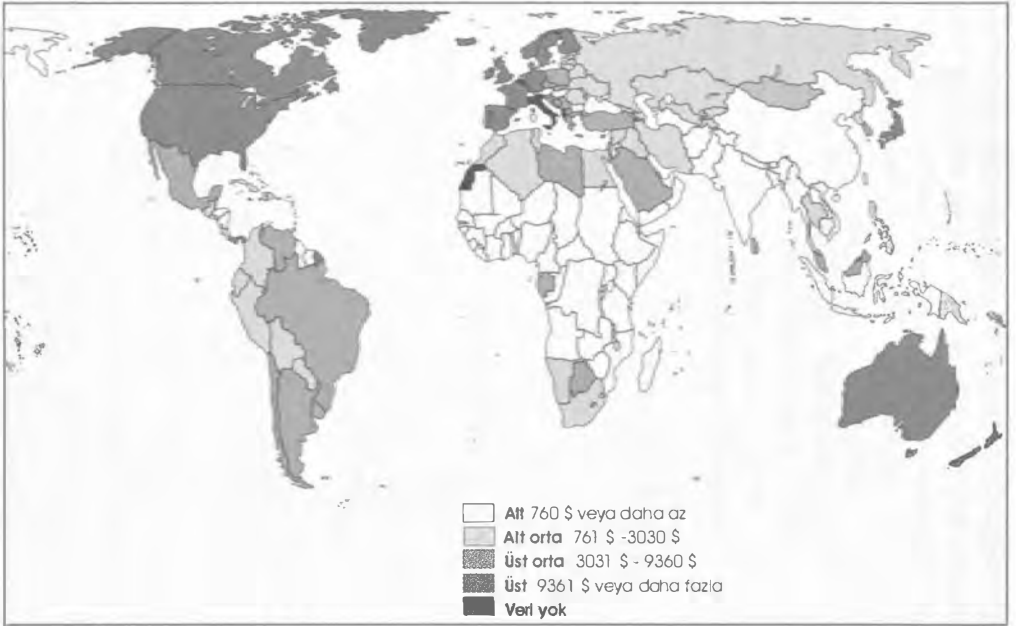
> Her şey hesaba katıldığında, küresel finanstaki olağanüstü değişikliklerin, tüm dünyadaki ekonomik yapılarda ve yaşam standartlarında önemli iyileştirmeleri kolaylaştırdığı konusunda fazla kuşku bulunmamaktadır.
>
> Alan Greenspan, ABD Federal Reserve Yönetim Kurulu Başkanı
>
> Küreselleşmenin etkileri çok olumlu olmuştur. Benzeri görülmemiş bir liberalleşmeyle teşvik edilen dünya ticareti, genel küresel ekonomideki üretiminden daha hızlı artmakta, bir verimlilik ve etkinlik dalgasına yol açmakta ve milyonlarca iş yaratmaktadır.
>
> Peter Sutherland, British Petroleum Yönetim Kurulu Başkanı
>
> Dünyamızda iyimser bir çağda yaşamaktayız: Ülkeler arasındaki engeller azaltılmıştır, ekonomik liberalizm kesinlikle işlemektedir ve etkili olduğunu kanıtlamıştır, ticaret ve yatırım hızla artmaktadır, ülkeler arasındaki gelir farklılıkları azalmaktadır ve yaratılan refah görülmemiş düzeylere çıkmıştır ve bunun bu şekilde süreceğine inanıyorum.
>
> George David, United Technologies Şirketi CEO'su

Fakat Bay David söylediklerinin gerisinde yatan varsayımları hiç belirtmemektedir. '*Biz*' derken tam olarak kimleri kastetmektedir? Neoliberalizmin '*etkili*' olduğunu kim '*kanıtlamıştır*'? '*Etkili*' ne demektir? Ama aslında, bunun tersini gösteren güçlü kanıtlar mevcuttur. Piyasa, toplumsal ve siyasi sonuçlara egemen olacak kadar geliştiğinde, küreselleşmenin sunduğu fırsatlar ve ödüller eşitsiz biçimde dağıtılmakta, güç ve zenginlik, halk yığınlarının aleyhine olmak üzere, belirli bir grup insan, bölge ve şirketin elinde

Zengin ve yoksul ülkelerin farklılaşan gelirleri, 1970-95.

Kaynak: World Bank, *World Development Report 1999/2000.*

Harita 5. Ülkelerin gelirleri, 1999.

yoğunlaşmaktadır. Dünya Bankası'ndan sağlanan veriler bile aslında ülkeler arasındaki gelir eşitsizliklerinin, yakın tarihte görülmemiş bir hızla artmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

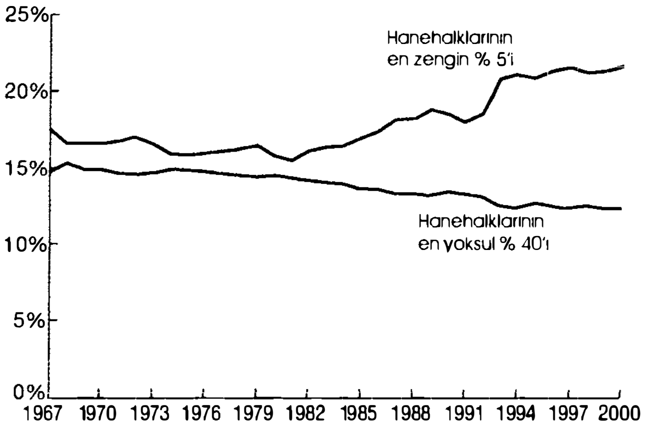
1999 ve 2000 yılı BM İnsani Gelişme Raporlarında yer alan veriler, 1973'te, küreselleşmenin başlamasından önce, en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki gelir farkının 44'e 1 olduğunu göstermektedir. Yirmi beş yıl sonra bu oran 74'e 1'e çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki dönemde, uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayanların sayısı 1987'de 1,2 milyar kişi iken günümüzde 1,5 milyara çıkmıştır. Mevcut eğilim devam ederse, bu sayı 2015'te 1,9 milyara çıkacaktır. Bunun anlamı, 21. yüzyıla girilirken, insanların en alttaki % 25'lik bölümünün yılda 140 dolardan daha azıyla yaşamasıdır. Bu arada, dünyadaki en zengin 200 kişi, 1994 ve 1998 arasında net servetlerini 1 trilyon dolardan daha fazla arttırmıştır. Dünyanın en zengin üç milyarderinin varlıkları, en az gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin 600 milyonluk nüfuslarının tamamının toplam GSMH'lerinden daha fazladır.

Eşitsizlikteki artış eğilimi dünyanın en zengin ülkelerinde bile gözlenebilir. Örnek olarak ABD'deki gelir uçurumundaki artışa bakınız (bkz. s. 146).

ABD'deki siyasi eylem gruplarının sayısı 1974 yılında 400 iken, bu sayı 2000 yılında 9.000'e çıkmıştır. Şirketler adına lobi faaliyetleri yürüten bu gruplar, neoliberal politikaları sürdürmeleri için Kongre'ye ve Başkan'a başarılı bir şekilde baskı uygulamaktadır. ABD'deki işgücünün üçte birinden fazlasını oluşturan 47 milyon işçi saat başına 10 dolardan daha az gelir elde etmektedir ve 1973'teki işçiler-

den yılda 160 saat daha fazla çalışmaktadır. Küreselciler tarafından genellikle küreselleşmenin ekonomik yararlarına kanıt olarak gösterilen 1990'lardaki düşük ABD işsizlik oranı, düşük ücretler ve haftada 21 saat çalıştığında bile istihdam edilenler arasında sayılan ve tam günlü iş bulamayan milyonlarca kısmi-zamanlı işçi aracılığıyla gizlenmektedir. Aynı zamanda, büyük şirketlerin istihdam ettiği CEO'ların ortalama maaşı çarpıcı biçimde artmıştır. 2000 yılında bu kişilerin ortalama maaşı bir işçinin ortalama ücretinden 416 kat daha fazlaydı. ABD hanehalklarının en üstteki % 1'lik diliminde yer alanların finans varlığı, son 20 yılda önemli bir artış kaydederek, hanehalklarının en alttaki % 95'inin servetlerinin toplamını aşmıştır.

ABD'de toplam gelirde hanehalklarının payları, 1967-2000.

Kaynak: US Census Bureau, www.census.gov.

Küresel düzeyde kâr arayışının, yoksul insanların teknoloji ve bilimsel yeniliklerin sunduğu avantajlardan yararlanmalarını daha da güçleştirdiğine ilişkin çok sayıda başka kanıt bulunmaktadır. Örneğin, küresel Kuzey ve küresel Güney'deki ülkeleri birbirinden ayıran ve giderek genişleyen bir 'dijital uçurum' olduğuna ilişkin çok sayıda kanıt mevcuttur.

Küresel sağlık hizmetlerinde genişleyen uçuruma ilişkin olarak, 31 Ekim 2000 tarihinde *BBC News*'da yayınlanan habere bakalım:

Küresel internet kullanıcılarının bölge nüfusuna oranı, 1998-2000

Ülke	1998	2000
ABD	26,3	54,3
Yüksek gelirli OECD ülkeleri (ABD hariç)	6,9	28,2
Latin Amerika ve Karayipler	0,8	3,2
Doğu Asya ve Pasifik	0,5	2,3
Doğu Avrupa ve BDT	0,8	3,9
Arap ülkeleri	0,2	0,6
Aşağı Sahra Afrika'sı	0,1	0,4
Güney Asya	0,04	0,4
Dünya	2,4	6,7

Kaynak: *BM İnsani Gelişme Raporu 2001*.
(OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü; BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu)

ABD'de bir grup bilim insanı, yakınlarda, ekonomik küreselleşmenin Aşağı Sahra Afrika'sında parazit hastalıklarının yayılmasını önlemenin önünde en önemli tehdidi oluşturduğu konusunda kamuoyunu uyarmıştır. Bu bilim insanları, ABD kökenli ilaç şirketinin, gelişmekte olan ülkeler satın alamadığı için birçok anti-parazit ilacın üretimini durdurduğuna işaret etmektedirler. Ciddi karaciğer tahribatı yaratan bir parazit hastalığı olan bilharzia hastalığının tedavisinde kullanılan bir ilacı üreten bir ABD şirketi, dünyada bu hastalıktan etkilenen 200 milyondan fazla insan olmasına rağmen, bu ilacın kârı azaldığı için ilacın üretimini durdurmuştur. Karaciğer parazit kurtlarının neden olduğu tahribatı gidermek için kullanılan bir diğer ilaç ise, küresel Güney'deki 'müşteri kitlesi'nin yeterli 'alım gücü'ne sahip olmaması nedeniyle 1979'dan beri üretilmemektedir.

Eşitsiz küresel bölüşüm eğilimlerinin varlığını kabul eden az sayıdaki küreselci de genellikle piyasanın bu 'düzensizlikleri' gidereceği konusunda ısrar etmektedir. Bu kişiler kısa dönemde 'rayından sapma olaylarının' yaşanmasının zorunlu olduğunu, fakat sonunda bunların yerini küresel verimlilikteki önemli sıçrayışların alacağını öne sürmektedir. Aslında, küreselleşmenin herkese yarar sağladığı şeklindeki resmi görüşten ayrılan küreselciler, eleştirilerinin sonuçlarına katlanmak durumundadırlar. Dünya Bankası'nın Nobel Ödüllü eski baş ekonomisti Joseph Stiglitz, çalıştığı kuruluşun geliştirdiği neoliberal ekonomi politi-

kalarını kamuoyu önünde eleştirdiği için şiddetli saldırılara uğramıştır. Stiglitz, gelişmekte olan ülkelere hem Dünya Bankası hem de IMF tarafından dayatılan yapısal uyum politikalarının genellikle yıkıcı sonuçlara yol açtığını öne sürmüştür. Ayrıca 'piyasa ideologlarının' 1997-8 Asya ekonomik krizini, devlet müdahalesini gözden düşürmek ve piyasanın daha fazla liberalleştirilmesini teşvik etmek için kullandıklarına da işaret etmiştir. Stiglitz, 1999 yılının sonunda görevinden istifa etmeye zorlanmıştır. Beş ay sonra da Dünya Bankası ile yaptığı danışmanlık sözleşmesi feshedilmiştir.

5. İddia: Küreselleşme, dünyada demokrasinin yayılmasını daha da artırır

Bu küreselci iddia, serbest piyasa ile demokrasinin eşanlamlı terimler olduğu yönündeki neoliberal iddiadan kaynaklanmaktadır. Bu kavramlar arasında 'akla yatkın' olduğu sürekli olarak iddia edilen uygunluk, çoğu zaman kamuoyunca itirazsız bir şekilde kabul edilmektedir. Buna ilişkin üç örnek şöyledir:

> Küreselleşmenin yol açtığı ekonomik gelişme düzeyi, güçlü bir orta sınıfa sahip karmaşık sivil toplumların oluşmasına katkıda bulunur. Demokrasinin gelişmesini kolaylaştıran işte bu sınıf ve toplumsal yapıdır.
>
> Francis Fukuyama,
> Johns Hopkins Üniversitesi

Eski komünist ülkelerde yeni işletmelerin ve alışveriş merkezlerinin ortaya çıkması, demokrasinin temeli olarak görülmelidir.

Hillary Rodham Clinton,
ABD'nin New York senatörü

Elektronik Sürü genel olarak demokrasi yönündeki baskıları üç çok önemli nedenden dolayı artıracaktır – esneklik, meşruluk ve sürdürülebilirlik.

Thomas Friedman,
New York Times muhabiri ve
ödül sahibi yazar

Bu görüşler, seçim gibi biçimsel yöntemlere, geniş kesimlerin siyasi ve ekonomik kararlara doğrudan katılımından daha fazla önem veren bir demokrasi düşüncesine dayanmaktadır. Bu 'cılız' demokrasi tanımı 'düşük yoğunluklu' ya da 'biçimsel' piyasa demokrasisinin seçkinci ve sistematize edilmiş bir modelini yansıtmaktadır. Uygulamada aslında otoriter olan bir yapıya birkaç demokratik öğenin kurnazca eklenmesi, seçilmiş olanların halkın baskısından tecrit edilmesini ve böylece 'etkin' bir şekilde yönetebilmelerini sağlar. Bu yüzden, küreselleşmenin dünyada demokrasinin yayılmasını sağladığı iddiası, büyük ölçüde sığ bir demokrasi anlayışına dayanmaktadır.

Bundan başka, bu iddia, tersine işaret eden çok sayıda kanıtla rekabet etmek durumundadır. *Chicago Tribune*'de yer alan ve New Economic Information Service tarafından hazırlanan bir raporu ele alalım. Bu raporda, demokratik ülkelerin, ABD pazarlarına ulaşma ve Amerika'nın dış

yatırımlarını çekme konusundaki yarışı kaybetmek üzere oldukları öne sürülmektedir.

1989'da demokratik ülkelerden yapılan ithalat, ABD'nin küresel Güney'den yaptığı tüm ithalatın yarısından fazlasını oluşturuyordu. On yıl sonra, demokratik ülke sayısı arttığı halde, gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatın ancak üçte biri demokratik ülkelerden yapılıyordu. Bu eğilim daha da hız kazanmaktadır. Dünyada giderek daha fazla sayıda ülke demokrasiyi benimsedikçe, daha fazla sayıda Amerikan işletmesi diktatörlükleri tercih etmektedir. Bu bulgular ABD şirketlerinin ithalat ve dış yatırım kararlarının, aslında zayıf demokrasilerin varlıklarını sürdürme şansını zayıflatıp zayıflatmadığı şeklindeki önemli soruyu gündeme getirmektedir. Zengin Kuzey ülkelerinin güçlü yatırımcıları niçin bu tür kararları almaktadır? Bunun nedenlerinden biri, otoriter rejimlerde ücretlerin demokrasilerdekinden daha düşük olması ve bunun diktatörlüklerdeki işletmelere yaptıkları ihracatta parasal bir avantaj sağlamasıdır. Buna ek olarak, düşük ücretler, sendikalara getirilen kısıtlamalar ve sıkı olmayan çevre yasaları otoriter rejimlere yabancı sermaye çekmede bir rekabet avantajı sağlamaktadır.

Sonuç

Küreselciliğin beş temel iddiasının eleştirel bir gözle incelenmesi, küreselleşmeye ilişkin neoliberal ifadelerin,

siyasi nedenlere dayanması ve mevcut asimetrik güç ilişkilerini sürdüren ve istikrara kavuşturan belli bir küreselleşme anlayışının oluşmasına katkıda bulunmasından dolayı ideolojik olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Fakat küreselleşmenin ideolojik alanı, kamuoyuna küreselleşmenin kısıtlı bir tanımını sunma görevinin ötesine uzanmaktadır. Küreselcilik, süslü püslü bir neoliberal bakış açısını pazarlayan, bu yolla kolektif anlamlar yaratan ve insanların kimliklerini biçimlendiren güçlü ifadelerden oluşmaktadır.

Yine de, hem Seattle'dan Cenova'ya uzanan kitlesel küreselleşme karşıtı protestoların ve hem de 11 Eylül 2001'in El Kaide terörist saldırılarının gösterdiği gibi, bu küreselci ideolojinin yayılması ciddi bir direnme ile karşılaşmıştır. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, 21. yüzyılın ilk onyılı, hızla, küreselleşmenin anlamı ve yönüne ilişkin olarak birbiriyle çatışan bakış açılarının mücadelelerine sahne olan bir savaş alanı haline gelmektedir.

VII. Bölüm

KÜRESELCİLİĞİN KARŞI KARŞIYA OLDUĞU SORUNLAR

Günümüzün egemen ideolojisi olan küreselcilik, dünyadaki birçok insanın zihnine küreselleşmeye ilişkin bir neoliberal düşünceyi yerleştirmiştir ve bu düşünce de güçlü siyasi kurumlar ve ekonomik şirketler tarafından sürdürülmüş ve tekrar onaylanmıştır. Bununla birlikte, hiçbir ideoloji mutlak bir egemenliği ilelebet sürdüremez. İdeolojik iddialar ile insanların gerçek deneyimleri arasındaki farklılıklar, egemen paradigma için bir krizin habercisi olabilir. Böyle bir dönemde, muhalif toplumsal gruplar kamuoyuna kendi düşüncelerini, inançlarını ve uygulamalarını daha kolay bir şekilde iletebilirler.

20. yüzyıl sona ererken, küreselleşme karşıtı düşünceler, küreselleşmeye ilişkin kamuoyu söyleminde daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır ve bu süreç, şirketlerin kâr sağlamaya yönelik aşırı stratejilerinin, zenginlikte ve refahta küresel uçurumları nasıl arttırdığı konusunda artan bir du-

yarlılık tarafından desteklenmiştir. 1999 ve 2001 yılları arasında küreselcilik ve bunun ideolojik karşıtları arasındaki mücadele dünyadaki birçok kentte sokak çatışmaları biçiminde ortaya çıkmıştır ve ABD'de 3.000 kişinin öldüğü daha önce görülmemiş bir terörist saldırı ile doruk noktasına çıkmıştır. Bu küreselleşme karşıtı güçler hangileridir?

Küreselleşme Karşıtı İki Cephe

Bu farklı toplumsal güçler, kendilerini ve diğer insanları küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından korumaları gerektiği görüşünü paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda, hepsi de bir anlamda 'korumacı'dır. Bununla birlikte, küreselleşme karşıtı grupların kendi siyasi gündemlerini gerçekleştirmek için çeşitli hedeflere yöneldiklerinin ve değişik araçlar kullandıklarının akılda tutulması çok önemlidir. Örneğin, bunlar küreselleşmeyi oluşturan özelliklere, küreselleşmenin nedenlerine ve 'olumsuz sonuçlar' kategorisinde tam olarak nelerin yer aldığına ilişkin değerlendirmelerinde birbirinden ayrılmaktadır. Aşırı basitleştirme tehlikesini göze alarak, küreselleşme karşıtı grupları iki geniş kategoriye ayırmayı öneriyorum. Bu kategoriler daha sonra, ek ölçütlere göre daha alt bölümlere ayrılabilir.

Özelci korumacılık

Özelci korumacılar, kendi ülkelerindeki ya da bölgelerindeki ekonomik, siyasi ve kültürel rahatsızlıkların büyük bölümü konusunda küreselleşmeyi suçlayan

gruplardan oluşmaktadır. Eski toplumsal modellerdeki tedrici aşınmanın tehdidi altındaki özelci korumacılar, yaşam standartlarındaki ve/veya ahlaki değerlerdeki düşüşe katkıda bulunan uygulamalar olarak serbest ticareti, küresel yatırımcıların gücünü, çokuluslu şirketlerin neoliberal gündemlerini ve dünyanın Amerikanlaştırılmasını suçlamaktadır. Ulusların geleceklerini belirleme güçlerinin azalmasından ve kültürlerinin yok edilmesinden korkan bu gruplar geleneksel yaşam biçimlerini, küreselleşme güçlerinin serbest bırakılmasının sorumlusu olarak gördükleri 'dış öğeler'den korumayı vaat etmektedirler. Özelci korumacılar, küresel dayanışmaya dayalı daha adil bir uluslararası düzenin oluşturulmasından çok, kendi vatandaşlarının mutluluğu ve refahıyla ilgilidirler.

ABD'de Patrick Buchanan ve H. Ross Perot, özelci korumacı cephenin önde gelen iki temsilcisidir. Avrupa'da Avusturyalı Jörg Haider'in Özgürlük Partisi, Fransa'da Jean-Marie Le Pen'in Ulusal Cephe'si ve Almanya'da Gerhard Frey'in Halkın Birliği Partisi 'Amerikan tipi küreselleşmeye karşı muhalefetlerini ortaya koymuşlardır. Küresel Güney'de benzer tutumlar, Usame bin Laden'in aşırı İslamcılığında ya da Venezüella'da Başkan Hugo Chávez'in popülizminde görülebilir. Bu grupların sadece kendi siyasi gündemleri açısından değil, aynı zamanda küreselleşmeye karşı mücadelelerinde kullanmayı arzuladıkları araçlar – ki bu araçlar terörist şiddetten barışçıl parlamenter yöntemlere kadar uzanmaktadır– açısından da birbirlerinden ayırt edilmelerinin gerektiğini tekrar hatırlamalıyız.

Evrenselci korumacılık

Evrenselci korumacılar, kendilerini küresel Kuzey ve Güney arasında daha eşitlikçi bir ilişki kurulmasına adamış ilerici siyasi partilerin içinde yer almaktadır. Buna ek olarak, çevrenin korunması, adil ticaret ve uluslararası emek sorunları, insan hakları ve kadın hakları gibi konularla ilgili olan ve sayıları artan sivil toplum kuruluşunu ve ulus-ötesi ağları da içermektedir. Küreselciliğin temel iddialarına karşı çıkan bu gruplar, zenginlik ve gücün küresel ölçekte yeniden bölüşümüne dayalı yeni bir uluslararası düzenin oluşturulmasının mümkün olduğuna işaret etmektedir. Evrenselci korumacılar, sadece kendi ülkelerinin vatandaşları için değil, dünyadaki tüm insanlar için eşitlik ve toplumsal adalet ideallerinin kendileri için yol gösterici olduğunu öne sürmektedir. Daha fazla küresel eşitsizliğe, daha yüksek işsizlik düzeylerine, çevrenin niteliksizleşmesine ve toplumsal refahın ortadan kalkmasına yol açan politikaları teşvik ettikleri için küreselci seçkinleri suçlamaktadırlar. Marjinalleri ve yoksulları gözeten 'aşağıdan yukarıya bir küreselleşme' çağrısında bulunarak, dünya üzerindeki sıradan insanları neoliberal bir 'yukarıdan aşağıya küreselleşme'den korumaya çalışmaktadırlar.

ABD'de tüketicileri savunan Ralph Nader, evrenselci koruma cephesinin önemli bir temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'da yerleşik yeşil partilerin sözcüleri dizginsiz

neoliberal küreselleşmenin, küresel çevrenin ciddi biçimde niteliksizleşmesine yol açtığını uzunca bir süredir söylemektedirler. Avrupa ve ABD'deki anarşist gruplar bu perspektifle aynı görüştedirler, fakat amaçlarına ulaşmak için, Nader ve Yeşillerin tersine, şiddet içeren araçları seçici biçimde kullanmaya isteklidirler. Evrenselci korumacı bakış açısı, Küresel Güney'de, genellikle Meksika'da Zapatistalar, Hindistan'da Chipco hareketi ve Haiti devlet başkanı Jean-Bertrand Aristide'in yoksul insanlar hareketi gibi neoliberal politikalara karşı demokratik-popüler direniş hareketleri tarafından temsil edilmektedir. Bu gruplardan bazıları küreselci karşıtı USTK'ler ile yakın ilişki kurmuşlardır.

Son birkaç yıldaki önemli küreselci karşıtı eylemleri ele almadan önce, bu iki küreselci karşıtı cephenin önde gelen sözcülerinin söylediklerini daha yakından inceleyelim.

Özelci Korumacılar

1960'ların başından beri ABD'de Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadıyla ilişkide olan Patrick J. Buchanan, kendisini, şirket seçkinlerine, son yıllarda gelen göçmenlere, sosyal refah harcamalarından pay alanlara ve 'özel haklar'dan yararlanan azınlıklara karşı, 'sıkı çalışan Amerikalıların' yurtsever bir koruyucusu olarak görmektedir. Son yıllarda, küreselci karşıtı söylemleri, Buchanan'ın milliyetçiliğinden çok daha aşırı olan milliyetçi örgütlerin sayısında çok hızlı bir artış olmuştur. John Birch Derneği,

Hıristiyan Koalisyonu, Özgürlük Lobisi gibi gruplar ile, yurtsever ve militan hareketler Amerika'daki toplumsal hastalıkların çoğunun temelinde küreselleşmenin yattığına inanmaktadırlar. Bunlar küreselciliği ülkelerini içine çekip yutan yabancı ve günahkâr bir ideoloji olarak görmekte ve ulus-ötesi güçlerin 'geleneksel Amerikan yaşam tarzını' acımasızca kemirip aşındırmasından dehşete kapılmaktadır.

Önde gelen Cumhuriyetçilerle serbest ticaret ve göç konularında ciddi anlaşmazlıklara düşen Buchanan, 2000 yılında partisini terk ederek, popülist Reform Partisi'nin başkan adayı olmuştur. Çok satan kitabında ve hararetli seçim kampanyası konuşmalarında, kendisinin küreselci karşıtı konumunun 'ekonomik milliyetçilik' olduğuna, yani

Resim 13. Patrick J. Buchanan

ekonominin dar ulusal çıkarlara hizmet edecek şekilde düzenlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Çağdaş Amerikan toplumunun temelinde, Amerikan milliyetçiliğinin talepleri ile küresel ekonominin dayatmaları arasında önlenemez bir çatışma olduğu inancını sık sık dile getirmektedir. Buchanan'ın görüşüne göre, orta yolcu Amerikan politikacılarının çoğu, DTÖ ve diğer uluslararası kuruluşların başını çektiği bir uluslararası yönetişim yapısını destekleyerek, ulusun egemenliğini çökertmeye çalışan ulusötesi şirketlerin çıkarlarına seyirci kalmaktadırlar. Buchanan ayrıca ABD'nin ekonomik ve ahlaki gerilemesinden sorumlu olan milyonlarca göçmene kapıları açmalarından dolayı 'çok kültürlülüğün liberal savunucuları'nı da suçlamaktadır.

Avrupa'da özelci korumacılar, kendilerini küreselleşmenin ekonomik ve kültürel sonuçlarına karşı kamuoyundaki kaygıları alevlendiren ekonomik milliyetçilik söylemini kızıştırmaktadırlar. Bunların hedefleri arasında, Brüksel'deki AB bürokratlarının yanı sıra uluslararası bankacılar ve döviz ticareti yapanlar bulunmaktadır. Küreselleşmeyi ulusal egemenliğe ve geleceğini belirleme hakkına yönelik en büyük tehdit olarak gören, İspanya'dan Rusya'ya kadar çeşitli ülkelerdeki sağcı partiler, korumacı önlemleri ve uluslararası finans piyasalarına tekrar düzenleme getirilmesini savunmaktadır.

Küreselci karşıtı söylem, 'yabancı sorunu' ile birleştiğinde özellikle etkili bir silah halini almaktadır. Uzun yıllar boyunca, göç, dışarıdan işçi getirilmesi ve genel *Überfremdung* ('yabancıların aşırı ölçüde artması') Avusturya, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin kamuoylarındaki kız-

gınlığı harekete geçirmede önemli katalizatörler olmuştur. Bunun nedeni, bu yabancıların gittikleri birçok ülkede kültürel mirasa ve ulusal kimliğe yönelik tehdit konusunda en belirgin günah keçisi olarak görülmeleridir. Yabancı düşmanlığı genellikle küreselleşmenin bir iblis olarak gösterilmesiyle ele ele gitmektedir. Avrupa'da özelci küreselleşme sorunları etrafında örgütlenmiş olan partiler, çoğu kez küreselleşmenin kaçınılmaz ve geri döndürülemez olduğu biçimindeki küreselci iddiaya saldırmaktadır. Buchanan'ınkine benzeyen bir dil kullanarak, neoliberal görüşlerin önünü kesebilecek güçlü siyasi liderlerin ortaya çıkması yönünde çağrıda bulunmaktadırlar. Bu partilerin çoğu, egemen Avrupa ülkelerinden oluşacak ve bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlığını savunacak bir 'Avrupa kalesi'nin meydana getirilmesini tasavvur etmektedirler.

Küresel Kuzey'de özelci korumacılığın yükselmesi, neoliberal küreselleşmenin getirdiği ekonomik zorluklara ve kültürel altüst oluşlara karşı otoriter bir tepkiyi ifade etmektedir. 'Küreselleşmeden dolayı kaybedenler'in arasında sanayi işçileri, küçük işletme sahipleri ve küçük çiftçiler bulunmaktadır. Bu gruplar, güvenli sınırların ve alışılmış düzenlerin yok edilmesinden büyük kaygı duymaktadırlar. Bunların siyasi temsilcileri, kamuoyunda kültürel tekdüzelik, ahlaki güven ve ulusal üstünlüğün olduğu, gerçek ya da tasavvur edilmiş bir dünyaya duyulan özlemi dile getirmektedir.

Usame bin Laden'in radikal İslamcılığı da, çok hiyerarşik ve ataerkil bir çizgiyi içinde barındırmaktadır. Bin Laden karizmatik bir lider ve inancın korkusuz savunucusu

imajını yansıtmaktadır. Onun kökten dinciliği, zararlı yabancı etkiler olarak gördüğü şeylere karşı mücadelesini körüklemektedir. Arap dünyasında küreselleşme, genellikle, Amerika'nın ekonomik ve kültürel egemenliği ile ilişkilendirilmektedir. 1. Bölümde işaret ettiğimiz gibi, bin Laden'in El Kaide terörist ağı gibi dini örgütler, Batı'nın modernleş-

Resim 14. Ralph Nader

me tarzlarının, yalnızca bölgedeki yaygın yoksulluğu sona erdirmede başarısız olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu toplumlarda siyasi istikrarsızlığı arttırdıkları ve laik eğilimleri güçlendirdikleri yolundaki genel algılamadan beslenmektedir.

Kökten dincilik genellikle liberal ya da laik dünyanın maddeci saldırısı olarak algılanan şeylere karşı bir tepki biçiminde ortaya çıkmaktadır. 18. yüzyılda din bilgini Muhammed ibn Abdülvahap tarafından yaygınlaştırılan ve dini uyanışı teşvik eden ifadelerden ilham alan bin Laden ve izleyicileri, hangi yolla olursa olsun, Müslüman dünyasını 'saf' ve 'özgün' bir İslam'a geri götürmeye çabalamaktadırlar. Bunların düşmanları, sadece küreselleşmenin Amerikan önderliğindeki güçler değil, aynı zamanda modernliğin yabancı etkilerini kabul eden ve onları Müslüman halklara dayatan ülke içindeki gruplardır. Usame bin Laden'in ve onun El Kaide izleyicilerinin terörist yöntemleri temel İslami öğretilerle çelişebilir, fakat küreselleşmeye karşı verdikleri mücadele, ideolojik gıdasını özelci korumacılık değerlerinden ve inançlarından almaktadır.

Evrenselci Korumacılar

Evrenselci-korumacılık cephesinin ABD'deki önde gelen bir temsilcisi olan Ralph Nader, şirketsel küreselleşmeyi acımasızca eleştiren biri olarak ünlenmiştir ve bu ünü uzun bir geçmişe dayanmaktadır. 1990'lara gelindiğinde Nader'in kâr amacı gütmeyen altı büyük örgütünde 150.000'den fazla kişi aktif olarak çalışıyordu. Bunlardan

biri olan *Global Trade Watch*, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün faaliyetlerini izleyen önemli bir küreselci karşıtı örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Nader, 1996 ve 2000 yıllarında Yeşiller Partisi başkan adaylığı kampanyalarında kendisini küreselciğin neoliberal güçlerine karşı demokratik ilkelerinkoruyucusu olarak sunmuştur. Fakat Buchanan'ın milliyetçi tarzının tersine, Nader'in korumacılık tarzı, etnik azınlıklar, son yıllardaki göçmenler ve sosyal refah harcamalarından pay alanlara karşı popüler hoşnutsuzluk ateşini canlandırmayı reddetmektedir. Aslında, Nader, küreselleşmeye her zaman eşitlikçi güçlerin uluslararası ittifakı yoluyla muhalefet edilmesi gerektiği düşüncesini hep ifade etmektedir. Ayrıca, yoksulluğun ortadan kaldırılmasının ve çevrenin korunmasının da, ülke veya bölge sınırlarının ötesine uzanması gereken ahlaki koşulları oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Nader, küreselleşmenin, piyasaların liberalleştirilmesi ve bütünleşmesiyle aynı şey olduğu ve bu dinamiğin kaçınılmaz ve geri döndürülemez olduğu şeklindeki küreselci iddiayı reddetmektedir. Onun görüşüne göre, küreselciliğe karşı başarılı bir muhalefet yürütülmesi mümkündür, ancak bu, ulusal sınırların ötesine uzanan barışçıl bir direniş hareketinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Yeşiller Parti-si'nin adayı, güçlü siyasi liderlerin merkezi rolünü vurgulamak yerine, dünyada demokratik olmayan gücün aşırı yoğunlaşmasını aşmak için, sıradan insanların birlikte mücadele ettiği, barışçıl toplumsal adalet hareketlerine çağrıda bulunmaktadır.

Ralph Nader'in ABD'deki örgütsel ağı, üyeleri tabandaki insanların küreselleşmenin şu andaki neoliberal yönü-

nü değiştirebileceklerine inanan küresel USTK ağının bir parçasıdır. Günümüzde, dünyanın her yerinde bu örgütlerden binlercesi mevcuttur. Bunlardan bazıları sadece bir avuç eylemciden oluşurken, bazıları çok daha geniş bir üye tabanına sahiptir. Örneğin, *Üçüncü Dünya Ağı,* beş kıtada bölgesel şubeleri olan Malezya merkezli, uluslararası kâr amacı gütmeyen bir örgütler ağıdır. Amacı, Güney'in kalkınma sorunlarına ilişkin araştırmalar yapmak ve uluslararası toplantılardaki küreselci karşıtı görüşler için bir platform oluşturmaktır. *Uluslararası Küreselleşme Forumu,* küreselciliğe evrenselci-korumacı bir tepki vermek için bir araya gelmiş eylemci, bilim insanı, ekonomist, araştırmacı ve yazarlardan oluşan bir küresel ittifaktır. Son olarak, ulus-ötesi kadın ağları, ortak politika inisiyatifleri, genellikle kadın haklarına ilişkin önerileri geliştirmek için dünyanın her ülkesinden kadın gruplarını bünyesinde toplamaktadır. Neoliberal yapısal uyum programlarının kurbanlarından çoğunun küresel Güney'deki kadınlar olduğu dikkate alındığında, bu örgütlerin hızla büyümesi şaşırtıcı değildir.

Bu evrenselci-korumacı ağların hepsi de aynı düşünceye sahip küçük, görünüşte önemsiz gruplar olarak başlamışlardır. Birçoğu gelişmekte olan ülkelerdeki küreselleşme karşıtı mücadelelerden, özellikle de Meksika'daki Zapatista ayaklanmasından önemli kuramsal ve pratik dersler çıkarmıştır. NAFTA'nın yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1994 tarihinde kendilerine *Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu* adını veren küçük bir yerli halk isyancı grubu Güneydoğu Meksika'nın Chiapas bölgesindeki dört kenti ele geçirmiştir. Bunu izleyen birkaç yılda Meksika ordusu ve polisi ile bir

dizi çatışmaya giren Zapatistalar, NAFTA'nın uygulanmasını ve liderleri komutan yardımcısı Marcos'un 'güçlülere yarar sağlamayan çok sayıda insanı yok etmeye yönelik küresel ekonomik süreç' adını verdiği süreci protesto etmeyi sürdürmüşlerdir. Buna ek olarak, Zapatistalar, neoliberal serbest piyasa politikalarının yıkıcı sonuçlarını tersine çevirmeyi taahhüt eden kapsamlı bir küreselci karşıtı program sunmuştur. Zapatistalar, mücadelelerinin esasını Meksika'daki yoksulların ve yerli halkların siyasi ve ekonomik haklarının geri alınması olduğunu öne sürmekle birlikte, neoliberalizme karşı mücadelenin küresel olarak verilmesi gerektiğini de vurgulamışlardır.

Hem özelci hem de evrenselci cephedeki küreselci karşıtı korumacıların stratejisi, küreselleşmeye söz ve eylem düzeyinde karşı çıkmaktır. 1990'lı yıllarda bu türden küreselci karşıtı çabalar egemen neoliberal paradigma ile boy ölçüşememiş gibi görünmektedir. Ancak, son birkaç yıldır küreselcilik, her iki cephedeki muhaliflerin sürekli saldırısına uğramaktadır.

Seattle'daki DTÖ Karşıtı Protestolardan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a Yapılan Terörist Saldırılara

Küreselci güçler ile bunların karşıtları arasında süregelen büyük ölçekli çatışmalarının en belirgin örneği, 18 Haziran 1999'da, çeşitli emek, insan hakları ve çevre gruplarının Almanya'nın Köln kentindeki G8 Ekonomi Zirvesi sırasında 'J 18' olarak bilinen uluslararası protestoları ör-

gütlemesiyle ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika ve Avrupa kentlerinin finans merkezleri, uzman hacker'ların büyük şirketlerin bilgisayar sistemlerine karşı gerçekleştirdiği 10.000'den fazla 'siber-saldırı'nın yanı sıra, büyük sokak gösterilerini de içeren iyi koordine edilmiş doğrudan eylemlere de sahne olmuştur. Londra'da 2.000 protestocunun yürüyüşü şiddete dönüşmüş ve düzinelerce kişinin yaralanmasına ve önemli maddi hasara yol açmıştır.

Altı ay sonra, Seattle'daki DTÖ karşıtı protestolara 40.000 ila 50.000 kişi katılmıştır. Bunların çoğunluğunu Kuzey Amerikalı protestocular oluşturmakla birlikte, önemli ölçüde uluslararası katılım da olmuştur. Bir McDonald's restoranını tahrip ettiği için uluslararası üne kavuşan Fransız koyun yetiştiricisi José Bové gibi eylemciler, Hindistanlı çiftçiler ve Filipinli köylülerle kol kola yürümüşlerdir. Evrenselci-korumacı kaygıları açık biçimde dile getiren bu küreselci karşıtı eklektik ittifakta, tüketici hakları savunucuları, emek eylemcileri (ucuz emek kullanılarak angarya ile üretim yapılan yerleri protesto eden öğrenciler dahil), çevreciler, hayvan hakları eylemcileri, Üçüncü Dünyanın borçlarının silinmesini savunanlar, feministler ve insan hakları savunucuları yer almıştır. DTÖ'nün tarımdaki neoliberal tavrını, çok taraflı yatırımları ve fikri mülkiyet haklarını eleştiren bu etkileyici kalabalık, 700 örgütü ve grubu temsil ediyordu.

Fakat bu grupların yanı sıra, özelci-korumacı görüşü temsil eden kişiler de bu yürüyüşlere katılmıştır. Örneğin, Pat Buchanan, taraftarlarına, DTÖ'ye karşı, küreselci karşıtı harekete katılmaları için çağrıda bulunmuştur. Aynı şekilde, Illinois merkezli 'Yaratıcının Dünya Kilisesi'nin

kurucusu Matt Hale gibi neofaşizmin zalim destekçileri, taraftarlarını Seattle'a gelmeleri ve 'düşmanın makinesinin dişlilerinin arasına bir İngiliz anahtarı sokmaları' için teşvik etmişlerdir. Yine de, Seattle'da toplanan göstericilerin büyük çoğunluğunun, serbest piyasa kapitalizmine ve şirket temelindeki küreselleşmeye karşı evrenselci eleştirileri ortaya koydukları rahatlıkla söylenebilir. Bu insanların verdiği en önemli mesaj, DTÖ'nün gelişmekte olan ülkelerin, yoksulların, çevrenin, işçilerin ve tüketicilerin aleyhine olmak üzere, şirketlerin çıkarlarını destekleyen küresel kuralları belirlemede çok ileri gitmiş olmasıdır.

Toplantının açılış gününde, büyük gösterici grupları kent merkezindeki trafiği aksattı. İnsan zincirleri oluşturarak konferans merkezine giden anayolların önünü kesmeyi başardı. Şiddet içermeyen direniş yöntemleri konusunda eğitimli birçok gösterici, DTÖ toplantısını daha başlamadan sona erdirmek amacıyla ana kavşakların ve girişlerin kapatılması için çağrıda bulundu. Yüzlerce delege konferans merkezine gitmeye çabalarken, Seattle polisi sokakları temizleme işine girişti. Kısa süre içinde, cadde ve kaldırımlarda sessizce oturan insanların da aralarında bulunduğu kalabalıkların üzerine gözyaşı bombası attılar. Amaçlarına ulaşamayan Seattle polisi, birkaç saat sonra, geri kalan göstericilere karşı cop, plastik mermiler ve biber gazı kullandı. Bazı polis yetkilileri, kurbanlarının gözlerinin içine biber gazını elleriyle sürme ve barışçıl protestocuların kasıklarını tekmeleme gibi yöntemlere bile başvurdu. Polis 600'den fazla kişiyi tutukladı. Daha da önemlisi, bunların 500'üne yönelik suçlamalardan sonunda vazgeçilmesiydi. Sadece 14 olayın duruşması yapıldı. Bunlar arasından on

Resim 15. Polis, Seattle kent merkezinde DTÖ protestocularını püskürtmek için gözyaşı gazı kullanıyor, 30 Kasım 1999.

kişi suçlamaları kabul ederek ceza indirimi sağladı, iki kişi beraat etti ve sadece iki kişi ceza aldı.

Barışçıl eylem taraftarı olmayan yaklaşık 200 kişi, işyerlerinin camlarını kırma ve çöp kutularını devirme yolunu seçti. Bu genç protestocuların çoğu Oregon merkezli, serbest piyasa kapitalizmine ve merkezi devlet gücüne karşı anarşist bir örgüt olan 'Siyah Blok'un üyesiydi. Siyah kukuletalar ve balıkçı çizmeleri giyen Siyah Blok üyeleri, aşırı ölçüde duyarsız işletme politikaları uygulayan mağazaları tahrip etti. Örneğin, bir Charles Schwab satış yerine dokunmadılar, fakat Kolombiya'daki yerli halklara karşı yürütülen şiddetten en fazla sorumlu tutulan petrol şirketi olan Occidental Petroleum'da yüksek oranda hissesi olan Fidelity Investment'ın camlarını kırdılar. Kahve ticaretinde adil ticaret ilkesini uygulamadığı için Starbucks'a karşı eylemde bulunurken, Tully dükkânına dokunmadılar. REI mağazalarından uzak dururken, Asya'da büyük ölçüde ucuz emek kullanarak angarya ile üretim yapan GAP mağazalarına zarar verdiler.

Konferanstaki görüşmeler de pek düzgün gitmedi. Görüşmelerin gecikerek başlamasıyla ortaya çıkan engelleri aşmaya çalışan DTÖ üyeleri, kısa süre sonra, uluslararası işgücü ve çevre standartları gibi önemli konularda çıkmaza sürüklendiler. Küresel Güney'den gelen birçok delege, belli başlı ekonomik güçler tarafından kapalı kapılar ardında belirlenen gündemi desteklemeyi reddetti. Biri konferans merkezinin içinde, diğeri de dışında olmak üzere iki isyan dalgası arasında kalan yetkililer, olayları olumlu bir yöne çevirme çabasına giriştiler. Başkan Clinton bir yandan serbest ticaretin ve küreselleşmenin sağlayacağı iddia edi-

len yararları vurgularken, yine de DTÖ'nün 'kendi içinde bazı reformları' yapması gerektiğini kabul etti. Sonunda, Settle'daki toplantı önemli anlaşmaları gerçekleştiremedi.

Ne ilginçtir ki, Seattle Savaşı, küreselcilerin küreselleşmenin gerçek göstergesi olarak selamladıkları yeni teknolojilerin çoğunun, küreselci karşıtı güçler tarafından kendi siyasi gündemlerini hayata geçirmek için de kullanılabileceğini kanıtladı. Örneğin, internet, Seattle'dakine benzer olayları örgütleyenlerin, dünyanın çeşitli kentlerinde aynı anda bir dizi gösteri yapılması gibi yeni protesto biçimlerini kullanabilmelerini sağladı. Dünya üzerindeki kişiler ve gruplar, interneti, yeni üyeler bulmak, tarihleri belirlemek, deneyimleri paylaşmak, lojistiği planlamak, hedefleri belirlemek ve duyurmak gibi, 15 yıl önce çok daha fazla zaman ve para gerektiren faaliyetler için anında ve hızlı bir şekilde kullanabilmektedir. Cep telefonları benzeri yeni teknolojiler, bir yandan göstericilerin olaylar sırasında birbirleriyle yakın ilişkide bulunmalarını sağlarken, diğer yandan polislerin taktiklerindeki değişikliklere hızlı ve etkin şekilde cevap verme olanağını da sunmaktadır. Merkezi bir komutaya, açıkça tanımlanmış bir liderliğe, büyük bir bürokrasiye ve önemli düzeyde mali kaynaklara ihtiyaç duymadan protestoları düzenleme ve koordine etme olanağını arttıran bu yetenek, sokak gösterilerine tümüyle yeni bir boyut kazandırmıştır.

Seattle'daki DTÖ karşıtı gösterileri izleyen aylarda, tüm dünyada neoliberal küreselleşmeye karşı birbiri ardına büyük ölçekli bazı gösteriler düzenlendi. Bu olaylardan bazıları şunlardır:

Washington, DC, Nisan 2000

Dünyanın her yerinden gelen 15.000 ile 30.000 arasındaki küreselci karşıtı gösterici IMF ve Dünya Bankası'nın altı ayda bir yapılan toplantısını engellemeye çalıştı. Protestocuların çoğu şiddet yanlısı olmadığı halde, 1.300 gösterici tutuklandı.

Prag, Eylül 2000

Yaklaşık 10.000 protestocu IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantısını engellemeye çalıştı. Bazı göstericilerin polisle çatışmada yaralanmasından sonra sokak gösterileri şiddete dönüştü. 400 kişi tutuklandı.

Davos, Ocak 2001

Küreselci karşıtı güçler Dünya Ekonomi Forumu'nun İsviçre'nin dağ kasabasındaki yıllık toplantısını bastı. Bu ülkenin II. Dünya Savaşı'ndan beri yürüttüğü en geniş güvenlik operasyonunda binlerce polis ve asker yüksek düzeyde alarma geçirildi. Polis ve göstericiler arasındaki sokak çatışmalarında düzinelerce kişi yaralandı ve yüzlerce kişi tutuklandı. Barışçı protestoculara karşı sert davranışlar İsviçre ve diğer ülkelerin şiddetli protestolarına neden oldu.

Quebec, Nisan 2001

30.000'den fazla gösterici Amerika Ülkeleri Zirvesi'nde yürüyüş yaptı. Polisle bazı göstericiler arasında sokak çatışmaları oldu. 400'den fazla kişi tutuklandı.

Londra, Mayıs 2001
Küreselci karşıtı binlerce gösterici Londra'nın alışveriş merkezinde yürüdü. İyi yönetilen polis birimleri ve barışçı göstericiler ciddi çatışmaların olmasını önledi.

Göteborg, Haziran 2001
Küreselci karşıtı binlerce gösterici İsveç'teki Avrupa Birliği Zirvesi'nde gösteri yaptı. Barışçıl gösteriler şiddete döndü ve üç protestocu gerçek mermilerle vuruldu. Kentin ana alışveriş caddesi ciddi biçimde tahrip edildi. Yaklaşık 500 kişi tutuklandı.

Cenova, Temmuz 2001
100.000 küreselci karşıtı gösterici İtalya'daki G8 Zirvesi'ni bastı. Küçük bir anarşist grup polisle çatışmaya girince protestolar şiddete döndü. Düzinelerce kişi yaralandı ve bir protestocu polis tarafından vurularak öldürüldü.

11 Eylül 2001'de IMF ve Dünya Bankası'nın sonbahar toplantılarına karşı büyük ölçekli benzer gösterilerin hazırlıkları yapılırken, korsanlar tarafından kaçırılan üç ticari havayolu şirketi uçağı kısa aralıklarla New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington, DC'de Savunma Bakanlığı'nın Pentagon Binası'na çarptı. Dördüncü uçak, korsanlar planladıkları hedefe ulaşamadan Pennsylvania'da düştü. İki saatten daha kısa bir süre içinde, aralarında Dün-

Resim 16. 11 Eylül 2001'deki çöküşünden saniyeler önce, Dünya Ticaret Merkezi'nin yanmakta olan ikiz kuleleri.

ya Ticaret Merkezi'nin çöken kulelerinde sıkışıp kalan yüzlerce kahraman New York polisinin ve itfaiyecinin de bulunduğu 3.000'den fazla masum insan hayatını kaybetti.

Saldırıları izleyen haftalarda, operasyonun El Kaide terörist ağı tarafından yıllar önce planlandığı ve gerçekleştirildiği ortaya çıktı. Sonraki aylarda ortaya çıkan bazı video bantlarında, Usame bin Laden, bu vahşeti, küreselleşmenin ortaya çıkardığı çeşitli gelişmelere bir tepki olarak kendi örgütünün yaptığını hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortaya koydu: yeryüzünde Amerikan ordusunun yayılması, özellikle Suudi Arabistan'daki ABD üslerinin varlığı; 1991 Körfez Savaşı'nın uluslararası hale dönüşmesi; Filistin-İsrail çatışmasının tırmanması; modern dünyanın 'putperestliği'; 80 yıldır 'İslam Dünyası'na karşı 'uluslararası kâfirler' tarafından yürütülen 'küçük düşürme ve utandırma' politikası. Usame bin Laden'in Amerikan önderliğindeki 'uluslararası kâfirler'e karşı savaş ilan etmesi, özelci-korumacı tepkinin en aşırı biçimini oluşturmaktadır.

Hiç kuşkusuz, 11 Eylül 2001 olayları küreselleşmenin anlamı ve yönüne ilişkin tartışmada beklenmeyen bir sarsıntı yaratmıştır. ABD Başkanı George W. Bush'un saldırılardan dokuz gün sonra Kongre'de yaptığı ve televizyonda yayınlanan konuşmasında açıkça belirttiği gibi, terörizme karşı savaş, küresel ölçekte uzun dönemli bir mücadele olacaktır. Bu mücadele uluslararası işbirliğini ve karşılıklı bağımlılığın daha ileri biçimlerini mi ortaya çıkaracaktır, yoksa küreselleşmenin yüksek hızını mı kesecektir? Teröre Karşı Savaşın 2003 baharında Irak'a yayılması, küresel işbirliğinin artma olanağı açısından iyiye işaret değildir. Ame-

rikan ve İngiliz birlikleri uzun ve yüksek maliyetli bir gerilla savaşı çıkmazına girdikçe, küreselleşmenin karanlık yüzü, kültürel gerilimlerin artması ve ekonomik eşitsizliğin derinleşmesi ağır basmaya başlamış gibi görünmektedir. Kitabın son sayfalarında küreselleşmenin geleceğine ilişkin küçük bir tahminde bulunalım.

VIII. Bölüm

KÜRESELLEŞMENİN GELECEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlk bakışta, 'terörizme karşı savaşın' yayılmasının bile, küreselleşme gibi güçlü bir toplumsal süreçler dizisini sona erdirmesi ya da yavaşlatması akla yatkın görünmemektedir. Yine de, bu konuda bazı erken uyarı işaretleri mevcuttur. Daha sıkı sınır denetimleri ve dünyanın önemli havaalanları ve limanlarındaki daha sıkı güvenlik önlemleri, seyahati ve uluslararası ticareti daha sıkıntılı hale getirmiştir. Ulusal sınırlardaki denetimlerin sıkılaştırılması ve keskin kültürel ayırımların sürdürülmesi yönündeki çağrılar kamuoyu söyleminde daha sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Dünyanın her yerinde savaş eğilimlisi yurtseverlik duygularının varlığı gözlenmektedir.

Modern tarihin daha yakından incelenmesi, büyük ölçekteki şiddetli çatışmaların daha önceki küreselleşme eğilimlerini durdurabildiğini, hatta tersine çevirebildiğini göstermektedir. 2. Bölümde işaret ettiğimiz gibi, 1860 yı-

lından 1914'e kadar olan dönem, küreselleşmenin 'Altın Çağı'nı oluşturmaktadır. Bu çağın temel nitelikleri, ulaştırma ve iletişim ağlarında daha önce görülmemiş bir gelişme, uluslararası ticarette hızlı bir artış ve büyük sermaye akışıydı. Fakat küreselleşme, kapitalist ve emperyalist nitelikteydi ve Avrupa'da üretilen malların karşılığında, sömürgeleştirilmiş Güney'den kaynakların transferini içeriyordu. Dünyanın tek süper gücü olan Büyük Britanya, kendi siyasi ve kültürel değerlerini yeryüzünün her yerine yaymıştı. Bununla birlikte, İngiliz İmparatorluğu'nun himayesi altında tek bir küresel piyasanın inşası, küreselleşmeye karşı, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sonuçlanan şiddetli bir ters tepkiye yol açtı.

Politik ekonomist Karl Polanyi bu konuya ilişkin önemli araştırmasında, 20. yüzyılın birinci yarısında dünyayı pençesine alan toplumsal krizin kökeninde, piyasaları düzenlemelerden kurtarma ve küreselleştirme yönünde iyi tasarlanmamış girişimlerin bulunduğunu belirlemiştir. Ticari çıkarlar, insanların ekonomik faaliyetleri ile toplumsal ilişkileri arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde koparan, acımasız bir piyasa mantığı aracılığıyla topluma egemen olmaya başlamıştır. Serbest piyasanın ilkeleri karmaşık karşılıklı yükümlülükleri içeren toplumsal ilişkileri ortadan kaldırmış ve yurttaşların toplumsal katılımı, karşılıklılık ve yeniden bölüşüm gibi toplumsal değerleri tahrip etmiştir. Nüfusun geniş kesimleri, kendilerini, yeterli bir toplumsal güvenlik ve destek sisteminden yoksun halde bulunca, kendilerini piyasaların küreselleşmesinden korumak için radikal önlemlere başvurmuşlardır. Polanyi, Avrupalı küreselci karşıtı hareketlerin, sonunda, ulusal düzeyde koruyucu top-

lumsal düzenlemeleri yasalaştıran siyasi partilerin ortaya çıkmasına neden olduklarına işaret etmektedir. Büyük Savaşın sona ermesini izleyen uzun ve şiddetli bir ekonomik altüst oluş döneminden sonra, özelci-korumacı güç en aşırı biçimini İtalyan faşizmi ve Alman Nasyonal Sosyalizmi olarak ortaya koymuştur. Sonuçta, tüm dünyayı egemenliği altına almayı öngören liberal-küreselci emel, piyasaları totaliter bir devletin parçası haline getiren aynı ölçüde aşırı bir karşı hareketi doğurmuştur.

Polanyi'nin analizi bugünkü duruma da kesin olarak uygulanabilir. 19. yüzyıldaki öncüsü gibi, günümüzdeki küreselleşme tarzı da dünyanın tamamındaki ekonomik düzenlemelerin ortadan kaldırılması ve tüketici kültürünün önünün açılması biçimindeki devasa bir deneyi ifade etmektedir. Fakat önceki bölümde gördüğümüz gibi, neoliberal küreselleşmenin yükselişine karşı çıkışlar da olmuştur. 21. yüzyılın küreselci karşıtı güçleri –özellikle şiddet içeren özelci-korumacı biçiminde olanlar– siyasi hedeflerine ulaşmak için şiddet araçlarını kullanmaya istekli ve küreselleşmeden soğuyan milyonlarca kaybedeni kendi yanına çekebilir görünmektedir. Bu yüzden, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik saldırılar, ABD hükümeti ve müttefikleri tarafından, dünya üzerinde sayıları hızla artan terörist örgütlere ve destekçilerine karşı yaygınlaştırılarak yürütülen bir küresel savaştaki ilk salvo atışı olarak düşünülebilir. Bu türden tehlikeli bir tepki senaryosu küreselleşmeyi frenleyebilir.

Öte yandan, özelci korumacılığın bu vahşi güçlerini bastırmak için sürdürülen çabaların aslında uluslararası işbirliğini arttırması ve yeni küresel ittifakları teşvik etmesi

de mümkündür. Küresel Kuzey, terörizmin başlıca toplumsal nedenlerini ortadan kaldırmak için, küreselleşmenin egemen neoliberal biçimi yerine, küresel zenginlik ve refahtaki mevcut uçurumları azaltacak ciddi bir reform gündemini getirmek isteyebilir. Ne yazık ki, birçok küreselci, küreselleşmenin yağmacı biçimine 'insani bir maske' takma konusunda verdikleri çeşitli güvencelere rağmen, şirketlere yönelik gündemlerinin sınırları içinde kalmayı sürdürmüştür. Bunların önerdikleri reformlar, uygulanma imkânı bulsa bile, büyük ölçüde simgesel nitelikte kalacaktır.

Örneğin, Seattle gösterilerinin ardından, zengin ülkelerin temsilcileri ve DTÖ Genel Sekreteri, DTÖ'nün kurallarının ve yapısının daha fazla şeffaflık ve hesap verilebilirlik sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesini istedikleri konusunda dünya kamuoyuna birlikte güvence vermişlerdir. Fakat üç yıl sonra, bu taahhütlerini yerine getirme konusunda hiçbir somut adım atmamışlardır. DTÖ, gelişmekte olan ülkelerin, tartışmalı yöntemlerinden bazılarının gözden geçirilmesi yönündeki acil taleplerini karşılamak için özel Genel Konsey toplantıları düzenlemektedir. Ancak DTÖ'ye egemen olan küresel Kuzey'in güçlü devletlerinin sözcüleri, mevcut düzenlemelerin yasal olarak bağlayıcı olduğunu açık biçimde ifade etmişlerdir. Onlara göre, yönetsel sorunlar, ancak gelişmekte olan ülkelerin ve evrenselci-korumacı örgütlerin çoğunun karşı çıktığı kurallara göre yürütülecek yeni ve kapsamlı çok taraflı görüşmelerde ele alınabilir.

Küreselci paradigmayı yeni bir ılımlı reform söylemiyle takviye etme şeklindeki bu yeni strateji, görece kısa bir dönem için etkili olabilir. Fakat uzun dönemde, küresel eşitsizliğin artması ve toplumsal istikrarsızlığın sürmesi,

1930'larda ve 1940'larda milyonlarca insanın çektiği acılardan sorumlu olanları bile gölgede bırakacak tepkici toplumsal güçleri harekete geçirebilir. Aslında, son olayların da gösterdiği gibi, küreselleşmenin kendi varlığını sürdürmesi, radikal biçimde dönüşmesine bağlıdır. Küreselcilik ve muhalifleri arasında şiddetli bir çatışmanın daha da tırmanmasının önlenmesi için dünya liderleri kapsamlı bir 'Küresel Yeni Sözleşme'yi tasarlamak ve uygulamak zorundadır.

Bu Küresel Yeni Sözleşmenin temelinde, dünya üzerinde dayanışma ağları oluşturmak yönünde ciddi girişimler yer almaktadır. Böyle büyük bir pazarlığın en önemli öğesi, zengin ülkelerin, Kuzey-Güney adaletini iyileştirme konusunda yapacakları ciddi taahhütler olmalıdır. Ocak 2002'de Brezilya'daki Dünya Toplumsal Forumu'nda –Davos'taki neoliberal Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif olan evrenselci-korumacı forum–, küreselleşmenin küresel yönetişim, toplumsal ve ekonomik adalet ve insan haklarına ilişkin mevcut biçimini dönüştürmeye yönelik çok sayıda özel öneriyi tartışan 50.000'i aşkın katılımcıyı bir araya getirmiştir. Aşağıdaki listede bu somut politika önerilerinden bazıları yer almaktadır.

1. Üçüncü Dünyanın borcunun tamamının silinmesini içeren bir 'Marshall Planı',
2. Uluslararası finans işlemlerinden vergi alınması,
3. Zenginler ve şirketler için vergi cenneti olan offshore finans merkezlerinin ortadan kaldırılması,
4. Sıkı küresel çevre sözleşmelerinin uygulanması,
5. Daha eşitlikçi bir küresel kalkınma gündeminin hayata geçirilmesi,

6. Büyük ölçüde, finans işlem vergisi yoluyla küresel Kuzey tarafından finanse edilen ve büyük ölçüde küresel Güney tarafından yönetilen bir yeni dünya kalkınma kurumunun oluşturulması,
7. DTÖ'de yapılacak önemli reformlarla hükme bağlanacak, uluslararası işgücü koruma standartlarının oluşturulması,
8. Ulusal hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların, yurttaşlarına karşı daha şeffaf olmaları ve daha fazla hesap vermeleri,
9. Küreselleşmenin tüm yönetişiminin cinsiyete kesinlikle duyarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi.

Hiç kuşkusuz, 11 Eylül terörist saldırıları ve Afganistan ve Irak'ta süren Teröre Karşı Savaş, küreselleşme başlığı altında toplanan toplumsal süreçlerin biçimini ve yönünü ciddi biçimde etkilemiştir. İnsanlık kritik dönemlerden birine daha girmiştir. Küresel eşitsizliğin, özelci korumacılığın vahşi güçlerine yeni güçlerin katılmasına imkân verecek düzeylere çıkmasını önlemek için, küreselleşmenin gelecekte izleyeceği yönü, önemli reformları içeren bir gündemle belirlememiz gerekmektedir. Bu kitapta vurguladığım gibi, küreselleşme sonucunda ortaya çıkan daha ileri düzeydeki karşılıklı bağımlılığın daha da artması kötü bir şey değildir. Fakat bu dönüştürücü toplumsal süreçler, dünyayı ayrıcalıklı bir Kuzey ile dezavantajlı bir Güney olarak ikiye ayıran küresel ırk ayırımının mevcut baskıcı güçlerine karşı koymalıdır. Bu gerçekleştiğinde, küreselleşme gerçekten demokratik ve eşitlikçi bir küresel düzeni başlatmış olacaktır.